ARH Diss. B-25

TARTU RIIKLIK ÜLIKOOL

Üldise Ajaloo Kateeder

PRANTSUSE TÖÖSTUS JA TÖÖTAVAD MASSID XVIII SAJANDI PRANTSUSE KODANLIKU REVOLUTSIOONI PERIOODIL

Diplomitöö

Töö teostaja: A. Pallum
ajaloo osakonna V kursus

Töö juhendaja: dots. Madisson

Tartu 1959

SISSEJUHATUS

XVIII sajandi lõpul toimunud Prantsuse kodanlik revolutsioon andis purustava hoobi feodaal-absolutistlikele suhetele ja avas kõik võimalused kapitalistliku ühiskonna vabaks arenguks. Prantsusmaal algas tööstusliku kapitalismi periood.

Eeldused feodaalse tootmisviisi asendamiseks kujunesid kapitalistliku formatsiooni elementide näol kaua enne revolutsiooni algust. Kapitalistliku formatsiooni elemendid tekkisid tootmise arengu tulemusena juba feodaalsete tootmissuhete tingimustes kujutades endast uusi kapitalistlikke tootlikke jõude.

Prantsuse majanduse arengu tulemusena revolutsioonieelsetel sajanditel muutusid kapitalistlikud tootlikud jõud üha tugevamaks nõudes endale järjest suuremat tegevusvabadust. Feodaalsed tootmissuhted ei võimaldanud aga uute tootlike jõudude piiramatut arengut. Selle vastuolu pinnal hakkas kujunema konflikt feodaalsete tootmissuhete ja uute tootlike jõudude vahel, mis oligi Prantsuse XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni majanduslikuks aluseks.

Kapitalistlik tootmine on eelkõige tööstuslik tootmine. Seepärast sai kapitalistlike tootlike jõudude areng alguse just tööstuses. Juba XVI sajandil kujunes Prantsusmaal kapitalistliku tööstusliku tootmise esimene vorm - manufaktuur, mis Marxi iseloomustuse järele valitses "... päris - manufaktuuri

perioodi kestel, mis algab umbkaudselt arvestades XVI sajandi keskpaigast ja kestab XVIII sajandi viimase kolmandikuni." [1]

Ka Prantsusmaal oli manufaktuurne tööstus jõudnud oma arengu viimasesse staadiumi. Seda tõendas kujukalt masinate kasutuselevõtmise algus, mis on iseloomulik juba kapitalistliku tootmise enamarenenud vormile - vabrikutööstusele. Viimase tekkimine oli aga tõsiselt takistatud senise poliitilise korra, feodaalsete asutuste, traditsioonide ja korralduste süsteemi poolt.

Tööstusliku revolutsiooni toimumist Prantsusmaal takistas ka avara siseturu puudumine. Rahvastiku põhimassi(peaaegu 90%) moodustasid talupojad. Kuigi valdav enamus talupoegadest oli juriidiliselt vaba, pidid nad kandma väga raskeid feodaalseid koormusi. Seetõttu suutsid nad tööstuskaupu väga vähesel määral osta. Feodaalsed suhted külas takistasid ka "vaba" tööjõuturu kujunemist kapitalistliku tööstuse jaoks. Linnades takistas tööstuse arengut keskaegne tööstuse tsunftiline organisatsioon ja reglementeerimine, mis piiras toodangu suurendamist, palgatööliste arvu suurenemist, samuti tehniliste uuenduste läbiviimist.

Sisekaubandusele tegid tohutuid takistusi sisetollid ja ühtse mõõdu- ning kaalusüsteemi puudumine.

Keskajast pärines ka ühiskonna jaotus kolmeks õigustelt ja privileegidelt erinevaks seisuseks. Esimesed kaks seisust moodustasid vähem kui 1% elanikkonnast (üle 200 tuhande inimese) [2], omasid aga kõik õigused ja eelised. Aadel omas

---

[1] K. Marx, Kapital, I kd., Tallinn, 1953, lk. 294.

[2] Волгин, Жарие, Французская буржуазная революция, Москва-Ленинград, 1941, lk. 5.

võõrandamatut õigust maale, talle kuulus kohtumõistmise õigus ja politseiliste funktsioonide täitmine. Aadel ja vaimulikud ei maksnud peaaegu mingeid makse, kuid said põhilise osa rahvuslikust tulust rahaliste feodaalsete kohustuste, pensionide, autasude, palkade ja soosingute näol.

Kogu ülejäänud rahvas - talupojad, töölised, väikekodanlus, kodanlus, intelligents jne. - kuulus kolmandasse seisusesse ja oli poliitilistest õigustest täielikult ilma jäetud. Samal ajal lasus neil riigimaksude kogu raskus.

Maa arenevaid vajadusi ei suutnud rahuldada ka absolutistlik monarhia, mis oli küll rajatud kolmanda seisuse aktiivsel toetusel, ajal, mil kaubasuhete areng nõudis feodaalide omavahelise võitluse lõpetamist. Oma tekkeperioodil progressiivne, oli absolutistlik monarhia XVIII sajandi lõpuks muutunud reaktsiooni kantsiks ja kapitalismi arenemise tõkkeks.

Kogu see valitsevate suhete mittevastavus ühiskonna arengu nõuetele põhjustas Prantsusmaal XVIII sajandi lõpul sügava konflikti, mida polnud enam võimalik lahendada vana ühiskondliku formatsiooni raames. Selle konflikti lahendamine oli võimalik ainult revolutsiooni teel.

Koos kapitalistlike tootlike jõudude kujunemisega olid toimunud muutused ka feodaalühiskonna klassikoosseisus. Kolmanda seisuse hulgast hakkas eralduma kodanlus: maksurentnikud, pankurid, laevaomanikud, suurkaupmehed ja manufaktuuride omanikud. Oma rikkustelt ei jäänud nad maha aadlist, olid sageli jõukamadki, kuid tööstuslikus ja kaubanduslikus tegevuses sattusid

nad igal sammul nende tegevust tõkestavaile vaimulikkonna ja aadli privileegidele. Piiratud olid ka kodanluse poliitilised õigused.

Seepärast astus kodanlus feodalismivastase võitluse etteotsa, esitades kõigi privileegide kaotamise ja võrdsete majanduslike ning poliitiliste vabaduse nõude.

Kodanluse nõuetega ühines kogu kolmas seisus.

Piiratud tööstuse areng ei võimaldanud veel töölisklassi formeerumist. Töötava massi hulgas kerkisid esile küll juba töölised - manufaktuuride töölised, päevatöölised, sellid, õpipoisid - nad ei moodustanud aga veel iseseisvat klassi oma erihuvidega, ega astunud välja iseseisva jõuna.

Sellepärast lähenevas revolutsioonis "... kodanlus oli selleks klassiks, kes tegelikult seisis liikumise eesotsas. Proletariaat ja kodanluse hulka mittekuuluvad linnaelanike kihid kas ei omanud veel mingeid kodanlusest erinevaid huvisid, või ei moodustanud veel iseseisvalt arenenud klassi või klassi osa." [1]

Kuigi revolutsioon toimus kodanluse juhtimisel ja tema huvides, ei suutnud kodanlus saavutada võitu ilma rahva toetuseta.

Just linna ja maa töötavate masside aktiivne osavõtt muutis revolutsiooni kodanlik-demokraatlikuks ning kindlustas revolutsiooni lõpuleviimise.

Ülaltoodust on selge, et Prantsuse XVIII sajandi revo-

---

[1] К. Маркс и Ф. Энгельс, Соч., Т. VII, Москва - Ленинград, 1930, lk. 54.

lutsiooni perioodi uurimisel omab väga suurt tähtsust tööstuse ja töötavate masside olukorra ning osatähtsuse täpsem selgitamine, milline ülesanne on käesoleva diplomitöö peamiseks eesmärgiks. Töö eesmärgiks on ühtlasi näidata töölisküsimuse kujunemise algust Prantsuse kodanliku revolutsiooni perioodil.

Töö kirjutamisel olen lähtunud marksismi klassikute seisukohtadest ja hinnangutest.

Allikmaterjali osas omas töö kirjutamisel kõige suuremat tähtsust dokumentide kogumik "Revolutsiooniline valitsus Prantsusmaal Konvendi epohhil".

Antud teema kohta on põhiliseks kirjanduseks nõukogude ajaloolase akadeemik Tarle põhjalikud uurimused: "Töölisklass Prantsusmaal revolutsiooni epohhil", "Talupojad ja töölised Prantsusmaal suure revolutsiooni epohhil" ja "Rahvuslike manufaktuuride töölised Prantsusmaal revolutsiooni epohhil".

Mainitud teosed on kirjutatud väga põhjaliku allikmaterjali uurimise tulemusena ja on seetõttu väga suure tähtsusega faktiliste andmete esitamise osas. Kodanlike seisukohtade teatud mõju ilmneb üldiste hinnangute ja analüüside teostamisel, sest ülalmainitud teosed on kirjutatud akadeemik Tarle poolt juba käesoleva sajandi esimestel aastakümnetel, seega kodanlikul perioodil.

Teostes on õieti käsitletud tööstuse arengu küsimusi ja näidatud Le Chapelier seaduse töölistevastast iseloomu. Hästi on näidatud ka tööliste majandusliku võitluse algust. Alahinnatud on aga tööliste osa revolutsiooni sündmustest osavõtmisel.

Töötavate masside võitluse kohta elukalliduse vastu on

kirjutanud põhjaliku uurimuse prantsuse ajaloolane A.Mathiez [1]. Olles mõjustatud marksistlikest seisukohtadest, näitas ta õieti töötavate masside osa selles võitluses, ei mõistnud aga jakobiinide diktatuuri tõelist olemust, idealiseerides jakobiine.

Õigesti on antud hinnang töötavate masside osa kohta revolutsioonis prantsuse marksistliku autori Jean Bruhat' poolt [2], kahjuks aga ei esitata tema teoses küllaldaselt faktilisi andmeid tööliste võitluse kohta kõigil revolutsiooni periodidel.

---

1 А. Матьез, Борьба с дороговизной и социальное движение в эпоху террора, Москва, 1928, lk.

2 Ж. Брюа, История рабочего движения во Франции, Т. I, Москва, 1953.

I. TÖÖSTUS JA TÖÖTAVAD MASSID PRANTSUSE KODANLIKU REVOLUTSIOONI EEL.

Üldine ülevaade prantsuse tööstuse ja töötavate masside olukorrast revolutsiooni eel.

Majanduslikult iseloomult oli revolutsioonieelne Prantsusmaa agraarmaa: majanduse aluseks oli põllumajandus, millega tegeles elanikkonna enamus.

Samal ajal oli arenenud ka tööstus, eriti XVIII sajandi teisel poolel.

Võttes näiteks aluseks ühe tähtsama tööstusliku näitaja - raua toodangu aastas - näeme XVIII sajandi jooksul Euroopa kolmel enamarenenud maal järgmist pilti:

Raua toodang (tuhandetes tonnides)[1]

aasta	Inglismaa	Prantsusmaa	Saksamaa
1700	12	22	10
1740	20	26	18
1790	68	40	30

Selgub, et raua tootmine Prantsusmaal kasvas sajandi jooksul ligi 2 korda ja peamiselt sajandi teise poole arvel. Tookordsetes oludes ei olnud see väike kasv. Võrreldes Inglismaaga, kus tõus toimus enam kui 5,5 korda, jäi progress aga aeglaseks. XVIII sajandi algul toodeti Prant-

1 Ю. Кулишер, История условий труда во Франции, Москва, 1950, lk. 29.

susmaal rauda peaaegu poole rohkem kui Inglismaal. Sajandi teisel poolel jõudis aga Inglismaa 4o % võrra Prantsusmaast ette. On ilmne, et Inglismaal toimunud kodanlik revolutsioon mõjus tootlike jõudude arengule soodustavalt.

Prantsuse tööstuse arengule mõjus aga pidurdavalt feodaalkonna säilimine, feodalism kogu oma majanduslikku ja ühiskondlik - poliitilise korraldusega.

XVIII sajandi lõpul omas prantsuse tööstuslikus tootmises veel küllaltki kindlat kohta keskaegne tootmise organiseerimise vorm - tsunft. Kuigi 1762. aastal kaotati tsunftisundus külades ja 1775-1776. aastal Turgot reformidega ajutiselt ka linnades, omasid tsunftid veel üsnagi laialdast levikut.

Tsunftid tekkisid ja arenesid Prantsusmaal XII-XIII sajandil, ühendades ühe kutseala käsitöömeistreid antud linnas või alevis.

Tsunft kujutas endast küllaltki keerukat tootjate organisatsiooni, milles olid kindlustatud tehniliste ja praktiliste kogemuste edasiandmine õpilaste ja sellide allutamisega meistrile ja kõigi meistritiitlini viivate astmete hierarhiline järgnevus.

Tsunftide tekkimise põhjusi on analüüsinud Marx ja Engels " Saksa ideoloogias"... maaomandi feodaalsele struktuurile vastas linnades korporatiivne omand, käsitöö feodaalne organisatsioon. Omand seisnes siin peamiselt iga üksiku indiviidi töös. Hädavajalikkus ühineda rööwelliku aadli vastu, ühiste turuhoonete vajadus epohhil, kui tootja oli üheaegselt ka kaup-

mees, konkurentsi kasv linnadesse kokkuvoolavate jooksiktalupoegade poolt, kogu maa feodaalne kord - kõik see sünnitas tsunftid; tänu üksikute käsitööliste väikeste kapitalistide pidevale akumulatsioonile, arenes sellide ja õpilaste süsteem, mis moodustas linnades maaelanike hierarhiale sarnaneva hierarhia".[1]

Teisest küljest olid tsunftid sünnitatud majanduse sügava naturaalsuse ja kaubavahetuse piiratuse poolt. Nad tekkisid käsitööliste võitluses naturaalmajanduse ja pärisorjusliku survega, talupoegade kogukondlike traditsioonide alusel.

Oma tekkeperioodil vastas tsunft tootmise arengu nõuetele. Tsunftikäsitöö reglementeerimine tulenes linnakäsitöö naturaalmajanduslikust iseloomust.

Majanduse naturaalne iseloom tegi linnakäsitöö olukorra ebastabiilseks. Kaugetele turgudele tungimisel oli poliitilisi, transpordi, ja teisi raskusi, kohalik turg jäi aga piiratuks.

Paljude toorainete liikide ostmine, samuti valmistoodangu müük, võis toimuda ainult kaubanduse ja tootmise reglementeerimise teel. Selles peitus tsunftireglementeerimise majanduslik alus. Tsunftireglementeerimine oli XIII-XV saj. majanduslikult ratsionaalne ja omas linnakäsitöö arengus progressiivset osa.

Tsunftide majanduspoliitika peaülesandeks oli kohaliku linnaturu maksimaalne kasutamine, kuna võitluses kaugete turgude eest oli naturaalmajandusega piiratud.[2]

---

1 К. Маркс и Ф. Энгельс, Немецкая идеология, Соч., Т. IV, lk. 14. jj.

2 Полянский, Экономическая история средних веков, Москва, 1953, lk. 290.

Seepärast on seletatav mittekohalike kaupade ja meistrite tõrjumine.

Samaaegselt toimus võitlus ka tsunftisisese konkurentsi vastu, mis avaldub meistrite arvu kindlaksmääramises ja piiramises, ning kauba egalitaarses (võrdsustavas) reglementeerimises. Alguses puudus veel range töölise ja peremehe eraldamine. Õpilaste ja sellide üleminek meistriks oli teatud tingimuste täitmisel täiesti reaalne.

Kuid samal ajal sisaldas tsunftiorganisatsioon juba oma tekkimisel püüdu suletusele ja monopoliseerimisele. See väljendus juba õpilaste arvu piiramises, meistri seaduslike järglaste eelistamises. Hiljem need omadused veelgi süvenevad.

Alates XVI sajandist lubavad paljud tsunftiorganisatsioonid õpilasteks võtta ainult meistri otseseid sugulasi. Meistriks saamisel vabastati neid isegi meistritööst ja rahalisest maksust, mis olid teistele kohustuslikud. Paljud statuudid märkisid avalikult, et meistritöö ei ole niivõrd käsitöölise oskuste kontrolliks, kuivõrd kaitseks konkurentsi vastu. Sellest tuleneb suund meistritöö rakendamisele ja rahaliste kulutuste suurendamisele, samuti võimalus meistritöö arendamiseks rahaga. Näiteks tikkijatel oli selliseks summaks loo livrei.[1] Maks meistriks saamise õiguse eest oli XVIII sajandil tõusnud kuni 1500,1800, isegi 3240 frangini.[2]

1 М. М. Ковалевский, Рабочий вопрос во Франции, С.-Петербург, 1905, lk. 25.
2 samas, lk. 27

Monopolide loomise püüdlused läksid selleni, et XVIII sajandil määrati paljudes tsunftides kindlaks maksimaalne meistrite arv. Nii ei võinud Pariisis XVIII sajandi keskpaiku olla üle 3oo kullasepa, 2oo tikkija, 72 kellasepa, 36 trükkija jne. Toulouses aga näiteks - üle 3o kullasepa ja 2o habemeajaja[1].

Alates XVII sajandi lõpust kehtestas ka valitsus oma fiskaalsetes huvides kontrolli tsunftide üle. Erikomissaridele tehti ülesandeks jälgida tootmise korra ja toodangu kvaliteedi osas kehtestatud reglementide ranget täitmist[2].

Valitsuse fikaatsetes huvides ~~kehtestati~~ nähti ette tsunftides ka müügiletulevaid ametikohti, näiteks ülevaataja amet. Alates XVI sajandist loodi igas tsunftis ka teatud arv raha eest ostetavaid meistri kohti. Viimaseid võis osta iga teatud summat omav isik, vaatamata käsitöövilumusele[3].

Seega tsunftide eneste poolt loodud monopolidele lisandusid veel valitsuse poolt loodud monopolid.

Meistriseisus muutus juurdepääsematuks lihtsale töölisele, eriprivileegiks. Et seda omandada, oli vajalik kas küllaldaselt rahalisi vahendeid või lähedane sugulus tsunftiliikmetega. Vaese käsitöölise meistriks saamine muutus harvaks nähtuseks. Tsunft muutus omapäraseks suletud kastiks.

---

1 Ковалевский, Рабочий вопрос, lk. 27.
2 samas, lk. 28.
3 samas, lk. 29.

Peale monopoliseerimise ja suletuse tõi tsunftikord kaasa töötleva tööstuse kunstliku tsentralisatsiooni linnadesse, linna ja küla vastandamise.

Külakäsitöö suhtes teostatavad piiramised tugevnesid tsunftikorra arenedes. Linnad sulgesid külakäsitöö saaduste pääsu turule.

Nii näiteks Toulouse'is kehtestati XVI sajandil kord, et sisseveetud tooted läksid müüki alles peale nende läbivaatamist kohalike võimude poolt.[1]

Selline keeld ilmub alates XVI sajandist paljudesse tsunftistatuutidesse.

XVII sajandil Toulouse'i tsunftid juba avalikult paluvad, et neil lubataks konfiskeerida igasugune linnapiiride taga valmistatud toodang.[2]

Kuid külakäsitöö arengut neil siiski pidurdada ei õnnestunud.

XVIII sajandil ei olnud kogu tööstuslik tegevus kaugeltki ainult linnadesse koondunud. Kaasaegse statistika andmeil oli 1787. aastal linnaelanike arv Prantsusmaal ainult ligi 2 miljonit (1949911 inimest)[3], mis oli kogu Prantsusmaa 25 miljonilise elanikkonnaga võrreldes täiesti tühine. Hiigelsuur külaelanikkond ei esinenud mitte ainult tööstuskaupade tarbijana, vaid võttis tööstuslikust tootmisest ka ise ulatuslikult osa.

Külatööndus oli arenenud üle kogu maa: põhjas, loodes ja kirdes - Normandias, Bretagne'is, Flandrias, Cambresis's

1 Ковалевский, Рабочий вопрос, кн. 21
3 ~~Е. Ф.~~ Тарле, Рабочий класс, ~~кн. 253~~ во Франции в эпоху революции, Сочинения, Т. I, Москва, 1957, кн. 253.
2 Ковалевский, Рабочий вопрос, кн. 23.

Beauvaisis's, Hainault's; idas - Trois-Evêchés, Lotringis, Champagneis, Burgundias; lõunas - Dauphine's, Languedoc'is jne[1].

Põhiliselt tegeles küla tekstiiltööstusega. Viimase laia arengu kohta on rohkesti kaasaegseid andmeid.

Näiteks puuvillatööstuse tohutut arengut Languedoc'is konstateerib selle provintsi intendant Ballainvilliers oma memuaarides: Languedoc'is on palju manufaktuure, mis valmistavad villaseid, puuvillaseid ja siidkangaid[2].

Suureks siiditööstuse keskuseks oli Nimes' ja selle ümbrus, kus valmistati jämedamaid sorte, kuna talupoegadel puudusid korralikud tööriistad.

Kuid prantsuse külas ei olnud levinenud mitte ainult tekstiiltööstus. Laigle'i ümbruses tegeles 25 küla nõelade valmistamisega. Laigle' oli kogu Prantsusmaa nõelatööstuse keskuseks[3].

Raucourt'i rauatööstus, mille tooteid müüdi kogu maal, sealhulgas ka Pariisis, oli organiseeritud nii, et elanikud töötasid peaaegu eranditult kodus, müües kaupa tooteid vahetult hulgikaupmeestele[4].

Just küla kujunes tsunftisüsteemi peamiseks vaenlaseks. Tsunftisüsteemile tõsise hoobi andmist valmistas ette just küla - külatöönduse suur levik, mis laienes eriti 1762. aasta edikti mõjul, millega talupojad said õiguse tegelda kõigi riidesortide tootmisega, mitte kuuludes tsunftidesse, kuid olles allutatud kõikidele sätetele,

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 256.
2 samas, lk. 257.
3 samas, lk. 260.
4 samas.

mis reglementeerisid tööstust[1].

Külatööndus ulatuslik areng avaldas mõju kogu maa majanduslikule elule. Kuigi külatööndus pidi samuti alluma reglementatsioonile, ei suudetud seda tegelikult ellu viia. Külatööndus nii laia ulatuse puhul, et näiteks Troyes' ringkonna kõigis 104 külas esines 1788.a. hulgaliselt kodutööndusega tegelevaid talupoegi[2], oli täiesti võimatu kõigi nende tegevust jälgida ja nõuda reeglite täitmist, mida talupojad kirjaoskamatuse tõttu isegi lugeda ei osanud.

Oli täiesti loomulik, et igasuguste kitsendusteta tööstuse kõrval ei võinud tsunftitööstus kaua vastu pidada.

Kuna linnades püsis tsunftiorganisatsioonide positsioon, samuti oli vähe tööjõudu, kujunes just küla kapitalistliku tootmise tekkimise ja arenemise laiaks baasiks.

Vähese maaga või maata talupojad tegelesid juba ammu kodutööndusega, müües oma tooteid turul. Kapitali tungimisega külla algas nende järkjärguline lahutamine maast ja muutmine kapitalistlikeks palgatöölisteks.

Kodukäsitööliste sõltuvuse järkjärgulist suurenemist võis näha prantsuse külas isegi veel XVIII sajandil.

Vabade külakäsitööliste kõrval, kes ise oma tooteid turustasid, oli väga levinenud kodukäsitööliste töötamine ülesostjale. Näiteks Hainault, Flandria, Artois',

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 254.

2 с. д. Сказкин, Деревня и город в эпоху французской революции, Хрестоматия по социально-экономической истории Европы в новое и новейшее время, Москва - Ленинград, 1929, lk. 528-536.

Cambresis' ja Picardie' provintsides[1].

Enamasti oli aga kujunenud juba uus tootmise organiseerimise vorm detsentraliseeritud manufaktuur. Kaupmees muretses külakäsitöölistele tooraine, andes seega ühtlasi tellimuse ja esitades täitmise tingimused. Edasiareng toimub juba kodukäsitöölise täieliku manufaktuuritööliseks muutumise suunas: ettevõtja varustab teda vajalike tööriistade, hiljem ka tööruumi ja tööjõu taastootmiseks vajalike vahenditega. Kujuneb tsentraliseeritud manufaktuur.

XVIII sajandil ei suutnud tsunftitööstus rahuldada kasvavat nõudmist tööstuskaupade suhtes. Laialdane kaubanduse arenemine teiste maadega ja asumaadega ning maa enda rahvastiku kasv, nõudis tööstuse edasiarengut. Eesrindlikuks tööstusettevõtteks kujunes manufaktuur, kui juba kapitalistlik tootmise vorm.

Manufaktuur kujunes üheltpoolt seoses kaubanduskapitali tungimisega väiketööndusesse, surudes tootja juba palgatöölise olukorda, kes töötleb võõraid tooraineid tükitasu eest. Kui edasine areng viib selleni, et tootmises võetakse tarvitusele süstemaatiline tööjaotus, mis reorganiseerib väiketootja tehnika ... siis on tegemist kapitalistliku manufaktuuri tekkimise ühe viisiga[2].

Teiseks tekib manufaktuur kui suurema arvu töölistega töökojad seavad järk - järgult sisse tööjao-

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 254.
2 Lenin, Kapitalismi arenemine Venemaal, Teosed III väl., lk. 311.jj.

tuse ja lihtne kapitalistlik kooperatsioon kujuneb ümber kapitalistlikuks manufaktuuriks[1]. Manufaktuuri laialdase leviku kohta XVIII sajandil on rohkesti andmeid. Linnadest on kõige paremad andmed Marseille' kohta. Marseille' ei kuulunud XVIII sajandi lõpul linnade hulka, mis olid kuulsad tööstuse laia arengu poolest. Ainus erand oli seebikeetmine, mille poolest oli linn kuulus isegi väljaspool Prantsusmaad.

1789. aastal oli Marseille's 12 küünla "vabrikut," milledes töötas üldkokkuvõttes 15o inimest; tärklist valmistas 35 "vabrikut", igas "3 või 4 töölist"; fajansimanufaktuure oli 12, kokku 25o töölist; villaste toodete "vabrikuid" 8, neis 15o mees- ja 3 tuhat naistöölist (ketrajad, kes töötasid ümbruskonnas); 11 klaasimanufaktuuri, igas 3o töölist, puuvillaketrustöökodade arvu ei ole antud, on lihtsalt näidatud, et oli 2oo instrumenti, millel töötas 45o töölist, nahamanufaktuure oli 2o, neis töötas üldkokkuvõttes 2oo inimest[2]. Seebikeetjate kohta on kahjuks teada ainult kõrgemat tüüpi tööliste- tehnikute arv, mis võis 1789. aasta paiku olla 46 ettevõtte 2o8 katla peale 675 inimest[3].

Teiste suurte linnade (Pariisi, Lyon'i, Bordeaux', Rouen'i, Amiens'i) kohta puuduvad isegi sellised napid üldised arvulised näitajad. Andmeid on ainult üksikute tööstusharude kohta.

1 Lenin, Teosed III kd., lk. 311.
2 Маркс, Рабочий класс, lk. 242.
3 samas, lk. 244.

Näiteks tekstiiltööstuse keskuses Roueni's, oli XVIII sajandil kogu manufaktuurne tootmine väikeste iseseisvate manufaktuuride käes. Domfront'i piirkonnas One'i departemangus oli näiteks 18 rauatööstusettevõtet (kahes töötas 4oo inimest, ühes - 2oo, neljas - 15o, ühes - 13o, ühes - 1oo, ühes - 7o, ülejäänud seitsmes 4o ja vähem). Samasuguseid ettevõtteid oli veel Eure'i, Aude'i ja Sarthe'i departemangudes[1].

Kõik andmed näitavad, et XVIII sajandi lõpul oli Prantsusmaa väiketööstusmaa. Üksikute eranditena esines manufaktuure 1ooo ja enam töölistega, harva 3oo- 5oo- 6oo töölisega, 1oo- 15o- 2oo töölisega manufaktuure loeti juba suurettevõteteks[2].

Kuid ka suurettevõtetes olid töölised väga harva koondunud manufaktuuri hoonetesse. Niisuguseks harva esinevaks ettevõtteks oli XVII sajandi lõpul hollandi päritoluga Van Robais' poolt asutatud kalevimanufaktuur Abbeville'is, Picardie's. XVIII sajandi keskpaiku omas manufaktuur linnas 4 hoonet, kus töötas 1oo- 12oo ketrajat, peale selle olid veel mõned suured hooned kudujatele ja muudele töölistele (viimaste arvu ei ole antud); kõik need töölised elasid ja töötasid manufaktuuri hoonetes. Revolutsiooni eel oli selles manufaktuuris 1oo kudumistelge 14oo töölisega (kahjuks pole andmeid, kas nad töötasid kõik manufaktuuri hoonetes)[3].

Enamik andmeid näitab aga, et tavaliselt töötas ettevõtte hoonetes väga väike osa tööliste üldarvust, teks-

1 Тарле, Рабочий класс, ln. 242
2 Тарле, Рабочие и крестьяне, ln. 52.
3 Тарле, Рабочий класс, ln. 246. jj.

tiilitööstuses näiteks kangrud ja viimistlustöölised. Palju suurem osa sai tellimusi koju, kus nad töötasid kas oma või ettevõtja tööriistadega. Sageli ei elanud nad isegi ühes linnas, vaid laiali ümbruskonna külades.

Suur manufaktuur Beaufort'is, mis varustas purjeriidega isegi riigi sõjalaevastikku, andis tööd hulgale inimestele. Kuid ainult 4o inimest töötas manufaktuuri hoones, üle 2ioo ketraja ja teise töölise said tellimusi koju, asudes laiali linnas ja kogu ümbruskonna külades[1].

Oberkampfi sitsimanufaktuuri Jouyen- Josás, loeti 1797. aastal omal alal kõige paremaks ja suuremaks. Kuid 18oo töölist ei töötanud kaugeltki kõik manufaktuuri hoones. Sellele ettevõttele töötas kogu lai ringkond, saades peremehelt ketruseks materjali[2].

Brodes'i puuvillamanufaktuuris Orleans'i lähedal St.- Dye's, oli 1778. aasta paiku 2ioo töölist, kuid nendest oli ketrajaid 18oo, haspeldajaid- 18o ja ainult 7o kudujat ja 5o viimistlejat. Töölised asusid laiali mitte ainult Orleans'i provintsis, vaid isegi naaberprovintsi külades[3].

Vähe erinevas olukorras oli hinnalisemate materjalide tootmine, näiteks siiditööstus. Peremehed ei usaldanud kallist materjali talupoegade kätte, kes peenemate sortide valmistamisega ei tulnud toime, ilma erilise väljaõppeta. Seepärast asusid siiditöölised tavaliselt

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 248.
2 samas, lk. 248.
3 samas, lk. 256.

ettevõtjaga samas linnas, olles ka omavahel lähedastes suhetes.

Sellisest tööliste koondumisest võib rääkida Lyoni puhul. Järgnevalt vaatame kuidas oli tootmine organiseeritud selles suurimas Prantsuse siiditööstuse keskuses.

Kaasaegsete andmete järgi võttis siiditootmisest osa kolm gruppi:

1. Töölised - "vabrikandid" (nagu nad end ise nimetavad). Need olid väikeettevõtete omanikud, omasid isikliku töökoja ja töövahendid.

2. Palgatöölised, kellele andsid tööd töölised-„vabrikandid", nad töötasid kas palkaja töökojas või kodus, kuid palkaja tööriistadega.

3. Kaupmehed, kes andsid töölistele-„vabrikantidele" tellimuse ja materjali, tasudes trükikaupa.

1786. aasta andmeil oli Lyonis 5oo kaupmeest, 7 tuhat töölist- vabrikanti ja 43oo palgatöölist[1].

Toodud näidetest järeldub, et XVIII sajandi lõpul oli prantsuse tööstuse põhiliseks organiseerimisvormiks manufaktuur, tavaliselt detsentraliseeritud kujul. Manufaktuuriga kaasnes küla või linna kodutööndus. Käsitööline või talupoeg muutus ettevõtjast sõltuvaks kodutööliseks, keda ettevõtja varustas toorainega, sageli ka tööriistadega, dikteerides talle ka töötasu tingimused.

Kuid ka detsentraliseeritud manufaktuuris esines kapitalistlik tööjaotus ja kooperatsioon. Toode käis järjekorras läbi mitme kodutöölise käest, ühendades sepga erinevad käsitööalad.

---

1 М. Ковалевский, Очерки социального быта Франции, Вестник Европы, X, Петербург, 1911, lk. 51.

"Kapitalismi arenemise manufaktuuriperioodi ..., millele on omane töötaja sideme edasipüsimine maaga ja väikeettevõtete rohkus suurte ettevõtete ümber, on raske, peaaegu võimatu kujutleda ilma töö andmiseta koju."[1]

Kuid esines ka tsentraliseeritud manufaktuure, kui manufaktuurivormi kõrgemaid tüüpe, kus töö oli koondatud ühe katuse alla ja toimus ühtsel juhtimisel. Paljudel tootmisaladel nõudis tootmisprotsessi iseloom sellist kontsentreerumist. Selliseks tootmisalaks oli paberitööstus. Tavaliselt olid need väikesed manufaktuurid 10, 15 kuni 20 töölist igas. Kuid näiteks Annonay's töötas 1788. aastal 600 töölist manufaktuuri hoonetes[2].

Marx nimetas just XVIII sajandi Prantsusmaa paberivalmistamist pärismanufaktuuri näiteks[3].

Revolutsioonieelse Prantsusmaa tööstuses esines siiski ka üksikuid suuri tsentraliseeritud manufaktuure.

Sellised manufaktuurid tekkisid alates XVII sajandi teisest poolest, seoses valitsuse püüetega rahvusliku tööstuse mahajäämust likvideerida. Prantsuse feodaal- absolutistlik riik vaatas XVII sajandil tööstusele ja kaubandusele kui riigikassa lisasissetuleku allikatele. Seepärast, sel määral, kui rahvusliku tööstuse arendamine soodustas lõppkokkuvõttes aadlike tulude suurenemist, valitsev klass oli valmis osutama kaasabi kodanluse kaubanduslik-tööstuslikule tegevusele. Selle vaatekoha järjekindlaks rakendajaks oli Louis XIV esimene minister- Colbert' (1619- 1683).

---

1 Lenin Teosed III kd., lk. 369.
2 Тарле, Рабочий класс, lk. 250.
3 Marx, Kapital, I kd., lk. 331.

Saades 1660. aastal finantside peakontrolöriks, kehtestas Colbert rahvusliku tööstuse arendamiseks esiteks kõrged kaitsetollid, et takistada välismaisete tööstussaaduste sissevedu, samuti kehtestas ta tootmise rangeima reglementeerimise, aga ka uute manufaktuuride asutamise plaani.

Uutele, asutatud manufaktuuridele, anti valitsuse eriprivileegid: vabastati teatud aastateks maksudest ja anti rahalist toetust hoone, sisseseade ja tööliste muretsemiseks. Kuna prantsuse tsunftid ei suutnud anda küllaldase oskusega meistreid ja töölisi, kasutati tavaliselt välismaist tööjõudu, sageli oli ka sellise manufaktuuri omanik välismaalane, kes asus kogu oma ettevõttega Prantsusmaale. Näiteks hollandlase Van Robais' hiljem kuulus kalevimanufaktuur. Manufaktuuri tööliste-le vaadati kui riigiteenistuses viibijatele. Karistuse ja vara konfiskeerimise ähvardusel keelati lahkuda.

Abbeville'is, avati 1665. aastal selliselt[1].
Colberti pingutuste tulemusena tekkisid manufaktuurid: Dauphaine's relvamanufaktuur; Bordeaux's, Nantes'is, Rouen'is jm.-suhkrumanufaktuurid; Abbeville'is, Sedanis Carcassonne'is, Autun'is, Tournai'is-kalevimanufaktuurid; Alencon'is, Auxerresés-pitsimanufaktuurid jne.[2].

Pole võimalik öelda tööliste arvu ja ka seda, kas nad kõik olid tsentraliseeritud manufaktuurid. Paljudes ei töötanud töölised manufaktuuri hoones, vaid võtsid instrumente ja materjale koju.[3]

---

1 Е.В. Тарле, Рабочие во Франции в XVII веке, Книга для чтения по истории Нового времени, Москва, 1944, Т. II, lk. 217.
2 samas, lk. 218.
3 samas.

Samal ajal püüdis Colbert muuta ka riigikassat ennast ettevõtjaks. Sellel eesmärgil asutati nn. kuninglikke manufaktuure riigikassa summadega.

Nii asutati 1664. aastal kootud tapeetide manufaktuur Beauvais' linnas Picardie's[1], ja 1667. aastal Goleläänide manufaktuur[2], mõlemad manufaktuurid said kuninga eriprivileegi. Samad privileegid anti ka 1712. aastal Savonnerie' vaibamanufaktuurile[3] ja 1784. aastal Sevres'i portselanimanufaktuurile[4]. Nimetatud manufaktuurid vabastati teatud ajaks ka riigimaksudest, mis olid üldiselt tööstusele väga koormavad. Kuninglikud manufaktuurid olid suurteks tsentraliseeritud manufaktuurideks, loo ja enamatöölisega, kes töötasid kõik manufaktuuri hoonetes.

Kuid vaatamata valitsuse pingutustele, jäid sellised suured tsentraliseeritud manufaktuurid siiski üksikuteks haruldusteks revolutsioonieelsel Prantsusmaal.

Olles laialt levinud, ei suutnud manufaktuur siiski haarata kogu ühiskondlikku tootmist, ega seda põhjalikult ümber kujundada. Üldiselt jäi manufaktuur ikkagi "... arhitektuuriliseks ilustuseks majanduse hoonel, mille laiaks aluseks oli linnakäsitöö ja maa kõrvaltööndused."[5]

Feodaal- absolutistliku valitsuse majanduspoliitika arvestas ikkagi peamiselt aadlike fiskaalseid huve.

---

1 Е. В. Тарле, Рабочие ~~во Франции в XVII веке~~, национальных мануфактурах во Франции в эпоху революции (1789-1799 гг.), Соч., Т. I, Москва, 1957, lk. 668.
2 samas, lk. 638.
3 samas, lk. 615
4 samas, lk. 646.

Manufaktuuride asutamist soodustati aadli sissetulekute suurendamiseks. Viimaste saamiseks olid rakendatud riikliku toodangu reglementeerimine ja riiklike monopolide müük. Seega üheltpoolt küll soodustati tööstuse arengut, teiselt poolt aga seati arenevad kapitalistlikud ettevõtted surutud tingimustesse. Need kaks vastuolulist tendentsi kasvasid välja feodalismi kriisiperioodi põhivastuolust - vastuolust uute kapitalistlike tootlike jõudude ja vanade feodaalsete tootmissuhete vahel - ja olid feodalismi kriisi üheks väljendajaks. Feodalismi kriisi süvenedes, süvenes vastuoluk ka nende tendentside vahel.

Feodaal- absolutistliku valitsuse selline majandus-poliitika oli tõsiseks piduriks manufaktuuri edasiarenemisele vabrikuks - kapitalistliku suurtoostuse tekkimisele Prantsusmaal. Siiski oli prantsuse tööstuses vaadeldaval perioodil märgata püüet tehniliste uuenduste poole. XVIII sajandi lõpul hakkavad ka Prantsusmaale ilmuma esimesed inglise masinad. Inglismaal oli peale kodanlikku revolutsiooni toimumas ka tööstuslik revolutsioon, oli leiutatud esimesed masinad.

1774. aasta paiku sai Prantsusmaal tuntuks "jenny", inglase Hargreavesi poolt 1765. aastal leiutatud, käsitsi liikumapandav ketrusmasin.[1] Väikeste mõõdete ja madala hinna tõttu levis "jenny" väga kiiresti Sens'is, Amiens'is, Cholet's jm. Arkwright'i masin[2] võeti kasutusele 1783. aastal ja " mull- jenny" - kahe esimese kombinatsioon[3], mis oli tehnilises mõttes märgatav

1 Lihtsa konstruktsiooniga, tavaliselt 16 värtnaga ketrusmasin, valmistas peeslt kuid nõrka lõnga.

2 Шарле, Работий класс, ln. 296. jj

3 Suur ketrusmasin, mis pandi liikuma vee jõul, valmistas tugevat ja jämedat lõnga. Leiutati Inglismaal 1860. a. paiku.

samm edasi alles 179o. aastal[1]. Üldiselt jäid masinad üksikjuhtudeks ja ei suutnud maa tehnilisele tasemele otsustavat mõju avaldada.

Ilmekamaks näiteks sellest on kaubanduse peaintendandi Tolosane'i ettekanne 179o. aastast:

1. Harilik vokk on levinenud "kuningriigi kõigis osades", pole kaugetest aegadest sugugi uuendatud.

2. Inglise "jenny" - esineb Picardie's, Champagne's Lyon's ja selle ümbruses, Lauguedoc's, Normandias, Anjon's ja Pariisis, kokku mitte üle 9oo", kuid need on vana tüüpi 24- 48 värtnaga, kuna Inglismaal kasutatakse juba 8o-ne ja enamgi värtnaga.

3. Arkwrighti masinaid on ainult 8 eksemplari kogu Prantsusmaal.

4. "mull- jenny"- ainult üks Amiens'is.[2]

Samal 179o. aastal oli Inglismaal "jenny'sid"- 2o97o sealjuures 8o värtnaga, Arwrighti masinaid - 143 ja "mull- jenny'sid"- 55o[3].

Prantsusmaal aga isegi need vähesed masinad sageli purunesid, neid ei osatud parandada. Tihti ei osanud töölised ka nendega töötada.

Ülaltöodud andmed olid puuvillatööstuse kohta. Teistes tööstusharudes oli olukord veelgi halvem. Villatööstuses puudusid masinad täielikult, samuti linatööstuses.

Ainus tekstiiltööstuse haru, mille poolest loeti prantsusmaad teistest riikidest kõrgemalseisvaks -

1 Inglase Cromptoni vesimasin, mis valmistas peent aga vastupidavat lõnga.
2 Тарле, Работни класе, lk. 298.
3 samas, lk. 300.

oli siiditööstus. Kuid ka sellel alal ei olnud tõsiseid tehnilisi uuendusi. Vaucanson'i masin oli kasutusel alates 1770. aastast, kuid see avaldas põhiliselt mõju ainult toodangu kvaliteedile, mitte aga toodangu hulgale, sest tegutses väga aeglaselt, nii et "lutiinsel moel" võis töötada 3 korda kiiremini.[1] Seega tööliste arv ei vähenenud.

Erandiks oli linditööstus Saint - Etienne'is, kus kasutati nn. zürichi kudumistelgi, mis võisid asendada 19- 20 inimese tööd. Need kudumisteljed levisid veel Lyoni ja Pariisi.[2] Nende kasutamine vähendas juba tööjõu kulu, avaldas mõju tööliste olukorrale.

Teistes tööstusharudes, näiteks nahatööstuses, paberitööstuses, keemiliste produktide valmistamises jne.- polnud mingisuguseid olulisi uuendusi.

Majanduslikule arengule väga olulises harus - raua ja terase sulatamises jäi prantsuse tehnika oluliselt maha inglise ja saksa omast, isegi Venemaa ja Rootsi osutusid tõsisteks konkurentideks.

Revolutsiooni alguseks oli Prantsusmaal ainult üks suur terasevalu Amboise'is, kuid ka see oli väga kaugel täiusest: puusepad, kellele (1788. aastal) anti prooviks selle vabriku valmistatud terasest tööriistu, tunnistasid, et saksa omad on paremad, mõningaid on vaga täiesti võimatu kasutada.[3]

---

1 (lutiinsel moel) Тарле, Работни класе, 308.
2 samas.
3 samas, lk. 310.

Tööstusliku tehnika olukord ei võimaldanud suurte industrialiseeritud ettevõtete tekkimist, seepärast oli vabrik (la fabrigue reunie) Prantsusmaal XVIII sajandi lõpul väga harvaks juhuseks.[1]

Üldiselt oli tööstus Prantsusmaal revolutsiooni eel veel vähe arenenud, kapitalistlik suurtootmine alles hakkas kujunema. Tööstusharudest oli kõige enam arenenud tekstiilitööstus, seejärel teised kergetööstusharud. Rasketööstus oli alles kujunemisstaadiumis. Väga tugevasti oli märgata feodaalsuhete pidurdavat mõju kogu tööstuse arengule.

Tööstuse mitteküllaldase arengu tõttu ei olnud Prantsusmaal XVIII sajandi lõpul töölised veel iseseisvaks klassiks formeerunud, arengusuund selleks aga oli olemas. Toimus otseste tootjate järkjärguline lahutamine töötmisvahenditest ja palgatöölisteks-proletaarlasteks muutumine. Koos sellega kasvas pidevalt tööliste arv.

"Kuid tööstuse arenemisega ei kasva mitte ainult proletariaadi hulk, ta surutakse suuremate massidega kokku, te jõud kasvab ja ta tunneb seda rohkem. Proletariaadi huvid ja elutingimused ühtlustavad üha rohkem, sest masinad kaotavad ikka enam töö erinevusi ja suruvad palga peaaegu igal pool ühtlaselt madalale tasemele.[2]"

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 293.

2 K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku partei manifest, Tallinn, 1951, lk. 39.

Tootjate eksproprieerimise tulemusena ei jäänud neile muud omandit, kui tööjõud, mida tööline pidi müüma kui kaupa. Selleks pidi,ta aga ise olema vaba.

Prantsusmaal toimus vaadeldaval perioodil kõigi nende tingimuste - tööliste klassiks formeerimise tingimuste kujunemine.

Töölised moodustasid veel suhteliselt väikese osa elanikkonnast, revolutsiooni eelõhtul maksimaalselt 600 tuhat inimest[1]. Mõningail andmeil 9 miljonit[2], kuid siis on arvestatud kõiki tööstusliku tööga tegelevaid inimesi. Peamise osa nendest moodustasid hajutatud manufaktuuride töölised, kes olid veel maaga seotud, tegelikult feodaalses sõltuvuses olevad talupojad. Feodaalsest sõltuvusest vabu ~~talupoegixoli~~ töölisi oli 1788. aastal ligikaudu 200 tuhat[3]. Suur osa töölisi töötas tegelikult kinnistatuna oma palkajate juurde. Kodutöönduses olid töölised kaudselt palkajatega seotud, kuna nad olid feodaalsete seadustega maa külge kinnistatud.

Alles revolutsiooni tagajärjel toimus tootjate täielik "vabastamine".

Söetootmine ja metallurgiatööstuses puusöe asendamine kivisöega, mis küll alles algas, nõudis suurettevõtete moodustamist. 1789. aastal asutati suur

---

1 Ж. Брюа, История рабочего движения во Франции, Т. I, Москва, 1953, lk. 80.

2 Французская бурж. револ., lk. 5.

3 Кучинский, lk. 38.

Cruzot' metallurgiatööstus, kus võeti tarvitusele rida uuendusi: aurumasinad, hoburaudtee jne. 1777. aastal tekkis kahureid tootev Indre'i malmivalamistehas, mis oli sisustatud tehnika viimase sõna järele ja töötas eranditult kivisöel. Tookordsele rauakuningale Dietrichile kuuluvas tehases, Niederbronnis, töötas 800 töölist[1].

Need olid küll veel üksikud erandjuhud, kuid näitavad siiski tööstusliku revolutsiooni ja tööliste kontsentreerumise algust.

Suures enamuses jäi veel valitsema tootmise organiseerimise vormide mitmekesisus. Vastavalt erinevatele tootmistingimustele jagunesid ka tootjad.

Vaadeldaval perioodil võib eraldada neli erinevat kategooriat:

1. Kodutöölised mitmesugustes ülemineku astmetes iseseisvast väikeettevõtjast - palgatööliseni.

2. Sellid ja õpipoisid.

3. Manufaktuuride ja vabrikute töölised.

4. Hooajatöölised- päevilised, ehitus ja sadamatöölised.

Nende elamistingimused ei olnud küll täiesti sarnased, ühendavaks momendiks oli aga kõigi elamistingimuste pidev halvenemine.

Tööpäev oli keskmiselt 12- 16 tundi. Lyonis ei olnud isegi 18-ne tunniline tööpäev haruldus eks[2].

1 Брюа, lk. 83.
2 Кулишер, lk. 41.

Lõunavaheaeg ei kestnud tavaliselt üle tunni. Kodutööonduse ja käsitöö puhul oli tööpäev suhteliselt pikem, kui tsentraliseeritud manufaktuurides. Kergendavalt mõjus suur pühade rohkus, mille tulemusena oli aastas ainult keskmiselt 250 tööpäeva, s.t. keskelt läbi 5 tööpäeva nädalas[1].

Kuid pühade ja puhkepäevade eest ei makstud ka töötasu, mistõttu tööliste ja riigi väike sissetulek kannatas. Töölised esitasid koguni pühade arvu vähendamise nõudeid.

Töötasu suurus oli väga kõikuv erinevate tööalade ja ka eri kohtade puhul. Üldiselt küla- kodutöölised said kõige väiksemat sissetulekut, kuna osa sellest pidi andma põllumajandus. Näiteks oli kangrutel keskmiseks palgaks 20-30 soud päevas, ketrajatel aga umbes 8-lo soud (mitte päeva- vaid tükitöötasu)[2]. Ketrajad tavaliselt olid kodutöölised.

Külatööliste ulatuslik rakendamine viis alla ka linnatööliste palgad.

Suurt mõju avaldas palkadele üldine hindade tõus, eriti viljahindade tõus, peale 1763. aastal kehtestatud viljakaubanduse vabadust. Hinnad tõusid 1785- 1789 aastail, 1726- 1741. aastatega võrreldes 65 %, samal ajal palk ainult 22 %[3].

---

1 Кулишер, ук. 42.
2 Тарле, Рабочий класс, ук. 265.
3 Брюа, ук. 89.

XVIII sajandi teisel poolel oli tööliste keskmiseks palgaks 18 soud päevas, samal ajal maksis 4oo gr. liha 17 soud, aga 2kg. leiba - 15 soud. Seega 88 % töölise sissetulekust läks leiva ostmiseks[1], mis oli täielik näljapalk.

Tööliste ostujõud vähenes pidevalt.

Tööliste päevapalk mitmesugustes produktides väljendatult[2]:

Toiduained.	17o1-1725	1726-175o	1751-1775	1776-18o
Nisu (l)	4,5o	6,1o	6,1o	5,7o
Rukis (l)	7,7o	1o,1o	7,1o	7,8o
Veiseliha (kg.)	1,62	1,78	1,56	1,24
Sealiha (kg.)	1,57	1,74	1,34	1,15
Vein (l)	3,oo	4,8o	4,4o	4,1o
Õli (kg.)	o,93	o,61	o,61	o,63
Piim (l)	4,1o	6,8o	6,8o	5,4o

Tabelist nähtub, et XVIII sajandi teisel veerandil ostujõud vähesel määral tõusis, kuid alates 175o. aastast algas uuesti pidev langus. Eriti langes ostujõud liha osas, olles sajandi lõpul madalam isegi sajandi alguse tasemest, viimane oli Hispaania pärilussõjaga tekkinud laose tõttu äärmiselt madal. Suur oli langus ka teravilja ostujõu osas, näiteks rukist sai tööline oma palgaga osta ainult lo gr. rohkem, kui sajandi algul. Rasvainet (õli) aga koguni 3o gr., ligi 1/3 vähem.

---

1 Брюа, lk. 89.

2 Кулишер, lk. 39. d'Avenel'i arvulistele andmete alusel. On arvestatud meestöölisi, kes ei saanud palgalt toitu ega korterit.

Reaalne ostujõud vähenes veelgi enam.

Töötasu ja elukallidus XVIII sajandil[1] (1776-1800=100)

Aastad	Rahapalk	Elukallidus	Reaalpalk
1701- 1725	82	78	106
1726- 1750	86	70	123
1751- 1775	88	86	103
1776- 1800	100	100	100

Kuigi tööliste rahapalk sajandi lõpuks tõusis 18 %, siis elukallidus tõusis samal ajal 22 % (1726- 1750.a. võrreldes isegi 30 %). Selle tulemusena reaalpalk langes sajandi teise veerandiga võrreldes 23 %, olles 6 % madalam isegi sajandi alguse tasemest.

Paljudel aladel kasutati naiste ja laste tööd, kui odavamat. See omakorda viis alla üldise töötasu.

Näiteks 1788. aastal töötas Lyon'i siiditööstuses 3359 last[2]. Lapsi kasutati ka söekaevandustes sorteerijatena. Suures Abbevill'e manufaktuuris moodustasid naised ja lapsed 2/3 töölistest. Samal ajal maksti neile tunduvalt väiksemat tasu. Languedoc'i kudumistöökodades oli neidude töötasu 4 korda väiksem meeste omast[3].

Seoses tsunftikorra lagunemisega ja paljude meistrite laostumisega tekkis ka tööpuudus. Külast valgus linnadesse arvukalt laostunud talupoegi, kes omaltpoolt täiendasid töötute armeed.

Naiste ja laste ulatuslik kasutamine tööstuses ja

---

1 Кучинский, lk. 40.
2 samas, lk. 43
3 Брюа, lk. 94.

tööpuudus olid juba uuteks nähtusteks tööliste olukorras, mis on iseloomulikud ainult kapitalistlikule tootmisele. Raske olukorra tõttu ei olnud tööliste hulgas haruldased rahutused ja streigid. Viimased ei olnud küll kuigi tugevad, tavaliselt kohaliku iseloomuga, piirdudes ühe tsunfti või linnaga.

Üldiselt olid töölised veel organiseerimatud. Käsitöölistel olid siiski kujunenud omad organisatsioonid - tsunftisellide vennaskonnad[1].

Viimaste tekkimise aeg langes juba varasematesse sajanditesse, umbes XIII sajandisse (Mõningail andmeil veel varem)[2]. Igal juhul on nad võrsunud tsunftikorra olemusest, sellide võitluseks peremeeste - tsunftidesse organiseerunud meistrite - omavoli vastu. Nende eesmärgiks oli osutada oma liikmetele materiaalset ja moraalset toetust nii peremeeste vastu, kui ka töö otsimisel[3] (rännakutel linnast linna).

Vennaskondadesse kuulusid tavaliselt ühe käsitööga tegelevad sellid, kuid oli tihedaid sidemeid ka erinevate kutsealade vahel. Linnades ja alevites asusid organisatsiooni keskused, kassa jne. Nende kogunemispunkte oli ka suurte teede ääres, näiteks võõrastemajades, kõrtsides jne.

Alates XVI sajandist pidasid tsunftid visa võitlust selliste organisatsioonide vastu. Nad tunnis-

1 compagnonages.
2 Тарле, Рабочие во Франции в XVII веке, lk. 212.
3 samas, lk. 212.

tati ka valitsuse poolt ebaseaduslikeks (1539.a.ordonants)[1], samuti keelati sellidel omavaheliste lepingute sõlmimine, kuid sellide organisatsioonid eksisteerisid illegaalsetes tingimustes edasi, kuni revolutsioonini. Nad omasid revolutsioonieelses tööliste võitluses väga tähtsat kohta, kuna võitlesid ka käsitööliste majandusliku olukorra parandamise eest, tööpäeva lühendamise, palga tõstmise ja tööliste huvide kaitsmise eest töölepingute sõlmimisel.

Sellises võitluses osutusid sellide organisatsioonid üsna tugevat jõudu. Näiteks rakendasid nad rahulolematust põhjustanud meistrite suhtes ühist boikoteerimist. 1768. aastal otsustasid Dijon'i sellid keelata tööleasumise sealsete meistrite juurde 15. aastaks[2]. Taolist otsust täideti väga täpselt, üleastujaid aga karistati.

Samaaegselt oli vennaskondade võitluses palju tööliste arengut tagasiviivaid jooni. Nad olid võrsunud tsunftisüsteemi tulemusena ja ei võidelnud printsipiaalselt tsunftiorganisatsiooni vastu. Nende üheks peaülesandeks oli koguni kunstlik konkurentide arvu piiramine nagu tsunftidelgi. Ainult tsunftimeistreid püüdsid selleni, takistades meistrite arvu suurenemist, sellid - püüdes vähendada töökäte arvu antud linnas[3].

---

1 Тарле, Работе во Франции в XVII веке, лк. 212.
2 Ковалевский, ~~история~~ очерки соц. быта, лк. 67.
3 Тарле, Работе во Франции в XVII веке, лк. 215.

Sellest on tingitud nende võitlus teiste tsunftidega töö pärast, mis ei kuulu viimastele. Näiteks riideparandajail keelati uute riiete õmblemine.

Tegelikult pidasid nad tsunfte ainsaks mõeldavaks tööstuse organiseerimise vormiks ja püüdsud ainult viia sisse mõningaid parandusi tööliste kasuks. Käsitöölise ideaaliks oli ~~ikka~~ astuda kord meistrite hulka, saada iseseisvaks peremeheks. Selline soov oli vastuolus üldise tööstuse arenguga, mis viis väikeettevõttjad paratamatule hävinemisele, ning käsitöölised proletariseerumisele. Vaatamata sellele, et selle ~~ida~~ ideaali teostumine üha kaugenes, avaldas ta tööliste teadvusele pidurdavat mõju veel paljude aastate jooksul. Üldiselt oli tööliste koosseis revolutsioonieelsel perioodil veel väga ebaühtlane. Suurtootmise vähese arengu tõttu ei olnud nad veel kontsentreerunud. Töötades väikestes töökodades või koguni kodus, puudusid detsentraliseeritud manufaktuuride töölistel tihedamad omavahelised sidemed. Just detsentraliseeritud manufaktuuride töölised moodustasid aga tööliste põhimassi. Seega ei ~~omanud~~ olnud töölised tl enamasti võimalusi ühisteks ülatuslikemateks väljaastumisteks ega kooskõlastatud võitluseks. Nad olid ka oma enamuses organiseerimatud. ~~Seega~~ Nad ei olnud ~~tööliseid~~ veel ühtseks klassiks formeerunud. Hilisema suurtööstusliku proletariaadi suhtes moodustasid nad alles eelproletariaadi.

Kuna tööliste elamistingimused olid peaaegu ühesuguselt halvad, ühendas neid siiski teatud määral võit-

lus oma majandusliku olukorra parandamise eest. Peamiselt sellel eesmärgil astusid nad välja ka kodanliku revolutsiooni ajal.

Tööstus ja töötavad massid revolutsioonilise situatsiooni kujunemise ajal.

XVIII sajandil kujunenud feodalismi üldkriisi tingimustes kujunes Prantsusmaal 1789. aasta kevadeks revolutsiooniline situatsioon.

Revolutsioonilise situatsiooni põhilisi tunnuseid iseloomustas V.I. Lenin järgmiselt:

1. "... valitseva klassi poliitika kriis, mis tekitab prao, kuhu murrab sisse rõhutud klasside rahulolematus ja viha...

2. Harilikust suurem rõhutud klasside häda ja viletsuse teravnemine.

3. Tunduv aktiivsuse tõus rahvahulkades ..."[1]

Lisaks on vajalik veel subjektiivne faktor - revolutsioonilised klassid, kellel oli võime"... läbi viia massilisi revolutsioonilisi aktsioone, mis on küllalt jõulised selleks, et purustada (või murda) vana valitsus, kes kunagi, isegi kriiside ajastul ei "kuku" muidu, kui teda ei "kukutata" "[2].

Prantsusmaal olid 1789. aastaks kujunenud kõik ülalmainitud revolutsioonilise situatsiooni objektiivsed tingimused.

---

1 V.I. Lenin, II Internatsionaali krahh, Teosed XXI kd., Tallinn, 1953, lk. 184.
2 samas, lk. 180.

Absolutistlik valitsus oma poliitikaga oli jõudnud täieliku kriisini. Vaatamata rahulolematusele ei suudetud läbi viia ühtegi tõsist reformi. Ebaõige finantspoliitika, kahe eesõigustatud seisuse vabastamine maksudest ja õukonna tohutud kulutused, põhjustas raske finantskriisi, mida valitsus polnud suuteline lahendama.

Feodaal - absolutistliku korra sügav kriis teravnes järsult 1787. aastal alanud majandus-kriisi tingimustes, mis 1789. aastaks haaras kogu Prantsusmaa. Majanduskriis puhkes feodalismi üldkriisi tulemusena vahetuks ajendiks, mis teda süvendas, oli aga valitsuse poolt 1786. aastal sõlmitud kaubaleping Inglismaaga, mis astus jõusse 1787. aasta mais. Õigsuse eest müüa inglise turgudel madalate tollidega veine, viina ja äädikat, mis vastas feodaalide huvidele, lubas valitsus peaaegu vaba inglise tööstuskaupade konkurentsi prantsuse turul, kehtestades madalaimad tollid (3 - 10 %)[1]. Parema kvaliteediga ja odavamad inglise kaubad mõjusid laostavalt prantsuse tööstusele.

Eriti terav oli kriis puuvillatööstuses, inglise puuvillkangad olid 25 % odavamad prantsuse omadest[2]. Kuid konkurentsile ei suutnud vastu panna pidada kogu tekstiiltööstus kalevi-, linase-, siidi-, isegi sameti tootmine, vähenes ka naha-, mütsi-, ja sukkade tootmine, pitsivalmistamine vähenes 1787. aastal kaks

[1] А. Е. Ромшевская, Очерки по истории Франции XVII - XIX вв., Москва, 1958, lk. 95. Ph. Sagnaci andmed.

korda jne.

Paljud manufaktuurid pidid vähendama tööliste arvu, või lõpetama töö.

Ülevaate prantsuse tekstiiltööstuskeskuses, Troyes linnas valitsevast olukorrast on andnud intendant ettekandes finantside peakontrolörile 1788. aasta jaanuaris.

"Tootmine Troyes linnas elab üle karmimat kriisi ja kui ei tulda appi kõige kiiremas korras, võib hukkuda. .... 2600 tööpingist, mis tegutsesid 1786.a. lõpuni täie hooga, käesoleval ajal töötab ainult 1157, kust selgub, et mittetöötavate tööpinkide arv jõuab 1543-ni. Seega 1543 meistrit- kudujat jäid tööta. Kuid veelgi suurem häda seisab selles, et need meistrid jätavad tööta üle 3000 teise töölise, kes elasid päevast päeva oma tööst, s. t. kraasisid, ketrasid, ja viimistlesid kudumiseks määratud materjali. Ma võiks, ilma liialdamata rohkem kui kolmekordistada nende töötute arvu, kui lülitaks oma kokkuvõttesse nende lapsi ja kõiki neid, kes on nendega seotud, aidates neid töös või olles õpilaseks[1].

Samalaadseid andmeid toob ka Troyes linna manufaktuuride inspektor 1788. aasta oktoobris.

Alates 1787. aasta maist vajatakse kõige rohkem pool varasemast toodangust. Selle tulemusena 2600 töötingist, mis töötasid 1786. aasta lõpul, tegutses vaevalt 1loo, mis jätab tööta 3000 inimest.[2] Kõigi töö kaotanute arv kokku oli ligikaudu 10.200[3].

[1] Сказкин, Хрестоматия, lk. 520.
[2] samas, lk. 520 jj.
[3] samas, lk. 521.

Analoogiline olukord valitses ka teistes linnades. 1787/88. aasta talvel oli Amiens'is 46 tuhat töötut, Elbeuf'is olid pooled töölised tööta, palk aga langes 8 sou'ni[1]. Tööpuudus oli ka teistes suurtes linnades Pariisis, Lyon'is; Sedan'is vallandati 1788.-aastal 9 tuhat töölist; Abbeville'i rajoonis oli 15 tuhat töötut[2].

1788. aasta lõpuks oli Prantsusmaal üle 2oo tuhande töötu[3].

Rahva ainelist olukorda raskendas veelgi toiduainete hindade järsk tõus, seoses üldise finantskriisiga ja samuti ikaldustega. 1787. aastal kannatas Prantsusmaa tugevalt siidikookonite ikalduste tõttu; 1788. aasta juulis mõjus viljasaagile laastavalt rahesadu; 1788/89. aasta ebaharilikult karm talv hävitas paljud viinamarjaistandused.

Aastail 1785- 1789. ~~aastail~~ olid 24 esmajärgulise tarbeaine hinnad 65 % kõrgemad kui aastail 1726- 1741.[4] Eriti tõusnud oli leiva hind.

Sajad tuhanded töötud käsitöölised ja töölised nälgisid. Paremas olukorras ei olnid ka ikalduste tõttu kannatanud talupojad.

Rõhutud klassi häda ja viletsus olid teravnenud äärmise piirini.

Ka valitsuse poliitika kriis oli jõudnud haripunktini:

Prantsusmaal oli saabunud täielik finantsiline krahh. Riigikassa osutus tühjaks. Maksud rahvalt peaaegu lakkasid laekumast, uusi makse oli aga täiesti võimatu

1 Тарле, Работні класе, lk. 22. 2 Рожнецкая, lk. 97.
3 samas, lk. 23 Schmidt'i andmed.
4 Горюа, lk. 89.

nälgivalt rahvalt nõuda.

Valitsus oli finantskriisi leevendamiseks sunnitud pöörduma äärmiste abinõude poole: nõudma nõusolekut priviligeeritud seisuste maksustamiseks maa- ja tempelmaksuga. Viimased aga ei nõustunud maksustamisega. Tekkis konflikt kahe eelistatud seisuse ja valitsuse vahel.

Valitsus oli sunnitud pöörduma viimase abinõu juurde, et ära hoida revolutsiooni; nõustuma kõigi kolme seisuste esinduse- Generaalstaatide - kokkukutsumisega 1789. aasta 4. mail. Eesrindlikud inimesed kodanluse ja ka valitseva klassi enese hulgas kuulutasid ette revolutsiooni.

Oli selge, et "ülemkihid, ei saanud enam muutumatul kujul säilitada oma võimu", samal ajal oli aga ka selge, et "alamkihid ei taha" elada endist viisi[1].

Tööstus ning agraarkriis ja kogu riigi katastroofiline seisund kutsus esile rahva väljaastumisi. Talupojad keeldusid feodaalsete koormiste täitmisest.

Kõrvuti talupoegade väljaastumistega laienesid üha enam väljaastumised tööliste hulgas. Sageli toimusid need talupoegade väljaastumistega läbipõimunult. Näiteks Bearn'is, Bretagne'is ja Dauphine's toimusid rahva ülestõusud, millest võtsid osa linna ja külaelanikud. 19. juunil Bearn'i provintsis Pau linnas, ümbruskonna mägede elanikud hõivasid koguni suurtükid[2].

---

1 Lenin, Teosed XXI ud., lk. 187.
2 Французская бурж. револ., lk. 61.

Ulatuslik väljaastumine toimus Dauphin'es Grenoble'i linnas 1o. mail.

Samal ajal laienes rahulolematus suurlinnade elanike hulgas, kelle olukord oli väljakannatamatult raske. Töötute ja nälgivate linnakodanike arv suurenes veel laostunud talupoegade linnadesse suundumise tõttu.

Juba 1787. aastal ilmus Nimes'is plakat, milles töölised hoiatasid Languedoc'i intendanti tööpuuduse mittelikvideerimise korral linna süütamise ja ülestõusuga. Tööliste ülestõus hoiti siiski ära kiire ühiskondlike tööde organiseerimisega[1].

Kõige rahutumad olid Pariisi töötavad massid. Pariis oli üks suuremaid tööstuskeskusi Prantsusmaal, kuigi luksusesemete tootmise domineerimise tõttu, oli ülekaal väikestel käsitööettevõtetel. Suured ettevõtted asusid enamasti eeslinnades, näiteks St.- Antoine ja St.- Marceau eeslinnades. 1791. aasta andmeil oli St.- Antoine eeslinnas 4519 töölist, St.- Marcean's -5577[2].

Ulatuslike ehitustööde tõttu langes ilmus igal kevadel pealinna hulgaliselt hooajatöölisi. Keskmiselt kõikus pealinna tööliste arv 8o- 15o tuhande inimese ümber[3].

1789. aasta varakevadel valgus Pariisi tohutul arvul juhuslike tööde otsijaid, kuid ärevate aegade tõttu oli ehitustöid vähe. Töötute arv suurenes tundidega. Samal ajal kasvas leiva hind.

F. Braesch'i statistilised uurimused näitasid, et palgatöölised olid juba revolutsiooni algul Pariisi

1 Pommeraux, lk. 97.
2 A. Sobul, Das Problem der Arbeit im Jahre II, Beiträge zur Geschichte der Französischen Revolutionsregierung 1793/1794, Berlin, 1956, lk. 153.
3 Тарле, Крестьяне и работные, lk. 63.

kehvistu teiste kihtide hulgas enamuses: neid oli koos perekondadega kuni 3oo tuhat inimest, ja nad moodustasid Pariisi elanikkonna (55o tuhat inimest) enamuse[1].

Palgatöölised olid seega Pariisis kujunenud küllaltki kaalukaks jõuks. Nendega ühinesid otsustavatel momentidel ka kehvistu teised kihid, moodustades ühe põhilise kodanlik - demokraatliku revolutsiooni liikumapaneva jõu.

Algavas revolutsioonis oli juhtivaks revolutsioonilise klassiks muidugi kodanlus, kuid väga tähtsat kohta nii revolutsioonilise situatsiooni väljakujunemises, kui ka kogu revolutsiooni käigus etendasid töötavad massid, nende hulgas ka töölised.

Revolutsiooni ajal võitlesid töölised kõrvuti kodanlusega feodalismi vastu, milles nad nägid oma peavaenlast. Kuid üha enam hakkab ilmnema vastuolu nende eneste vahel, s.t. kodanluse ja tööliste vahel.

Marx ja Engels on iseloomustanud kodanluse ja proletariaadi vastastike suhete kujunemist järgmiselt: "Kokkupõrked vanas ühiskonnas üldse soodustasid mitmeti proletariaadi arenemise protsessi. Kodanlus on alalises võitluses: algul aristokraatia vastu, hiljem kodanluse enese nende osade vastu, kelle huvid on sattunud vastuollu tööstuse arenemisega; ... Kõigis neis võitlustes on ta sunnitud pöörduma proletariaadi

1 С. Б. Кан, Парижские рабочие в революции 1789-1794 годов, Вопросы истории, Москва, 1956, № 1, стр. 136.

poole, teda appi kutsuma ja teda seega poliitilisse liikumisse tõmbama. Järelikult annab kodanlus ise proletariaadile oma hariduse elemente, s.t. relvi omaenese vastu!"[1]

Sellised omadused olid iseloomulikud ka prantsuse kodanlusele kodanliku revolutsiooni perioodil. Mõistes rahvamassi väljaastumise jõudu püüdis kodanlus tõmmata masse oma huvides toimuvasse feodalismivastasesse võitlusse, innustades ja revolutsioneerides neid.

Samal ajal on kodanlus alati valmis töötavate masside revolutsioonilisust kohe kärpima, kui see kakkab ületama kodanlusele kasulikku piiri ja puudutama kodanluse enda huve. Sellistel puhkudel on ta pigem valmis liituma vanade feodaalsete jõududega, või ükskõik milliste valitsevate klasside grupeeringuga, kui massidele mõõndusi tegema.

Kodanluse selline suund ilmnes 1789- 1794. aasta revolutsiooni perioodil aga ka juba Generaalstaatide valimiste ajal.

Valimiste eel toimus kodanluse laiaulatuslik agitatsioon ja propaganda. Kodanlus püüdis ühiskondlikku arvamist oma kasuks mõjutada eelkõige trükisõna abil.

Ilmus hulgaliselt brošüüre, ajalehti ja lendlehti, mille eesmärgiks oli kritiseerida feodaalset korda ja näidata tema mittevastavust "rahva" huvidele, kelle esindajaks kodanlus end pidas. Teiseks tõestada, et ainult kodanlus omab õigust poliitika juhtimiseks ja "rahvuse" huvide kaitseks[1].

1 Marx ja Engels. Kommunistliku partei manifest, lk. 70.

Töölised olid Generaalstaatide valimistest eemaldatud juba valimistsensusega. Näiteks Pariisis oli valijatele kehtestatud tsensus 6 livre'i otsest maksu aastas[1]. Üldiselt olid valimistest eemaldatud palgatöölised ja isikud, kes maksid vähem kui 5 livre'i maksu aastas[2].

Selle vastu ilmusid mõned protestiavaldused. Näiteks "Saja viiekümne tuhande Pariisi töölise ja käsitöölise petitsioon"[3].

Autor küsib: Miks isamaa tõukab eemale 15o tuhat kasulikku kaasmaalast? "Kuidas? Meie kaebusi, meie nõudeid ei kuulata, ega arutata? neljasaja valijamehe hulgas me vaevalt võime eraldada neli või viis inimest, kes teades meie vajadusi, meie elu- olu ja meie õnnetusi, võiksid meile tõsiselt kaasa tunda". Valijameeste nimekirjas pole ühtegi töölist[4].

Tööliste eemaldamise vastu protesteeris ka keegi de Moret[4], kes märkis oma kirjas Necker'ile, et töölisklass toetab ja rikastab " kolmanda seisuse teist klassi" s.t. kodanlust, kuid on esindatud ainult nende inimestega, "kelle huvid on täiesti erinevad ja isegi vastupidised" tööliste huvidele. Ta hoiatas koguni, et võib puhkeda ülestõus, kui ei anta töötajaile esindust Generaalstaatidesse[5].

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 17.
2 Романская, lk. 101.
3 Тарле, Рабочий класс, lk. 17. ji.
4 Akademik Tarle arvates välismaa aadlik.
5 Тарле, Рабочий класс, lk. 18.

Selles mõttes ta eksis, töölised ise ei esitanud veel valimisoiguse laiendamise nõuet, ega võidelnud selle eest. Tööliste valimistest eemaldamise vastu protesteerisid ainult üksikud kaasatundvad isikud. Pole teada kuivõrd nende seisukohad leidsid teed tööliste hulka[1].

Samuti võisid taolised arutlused olla kodanluse üheks võtteks feodalismi kritiseerimisel ning töötava massi õhutamisel vana korra vastu.

Töölised ise ei nõudnud veel poliitilisi õigusi sellel perioodil olid nende nõudmised rohkem majandusliku iseloomuga.

Kuid õigus oli petitsiooni autoril ja de Moret'l selles osas, et tööliste vajadusi ja kaebusi kolmanda seisuse valijameeste koosolekutel[2] ei arvestatud.

Seda tõendavad kõige selgemini kolmanda seisuse poolt koostatud kaebekirjad[3]. Nende koostamise kord soodustas igati tööliste nõudmiste väljajätmist. Esialgsed kaebekirjad koostati külakogukondade ja linnakorporatsioonide koosolekutel. Nende alusel koostati valijameeste kollegiumide poolt antud valimisringkonna koondkaebekirjad. Viimased ei kajastanud enam paljusid esialgsetes kaebekirjades avaldatud seisukohti, sest valijameeste kollegiumides olid enamasti kodanluse esindajad.

Näiteks Marseille's oli 158 valijameeste kolleegiumi liikme kohta ainult 5 töölist, tsunftimeistreid aga 90[4].

Seepärast ei ole midagi imelikku selles, et tööliste

---

1 Тарле, Рабочий класс, кн. 22.

2 Valimised generaalstaatidesse olid kolmandale seisusele kaheastmelised, teistele seisustele - üheastmelised.

3 Kaebekirju koostasid kõik seisused, need antisaadikutele kaasa arutamiseks generaalstaatides.

4 Е. Тарле, Обзор некоторых документов по вопросу об отношении к ремеслу в Франции накануне революции, Николаю Ивановичу Кареву, Со-Петербург, 1914, кн. 219.

taotlused ei leidnud väljendust kaebekirjades. Sellest aga ei järeldu, et töölised polnud võimelised oma nõudmisi esitama, ega eraldanud oma huve kodanluse huvidest. Pole kartust et töölised võtsid siiski, vähemalt pealinnas, osa kogu ühiskonda haaranud meeleoludest, arutasid päevakorras olevaid probleeme. Ainult selle kohta puuduvad andmed, kuna nad ei olnud veel suutelised end ise trükisõnas väljendama. Seepärast on iseloomulik, et ka petitsioonides ning muus publitsistikas tööliste eneste arvamusi ei esinenud.

Kolmanda seisuga diferentseerumise tõttu oli siiski võimatu esinenud kogu kolmanda seisuse nimel ühtsete nõudmistega. See ilmneb ka kodanluse enese käsitluses.

Näiteks esitas keegi anonüümne autor seisukoha, et kolmanda seisuse hulgas tuleb eraldada "rikkaid ja vaeseid". Munitsipaliteediliikmeid, kaupmehi, õpetlasi, kulade rikkaid elanikke, jne. neid ei tule segada maaharijate, veinivalmistajate, päevatööliste ja "kõigi tehniliste elukutsetega".[1]

Kolmanda seisuse kihistumisest kirjutas veel töölistele kaasatundev publitsist Dufourny de Villiers.[2]

Autor näitab, et tööstusettevõtete omanike huvid on diametraalselt vastukäivad tööliste huvidele. Esimeste pidevaks püüdeks on vähendada tööliste palka.

Näidates, et ükski kolmanda seisuse kaebekiri, ei räägi vaese klassi vajadustest, soovitab ta korraldada midagi ankeeditaolist vaeste olukorra kohta ja sellega asendada nende puuduvaid kaebekirju.

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 19.
2 samas, lk. 20 jj.

Suurimaks "neljanda seisuse" hädaks loeb ta leivakallidust.

"Vaese rahva" nimel oli kirjutatud veel ühes petitsioonis[1]. Milles öeldakse, et päevatöölised, käsitöölised, töölised "ilma igasuguse omandita", kes moodustavad eraldi vaese klassi ja "õnnetuseks poole prantsuse rahvast", on sunnitud pöörduma palvega rahvaesindusse valitute poole. Esindajaid valiti ainult omanike klassi hulgast, ja üldse, "näib, et kõik oli tehtud rikaste ja omanike kasuks".

Petitsioonis soovitakse, et oma igapäevasest tööst elatuvad inimesed oleks vabastatud maksudest; oleks lubatud ka puhkepäevadel töötada, peale jumalateenistust. Peale selle nõutakse ka pühade arvu vähendamist aastas 25- 3o-lt 8-le.

Ülaltoodust järeldub üheltpoolt, et tööliste huvid leidsid valimiskampaania ajal üldiselt väga vähe kaitsemist, nende nõudeid ei esitatud, kuigi selgepiiriliselt ja resoluutselt. Kaebekirjades ei kajastunud tööliste seisukohad peaaegu sugugi, muus publitsistikas esinesid selles küsimuses ka üsnagi ähmased nõuded. Tavaliselt olid need kirjutatud kodanluse hulka kuuluvate isikute poolt, millega seletub kõikuvate seisukohtade esinemine neis.

Teisest küljest on aga selge, et tööliste nõudmised siiski esinesid, samuti esinesid mitmed protestiavaldused tööliste valimistelt eemaldamise kohta. Kõige tähtsamaks võib aga lugeda kahes petitsioonis selgesti väljendatud tööliste ja kodanluse huvide vastandlikkuse allakriipsutamist. Töölisi eraldati kolmandast seisusest, nimetades

1 Kapure, Рабочий класс, lk. 21.

neid"neljandaks seisuseks". Juba termini neljas seisus "esinemine", on selgeks tõendiks töölisküsimuse esinemise kohta revolutsioonieelsel Prantsusmaal. Muidugi ei esinenud see küsimus veel sellisel kujul nagu hilisemal perioodil - XIX sajandil.

Tööliste osatähtsus prantsuse ühiskonnas ei olnud veel kuigi suur. Prantsusmaa 26 - miljonilisest elanikkonnast tegeles 1789. aasta paiku tööstusliku tööga umbes 9 miljonit, võimalik, et seegi arv on natuke liialdatud[1]. Töölised polnud veel ühtseks klassiks kujunenud. Veel vähem olid nad suutelised mõistma oma ajaloolist osa ühiskonnas.

XVIII sajandi lõpul olid töölised veel väga kaugel mingisuguste kodanlusele ohtlike sotsiaalsete nõudmiste esitamisest ja polnud veel võimelised võitlema ühiskonna ümberkorraldamise eest[2].

Küsimused, mis sellel perioodil töölisi erutasid, olid eelkõige seotud elamisvahendite hankimise probleemiga. Küsimust ühiskondliku tootmise uuest organiseerimisest nad ei püstitanud, sest tootmine alles hakkas võtma ühiskondlikku iseloomu[3].

Elatisvahendite küsimus oli tolleaegsetes tingimustes, arvestades leivakallidust jne. Üldiselt väga aktuaalne, seepärast võitlesid ka töölised eelkõige odavama leiva eest, ühendades oma taotlused vaeste kihtide taotlustega. Samal ajal võitlesid nad aga ka palga tõstmise ja paremate töötingimuste eest, astudes seega

1 Французская буржуазная революция, lk. 5.
2 Кан, Парижские работы, lk. 441.jj.
3 Бруа, lk. 99.jj.

juba ettevõtjate vastu.

Töölisküsimus hakkas omandama üldise poliitilise ja majandusliku kriisi tingimustes teatud määral iseseisvat kohta[1].

Veel enne Generaalstaatide avamist, toimus Pariisis tööliste väljaastumine, mis oli juba otseselt suunatud ettevõtjate vastu.

Ülestõus puhkes 27. aprillil 1789. aastal revolutsioonilise situatsiooni ja üldise majanduskriisi tulemusena. Otseseks ajendiks sai aga kohe suure vabrikuomaniku Reveilloni ja Henriot kavatsus alandada töölistel palka.

Umbes aprilli teisel poolel levis Saint Antoine'i eeslinna tööliste hulgas kuuldus, et suure paberi- ja tapeedimanufaktuuri omanik Reveillon olevat ühel kolmanda seisuse valijameeste koosolekul avaldanud arvamust, et töölised võivad eksisteerida ka saades 15 sou'd palka päevas. Kuuldus levis kiiresti ja 27. aprillil algas rahvahulga kogunemine Saint- Antoine'i eeslinna Reveilloni maja juurde. 27. aprillil õnnestus politsei ja sõdurite jõul väljaastumine ära hoida. Kuid järgmisel päeval puhkes väljaastumine veel suurema jõuga ning Revelloni maja rüüstati. Samal ajal toimus rünnak ka salpeetritöökoja Henriot' majale. Asjad lõhuti, visati tänavale ja põletati[2].

---

1 Французская буржуазная революция, lk. 41.
2 Марат, Рабочий класс, lk. 23

Rahva meeleavaldusest võttis osa umbes 3 tuhat inimest, peamiselt Saint- Antoine'i ja Saint- Marceau eeslinnadest. Rahva hulgas kostsid hüüded: "Surm rikastele! Surm aristokraatidele! Surm spekulantidele! Maha papid![1].

Kohaletoodud väesalkade vastu võitles rahvas kivide ja teiste kättejuhtuvate esemetega, mingisuguseid relvi neil ei olnud. Valitsuse väeosad tarvitasid aga relvi. Täpselt langenute arvu ei ole võimalik kindlaks määrata. Enamiku andmete alusel oli rahva hulgas vähemalt 2oo tapetut[2].

Kõrvuti töölistega võtsid sellest väljaastumisest osa ka linnakehvistu ning väikeste käsitöökodade omanikud. Reveillon ja Henriot' olid ka nende poolt vihatud, käsitöölised nägid neis suurettevõtjais süüdlasi oma laostumises. Peamise jõu ülestõusus moodustasid aga töölised.

Töötavate masside väljaastumine oli täiesti stiihiline, nad tegutsesid plaanitult ja organiseerimatult puudusid relvad. Seetõttu oli valitsusel neid kerge maha suruda hoolimata nende visast vastupanust. Kuid töölised olid siiski näidanud ühise massi väljaastumise jõudu.

Revolutsioonilise situatsiooni kujunemisel revolutsiooniks oli töölistel koos kogu töötava massiga väga suur osatähtsus. Revolutsiooni juhtivaks jõuks oli kodanlus, kuid rahvamassi osavõtt revolutsioonist aval-

1 Ронинская, lk. 97.
2 Французская буржуазная революция, lk. 43.

das viimasele otsustavat mõju, muutes revolutsiooni kodanlik- demokraatlikuks.

Rahvamass võttis osa aktiivselt kõikidest revolutsiooni sündmustest.

Kui 5. mail 1789. aastal avati Generaalstaadid, jälgis Pariisi töötav rahvas pinevusega Versailles toimuvat võitlust. Rahvas läks koos saadikutega isegi istungite saali. Tänavatel korraldati järjest demonstratsioone. 13. juulil saadeti demonstratsiooni vastu sõjavägi, toimus isegi lahing. Rahvas hakkas mõistma, et ainult relvastatud ülestõusuga võib lahendada tema edaspidist saatust. Saades teada kokkupõrkest sõjaväega hakkas Pariisi rahvas relvastuma. Hõivati relvaladusid, töölised ja kodanlus hakkas formeerima rahvuskaardiväe väesalku; ülestõusnud tungisid relvakauplustesse, aga kellele ei jätkunud relvi - haarasid kivisid, kirved, sirbid. Pariisi tänavatel püstitati barrikaade[1].

14. juulil 1789. aastal oli Pariisis ligi 3oo tuhat relvastatud inimest[2].

Tänavvõitlustest ja Bastille vallutamisel osutas rahvas suurt mehisust. Peamise jõu moodustasid selles võitluses just töölised. Seda nägid juba kaasaegsed, näiteks Marat[3] märkis, et Baslille vallutati eelkõige St.- Antoine tööliste poolt.

Bastille vallutajate hulgas oli arvukalt töölisi ja käsitöölisi St.- Antoine ja St.- Marceau eeslinnadest:

1 Ронинская, lk. 107.

2 Блар, Политическая история французской революции, 1938, lk. 132.

3 Ронинская, lk. 107.

nende hulgas, kelle kohta on säilinud täpsed andmed oli 96 tislerit, 28 kergete kangaste töötlejat, 14 veinikaupmeest, 11 stantsijat, 9 juveliiri, 9 mütsitegijat, 9 naelseppa, 9 marmorimeistrit, 9 treialit, 9 rätsepat, 9 maalrit, 1 puukaupmees, 4- 5 ehitustöölist, 2 meistrit -leidurit ja mõned kaupmehed[1].

Mõni tund kestnud Pariisi rahva väljaastumisega saavutati enam tulemusi, kui mitu nädalat kestnud vaidlustega Versailles. Kuningas oli sunnitud väed Pariisist ära saatma, õukonna riigipööre oli nurjunud. Rahvaülestõusud toimusid ka suurtes provintsilinnades; Lyonis, Rouenis, Marseille's ja mujal.

Bastiille vallutamine ja selle vahetud tagajärjed näitasid rahva väljaastumiste jõudu ja tähtsust. Võimu haaranud suurkodanlus oli sellest ehmunud. Kogu suurkodanluse edaspidisele tegevusele revolutsiooni esimestel aastatel on teatud määral iseloomulik hirm rahva ja revolutsiooni laienemise ning edasiarenemise ees.

Kohe peale Bastille vallutamist tegi asutav kogu töölistele ettepaneku: relvad ära anda ja austada seadust.

---

[1] Тарле, ук. соч.

II

TÖÖSTUS JA TÖÖTAVAD MASSID REVOLUTSIOONI ESIMEESTEL AASTATEL (1789-1792.a.)

14. juulil 1789. aastal toimunud rahva väljaastumise tulemusena haaras võimu konstitutsioonilis-monarhistlikult meelestatud suurkodanlus, kes oli valitseval kohal Asutavas Kogus, Pariisi ja provintside omavalitsuses, moodustas rahvuskaardiväe tuumiku. Ainult väike arv kohti Asutavas Kogus kuulus demokraatlikele ringkondadele, eesotsas Maximilian Robespierre'iga.

Tulnud rahva toetusel võimule, hakkas suurkodanlus kohe oma positsiooni kindlustama. Kõrvaldati vana munitsipaliteet ja politsei. Üheks uue munitsipaliteedi ülesandeks sai võitlus seaduserikkujate vastu.

Töölismassi olukord ei paranenud, vaid halvenes veelgi. Seoses algava emigratsiooniga töötute armee üha suurenes. Eriti raske oli olukord Pariisis.

Revolutsiooni aastail toimus paljudes tööstusharudes sügav kriis. Languse põhjuseks ei olnud mitte revolutsiooni sündmused, vaid kriis oli alanud juba enne revolutsiooni. Seda tunnistasid ka kaasaegsed.[1]

Mõningaid erinevusi oli Pariisi tööstuse olukorras. Revo-

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 335. jj.

lutsioonieelse Pariisi tähtsaimaks tegevusalaks loeti luksusesemete tootmist. Sellel alal ei olnud talle konkrurente kogu Euroopas. Luksuskaupade tootjaks oli ka Lyon. Näiteks andis revolutsiooni eel neis kahes linnas ainult juveliirala 7o tuhandele inimesele tööd. Luksusesemete tootmisele ei avaldanud kaubaleping Inglismaaga kahjustavat mõju. Tootmine koguni elavnes seoses väljaveo suurenemisega Inglismaale. Luksusesemete tootmisele andis raske löögi revolutsiooni tagajärjel alanud emigratsioon. Paljud luksusesemete tootjad laostusid. Emigratsiooni tulemusena paisati tänavaile ka majateenijad. [1]

Rahutute aegade tõttu kadus turgudelt leib,tekkisid järjekorrad. Juba 15. juulil toimus tööliste rahutus Montmartre'il, nõuti regulaarset varustamist teraviljaga. [2]

21. juulil kogunes raekoja juurde rahvahulk, nõudes esmajärguliste tarbeainete hindade alandamist. Alles organiseeritavas munitsipaliteedis võitis arvamus, et "sellisel momendil kui võim ei tegutse, vastu panna rahva soovidele, kes mõtleb, et kõik, mida ta tahab on õiglane" - see tähendaks mängida revolutsioon vaenlaste kätte ja kustutada "püha tuli",mis innustab kõiki vabaduse sõpru, vabaduse, mis võibolla saavutati selle sama puudustkannatava klassi poolt." [3]

Need sõnad iseloomustasid väga täpselt kodanluse tookordset meeleolu. Oli veel väga värske mälestus sellest osast, mida töölised alles hiljuti etendasid, teiseks ei olnud uus võim veel küllalt kindel. Seepärast ei aetud rahvast laiali, vaid anti lubadusi.

---

[1] Тарле, крестьяне и работе, лк. 65.
[2] Ротнская, лк. 109.
[3] Тарле, Работий класс, лк. 50.

Tööpuudus ja rahutused aga ei vähenenud. 4. augusti öisel istungil kaotati muuhulgas tsunftikord. See oli rahutuste põhjuseks endiste tsunftitööliste seas.

18. augustil algasid rätsepate ja juuksurite rahutused. Rätsepaid kogunes kolme tuhande ümber, alles rahvuskaardiväe kohaletoomise järele läksid nad laiali. Nende nõudmisteks oli: 1) töötasu kindlaksmääramine 4o soule päevas, 2) keelata paikajatel uute riiete valmistamine, kuna nad teevad seda väga odavalt.[1]

Neis taotlustes ilmnes üheltpoolt veel tsunftikäsitööliste meelsust. Esimene nõue oli aga juba tüüpiliseks palgatööliste taotluseks.

Rahutused olid veel majateenijate hulgas. Ka nemad nõudsid oma konkurentide, välismaisete teenijate, eemaldamist. Nad palusid koguni luba oma koosolekute pidamiseks ning põhikirja koostamiseks.[2]

Munitsipaliteet lõi sellised palved karmilt tagasi, viidates seadusele. Kodanluse poolt oli vastu võetud "Inimeste ja kodanike õiguste deklaratsioon", mis tunnistas küll kõikide inimeste võrdsust ja vabadust, samal ajal kaitses aga eraomandi puutumatust, ega lubanud mingeid ühinguid. Munitsipaliteedi toon hakkas muutuma üha otsustavamaks. Augusti jooksul võeti vastu rida rahvakogunemistevastaseid otsusi ja korraldusi[3], nähti ette sõjaväe kasutamist ühiskondliku korra kindlustamise eesmärgil. Korrarikkujad pidid langema kohtu alla. Kõigile linna ringkondadele saadeti ringkiri, et nad hoolitseks kohtadel korra eest. Üha sageda-

---

1 Парне, Работни класе, lk. 52. jj.
2 samas, lk. 54.
3 samas, lk. 59.

mini sekkus sõjavägi tööliste ja peremeeste vahelisse võitlusse.

1789. aasta oktoobris kasvas rahva hulgas uuesti pahameel. Pariisis andis toiduainete puudus üha teravamini tunda.

Marat, oma ajalehes "Rahva sõber", näitas, et vaeste viletsuse peamiseks põhjuseks on valitsevate ringkondade reetlik tegevus: "Täna andsid nälja koledused end uuesti tunda; poed ja pagariärid on ümberpiiratud, rahval ei ole leiba; me seisame näljasurma künnisel." [1]

5. oktoobril 1789.a. toimus Pariisis töötavate masside väljaastumine. Alustasid naised. Ligi 6-tuhandelise hulgana, millega ühinesid veel demonstrantide massid, kahuritega relvastatud, suundusid nad Versaille kuningalossi poole, nõudes leiba. Peagi liitusid nendega rahvuskaardiväelased. [2]

Rahvas nõudis veel "Inimeste ja kodanike õiguste deklaratsiooni" ja 4-11 augusti seaduste kinnitamist kuninga poolt. Rahva väljaastumisest hirmutatud kuningas oli sunnitud nõustuma rahva nõudmiste rahuldamisega ja Pariisi tulema.

21. oktoobril tapeti nälgiva kehvistu väljaastumise tulemusena pagar Francois. Sellele järgnes 22.oktoobril sõjaseisukorra väljakuulutamine, mis keelas igasugused rahvakogunemised. Munitsipaliteedil oli õigus rahvuskaardiväe väljakutsumiseks. Peale hoiatuse võisid väeosad minna üle rünnakule. Hoiatusele mitteallunuid oli õigus 3 aastaks vangistada, relvade omamise korral aga surma mõista. [3]

Seega oli leiva puudus 1789.a. sügisel üheks esimeseks töö-

---

1 Ротштейн, lk. 112, Sobouli seisukoht.
2 samas, lk. 112.
3 Торгоа, lk. 118.

tavate masside väljaastumiste põhjuseks. Kuid samal ajal oli väga terav ka tööpuuduse küsimus.

Kõige enam põhjustasid munitsipaliteedile rahutust hädaabitööd Montmartre'il, mis olid avatud töötutele riigi arvel teenistuse andmiseks juba 1789.aasta mais. Need olid suure hulga tööliste kogunemiskohaks. Juba juulis oli seal 12 tuhat inimest,[1] augusti lõpul aga juba 22 tuhat. Päevapalk, 22 soud (1 frank), oli väga väike,[2] sest nael leiba maksis 2-3 soud. Pühade eest ei tasutud.

Niigi väikest palka soovis linnaesindajate koosolek vähendada ja tööd üldse lõpetada. Viimane otsus lükati siiski munitsipaliteedi poolt esialgu tagasi, sest oli selge milline oht varitseks sellise järsu otsuse tõttu.

15.-16. augustil 1789 tekkisid siiski Montmartre'i tööliste hulgas rahutused, seoses töötasu mittemaksmisega laupäeval ja pühapäeval. Töölised ähvardasid süüdata raekoda, kui nende nõudeid ei rahuldata. Kohale saabus rahvuskaardivägi. Töölised rahunesid alles Lafayette resoluutse esinemise tulemusena, kes apelleeris nende patriootilistele tunnetele.

17. augustil otsustas munitsipaliteet siiski lõpetada sellise ohtliku tööliste kogunemiskohaga. Kõik töölised, kes olid saabunud väljastpoolt Pariisi, provintsidest, saadeti koju. Seal juures ilmneb siiski hirm tööliste väljaastumise ees: laialisaadetavatele maksti 24 soud ühekordset toetust pluss teekonnaraha 3 soud, iga penikoorma eest nende kodukohani[3]. Alles, olles saatnud

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 66.
2 samas.
3 samas, lk. 56.

ära suure arvu töölisi, julges valitsus astuda järgmiste sammude juurde.

31. augustil 1789 otsustati tööd Montmartre'il täielikult lõpetada. Et töötutele siiski tööd anda tuli, siis avati uusi analoogilisi töid, kuid juba eraldiasetsevates kohtades ja väikese tööliste arvuga.

Montmartre'i tööde lõpetamise päeval olid tarvitusele võetud kõik ettevaatusabinõud; kohale oli toodud eliitväed ja koguni kahurvägi, samad väed, kellega kõrvuti olid töölised võidelnud 14. juulil. Töölised ei avaldanud mingit vastupanu.

Akadeemik Tarle märgib, et nad ei olnud selleks võimelisedki. Ühiskondlikest töödest osavõtjate koosseis oli väga kirju: elukutselised kerjused, kohata majateenijad, endised talupojad ja tsunftikäsitöölised. Nende hulgas puudus üksmeel ja plaanipärase tegutsemise oskus.[1] Tööliste majanduslik olukord ei paranenud.

1789/90.aasta talvel hädaabitööliste arv jälle kasvas. Osa töölisi siirdus provintsidest tagasi. 1790/91. aasta talvel töötas ühiskondlikel töödel juba 31 tuhat inimest, seega veel rohkem kui 1789.aasta augustis. Valitsuse kulud moodustasid 800-900 tuhat livre'i kuus.[2]

Samal ajal levisid kuuldused, et mullatöid vajalikul määral ei ole ja raha makstavat muidu.

Alles 1791.aastal kujunes olukord, mis võimaldas otsustavalt asuda hädaabitööde kaotamisele. Olid saabunud rahulikumad ajad,

---

1 Тарле, Работный класс, lk. 69.
2 samas.

kodanluse võim oli tugevnenud. 179o-91. aastal oli ka kaubanduses ja tööstuses mõningane tõus võrreldes 1789.aastaga. 1786.aasta kaubalepingule eelnenud taset aga ei saavutatud. Seoses kaubanduse ja tööstuse elavnemisega ja hea viljasaagiga oli vähenenud tööpuudus.

16.juunil 1791.aastal võetigi Asutaval Kogul vastu nn. La Rochefoucould-Liancourt'i dekreet[1] ühiskondlike tööde lõpetamise kohta.[2]

Töölised esitasid vastuseks kolm petitsiooni, milledest viimases esines juba otsene ähvardus. Kuid see ei kohutanud enam võime. Kodanluse võim oli kindlustunud, oldi valmis kasutama otseseid repressioone. Esines rida kriitilisi momente, mil oleks peaaegu puhkenud kokkupõrge. Näiteks õnnestus Saint-Antoine'i eeslinna töölistel hõivata ajutiselt politsei kahurid.[3]

Ühiskondlike tööde lõpetamine oli osaliselt seotud ka 179o-1791.aastal alanud streigiliikumisega Pariisis. Munitsipaliteet lootis paisata tööturule arvukalt töötuid, et sellega nõrgestada streiki.

Streigiliikumine oli seotud tööstuse üldise elavnemisega. Tähtsaks teguriks oli veel elavnenud ehitustegevus. Osalt selle tõttu, et 1789.aastal olid paljud ehitused pooleli jäänud, osalt aga seoses assignaatide arvu suurenemisega, püüti kapitali paigutada kinnisvarasse.[4]

1791.aasta streigiliikumine oli väga laialdane, haarates puuseppi, seppi, treialeid, kingseppi, tislereid, trükitöölisi,

---

1 Asutava Kogu saadik, kes esines sellesuunase ettepanekuga.
2 Тарле, Рабочий класс, lk. 73.
3 samas, lk. 76
4 Тарле, Крестьяне и рабочие, lk. 70.

müüritöölisi, krohvijaid jne. Peremeeste tunnistuste järele oli haaratud 8o tuhat töölist.[1]

Streigid algasid aprilli keskel eelkõige puuseppade ja trükitööliste hulgas. Töölised esinesid juba kindlamate nõudmistega. Nende poolt töötati välja reglement, mis nõudis minimaalpalga kehtestamist - 5o sou. [2] Oma koosolekule kutsusid nad ka peremehi, kokkuleppe sõlmimiseks. Peremeeste mitteilmumine ajendaski streigi. Töölised lubasid töötada ainult nende ettevõtjate juures, kes reglemendiga kirjalikult nõustusid. Üksikud ettevõtjad pidid alustatud tööde pakilise iseloomu sunnil nõustuma. Ülejäänute juures keelati kõigi tööliste töötamine.

Munitsipaliteet oli tööliste sellisest resoluutsusest tõsiselt puudutatud. Ilmus "Avaldus mitmesuguste kutsealade töölistele" [3], milles väljendusid kodanluse põhiseisukohad: palga reglementeerimine loeti vabaduse ja võrdsuse põhimõtetele vasturäkivaks, see viivat monopolide taastamisele. Seepärast kuulutati streik seaduserikkumiseks, streikijad aga karistuse väärilisteks.

See oli kodanluse poolt esimene avalik klassivõitluse vastu avaldatud seisukoht. Eitati ka riigivõimu vahelesegamise õigust tööliste ja tööandjate lepingutesse.

Munitsipaliteedi avaldusel ei olnud aga töölistele mingit mõju, ta ei suutnud nende vastu midagi otsustavat saavutada.

Töölised olid juba teataval määral organiseeritud. 1789.aastal oli tekkinud Pariisis trükitööliste organisatsioon "Inimkonna sõprade ühing". 1791.a. organiseerisid puusepad "Vennaliku

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 115.
2 samas, lk. 116.
3 samas.

liidu" [1] . Viimane oli 1791.aasta streigiliikumise juhiks.

Streigiliikumise ajal esitasid töölised vastuseks munitsipaliteedi avaldustele ja peremeeste kaebustele oma seisukohti. Nad kaitsesid oma organisatsiooni, püüdsid tõestada oma nõuete õigsust jne.

Munitsipaliteet ei suutnud olukorda lahendada. Ettevõtjad otsisid lõpuks abi Asutavalt Kogult. Nad esitasid otseselt kaebuse munitsipaliteedi nõrkuse kohta ja viitasid streigi laienemise võimalusele provintsidesse.

Selle kaebuse otseseks tagajärjeks oli 14. juunil 1791.aastal Asutava Kogu poolt väljakuulutatud Le Chapelier seadus.[2]

Prantsuse konstitutsiooni üheks põhialuseks kuulutati igasuguste, ühe elukutsega tegelevate kodanike organisatsioonide keelamine. Seaduses öeldi:

"1. §. Ühest ja samast seisusest ja ühe ja sama elukutsega kodanikel, ettevõtjatel, poodnikutel, kõigi elukutsetega töölistel ei ole õigust koguneda, valida esimeest, sekretäri, vanemat, aga samuti ka teha protokolle, võtta vastu otsusi ja resolutsioone ja välja töötada reglemente mis puudutavad nende nõndanimetatud ühiseid huve."

"8. §. Igat liiki kogunemised, mis koosnevad käsitöölistest, töölistest, sellidest ja päevilistest, või kogunemised, mille eesmärgiks on takistada ükskõik millist isikut tööstuse või teise tööalaga vabalt tegutseda ükskõik milliste, vabale kokkuleppele tuginevate tingimuste alusel, või kogunemised, mis on suunatud politsei tegevuse vastu ja segavad seda liiki asju puudutavate

---

[1] Романская, lk. 113.

[2] Н. М. Лукин, В. И. Дамин, Новая история в документах и материалах, Т. I, Москва, 1934, lk. 133 jj.

kohtuotsuste täitmist ... loetakse mässulisteks kogunemisteks ja, kui niisugused, aetakse riigivõimu esindajate poolt laiali... Ülalmainitud kogunemiste eestvedajad, üleskihutajad ja juhid, samuti nagu isikud, keda süüdistatakse omavolis ja vägivallas, kuuluvad karistuse alla seaduste kogu rangusega." [1]

Nagu ülaltoodust nähtub keelati töölistel ja ettevõtjatel oma huvides koguneda, otsusi vastu võtta ning koostada reglemente jne. Tegelikult rakendati seadust ainult tööliste suhtes. Administratiivsetel asutustel keelati igasuguste petitsioonide vastuvõtmine, streigid kuulutati seadusevastasteks, streikidest osavõtjaid ei lubatud ühiskondlikele töödele.

Keelati igasugune teiste tööliste takistamine madalama palga eest töötamiseks. Töölisкoosolekud, mille eesmärgiks oli rikkuda "tööstusliku töö vabadust", kuulutati mässulisteks kogunemisteks, mille vastu võis rakendada politseilisi vahendeid.

Seega lämmatati tööliste ühinemispüüdlused juba eos. Isoleeritud töölisi oli kergem ekspluateerida. Töölised ei olnud suutelised astuma seaduse vastu, mida toetas organiseeritud kodanluse jõud.

Le Chapelier seadus oli prantsuse kodanliku töölisseadusandluse üks esimesi akte. Selle seaduse nõuded vastasid kogu kodanluse huvidele, revolutsiooni perioodil ja ka hiljem. Seega on sellel seadusel väga suur tähtsus kogu Prantsuse XVIII sajandi kodanliku revolutsiooni olemuse tundmaõppimisel. Le Chapelier seaduses väljendus kogu selgusega 1789.aasta põhimõtete "formaalse" olemus.

---

[1] Лукин, Данные, lk. 134.

1789.aastal oli "Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooniga" välja kuulutatud: "Inimesed sünnivad ja jäävad vabadeks ning õigustelt võrdseteks." Le Chapelier seadusega aga keelati üks selle vabaduse avaldumise vorm, ühinemise vabadus. K.Marx märkis Le Chapelier seaduse ajaloolist tähtsust järgmiselt.

"Kohe revolutsioonitormi alguses julges prantsuse kodanlus töölistelt uuesti ära võtta äsja kättevõidetud ühinemisõiguse. Dekreediga 14. juunist 1791. kuulutas ta kõik tööliste koalitsioonid "Atendaadiks vabaduse ja inimõiguste deklaratsiooni vastu", mida karistatakse 5oo livre'i suuruse trahviga ja aktiivse kodanikuõiguse äravõtmisega üheks aastaks. See seadus, mis riiklik-politseilike abinõudega surus kapitali ja töö vahelise konkurentsi võistluse kapitalile sobivaisse piiridesse, on üle elanud kõik revolutsioonid ja dünastiavahetused. Isegi terrorivalitsus jättis ta puutumata." [1]

1791.aastal vastu võetud konstitutsioon andis veelkord tunnistust "Inimese ja kodaniku õiguste deklaratsiooni" ja tegelikkuse vastuolulisuse kohta.

"Vabad ja võrdsed" kodanikud jagunesid aktiivseteks ja passiivseteks.

Et omada poliitilisi õigusi, pidi kodanik maksma otsest maksu kolme päeva töötasu ulatuses (1 tööpäev 2o soud), et saada valijameheks - kümne päeva ulatuses. Selle tulemusena sai aktiivse kodaniku õiguse 26 miljonist elanikust ainult ligikaudu 4,3 miljonit inimest. [2]

Le Chapelier seadusega keelati töölistel oma hädadest teatada isegi petitsioonide abil.

---

1 Marx, Kapital, I kd., lk. 644.

2 Французская буржуазная революция, lk. 81.

Seega koondus võim ja jõud üha enam kodanluse kätte.

Tulnud rahva toetusel võimule, hakkas suurkodanlus kohe kui olukord oli stabiliseerunud ja ta võim enamvähem kindlustunud, eemalduma rahvast.

Revolutsiooni käigus hakkas juba varem ebaühtne kolmas seisus lagunema iseseisvateks klassideks ja klassirühmitisteks - suurkodanluseks, talupoegkonnaks, linna väikekodanlikeks töötavaiks massideks ja töölisteks.

Asutava Kogu poliitika oli oma iseloomult rahvavastane. Suurkodanluse poliitika ei rahuldanud endise kolmanda seisuse ülejäänud osade huve. Olles avalikult tööliste-vastasel seisukohal jättis suurkodanlus rahuldamata ka talupoegade nõuded ega arvestanud väikekodanluse soove. Selles suhtes on väga iseloomulik Asutava Kogu maksupoliitika. Suurkapital langes ainult tühise maksustamise alla. Maksude pearaskus lasus maaharijail, suhtelised kõrged maksud lasusid ka väiketootjatel.[1]

Tõugates oma poliitikaga rahva laiad hulgad endast eemale, muutusid kodanluse võim, samuti revolutsiooni saavutused, ebakindlaiks.

Asutava kogu poliitika tekitas absoluutse monarhia ja vaimulike privileegide taastamise hädaohu. Juba 179o.a. kevadel toimusid Lõuna-Prantsusmaal kontrrevolutsioonilised mässud. Samal ajal tugevnesid Euroopa riikides revolutsioonivastased meeleolud.

Kontrrevolutsionäärid arendasid kogu Prantsusmaal laialdast agitatsiooni revolutsioonieelse režiimi restaureerimiseks. Vii-

---

1 Французская буржуазная революция, lk. 78.

mast püüti arendada ka tööliste hulgas, kuid sellised taotlused ei kandnud vilja. Töölised läksid kindlalt kaasa revolutsiooniga.

Revolutsioon pani liikuma kogu Prantsusmaa ühiskondliku elu. Pealinnas ja provintsis toimusid koosolekud, arutati toimuvaid sündmusi, selgitati edasise võitluse eesmärke. Lugematutes brošüürides, lendlehtedes, artiklites püstitati kõige aktuaalsemaid küsimusi, mis äratasid palavaid diskussioone. Enamus neist koosolekutest formeerusid lõpuks arvukaiks poliitilisteks klubideks.

Kõige suuremaks ja populaarsemaks klubiks oli Jakobiinide klubi, mis ühendas algul elanike laiu hulki töölistest ja käsitöölistest kuni suurkodanluseni. Klubil oli arvukalt osakondi provintsides. Jakobiinide klubi populaarsus tegi ta kogu maa poliitilise elu keskuseks.

Suurt osa etendasid revolutsioonis Pariisi sektsioonid [1] ja rahvaühingud. Sektsioonide koosolekuil otsustati kohalikke küsimusi ja valiti munitsipaalseid aga ka üldriiklikke tegelasi. Valimisõigust omasid esialgu ainult aktiivsed kodanikud. Igas sektsioonis oli üks või mitu rahvaühingut, kus arutati poliitilisi küsimusi. Suurimaks nende hulgas oli "Inimese ja kodaniku õiguste sõprade Ühing" nn. Kordeljeede klubi, mille peamiseks eesmärgiks oli võitlus üldise valimisõiguse eest.

Rahvaühingud tekkisid samuti ka provintsides. 1791.a. 15. juunil saatis Pariisi klubide peakomitee Asutavale Kogule petit-

---

[1] Sektsioonideks nimetati uusi Pariisi administratiivseid üksusi, mis tekkisid 1789.a. novembris, Prantsusmaal läbi viidud uue administratiivse jaotuse alusel. Pariis jagunes 48 sektsiooniks.

siooni, milles nõudis kodanike "aktiivseiks" ja "passiivseiks" jagamise kaotamist.

Võttes osa klubide ja rahvaühingute tegevusest lülitusid ka töölised ühiskondlikku ellu ja võtsid osa üldisest poliitilisest võitlusest koos kodanluse demokraatlike elementide ja kõigi alamkihtidega. Marati ajalehte "Rahva sõber" [1] loeti ja arutati kõikides Pariisi eeslinnades, sest Marat avaldas tihti ka tööliste kirju. Kui 1791.aasta suvel demokraatlikes ringkondades avaldati vabariiklikke meeleolusid, võtsid neist aktiivselt osa ka Pariisi töölised.

Õukond oli muutunud kontrrevolutsioonilise agitatsiooni koldeks. 1791.a. kevadel tehti ettevalmistusi kuninga põgenemiseks, mis teostus 21. juunil 1791.a. Oli selge, et Louis XVI saadab Prantsusmaale interventide väed, et sõda kujuneb paratamatuks.

Kuninga avalik reetlikkus kutsus esile üldise vihapurske. Massid relvastusid. Tööliskvartalites moodustati uusi rahvuskaardiväe pataljone, peamiselt töölistest.

Varem vähemärgatav vabariiklik liikumine võttis esmakordselt laiema ulatuse. Vabariikliku liikumise keskuseks sai Kordeljeede klubi. Veel samal päeval saatis "Inimese ja kodaniku õiguste sõprade ühing" Asutavale Kogule petitsiooni monarhia kukutamise nõudega: "... kuningavõim, eriti päranditav, ei ole kooskõlas vabadusega..." [2]

Monarhismivastastest demonstratsioonidest võtsid arvukalt osa Pariisi töölised. Demonstratsioonid toimusid ka provintsides.

---

1 „Ami du peuple."
2 Французская буржуазная революция, lk. 103.

Olles rahva massilisest väljaastumisest ja uuest revolutsioonilisest tõusust hirmutatud, asus Asutav Kogu monarhiat toetavale seisukohale. Asutava Kogu ja kogu Prantsusmaa suurkodanluse käitumist motiveeris saadik Barnave oma kõnes Asutava Kogu istungl 15. juulil 1791.a. järgmiselt: "Neile tehakse suurt kahju, kui jätkatakse lõputult revolutsioonilist liikumist, mis juba purustas kõik selle, mis oli vaja purustada, mis viis meid piirini, millel on vaja peatuda... kui revolutsioon teeb veel ühe sammu edasi, ta ei tee seda teisiti, kui langedes ohtu. Esimene mis toimuks selle järgi vabaduse osas, oleks kuningavõimu kõrvaldamine, aga võrdsuse osas sellele järgneks omandi hävitamine." [1]

Barnave kõne oli klassivõitluse üheks väljendusrikkamaks dokumendiks, milles ilmnes väga selgelt kodanluse hirm rahvarevolutsiooni ees. Peamist ülesannet nägi kodanlus revolutsiooni peatamises. Selles suhtes ei põrkunud suurkodanlus tagasi mingisuguste abinõude ees. See ilmnes eriti selgelt 17. juulil 1791. aastal, kui rahvas kogunes Marsi väljakule, et arutada uut Kordiljeeride petitsiooni ja anda sellele oma sanktsioon.

Rahva tahtel lõpetati petitsioon kuninga kukutamise nõudega, samuti esitas rahvas ka suurkodanliku Asutava Kogu vastase seisukoha. "Meie nõuame ... uue Asutava Kogu loomist selleks, et asuda... kohut mõistma süüdlaste üle ja ... uue täidesaatva võimu organiseerimisele. [2]

Asutav Kogu andis kiiresti veel samal päeval välja dekreedi, mis keelas igasugused rahvakogumised tänavail ja nägi ette rahva

---

[1] Французская буржуазная революция, lk. 109.
[2] Ромнская, lk. 119.

laialiajamise relvade kasutamisega. Marsi väljakule saadeti sõjaväed ja kodanlusest koosnevad rahvuskaarti väeosad. Kui rahvas ei järgnenud laialimineku käsule, avas sõjavägi ilma erilise hoiatuseta relvadeta rahvale tule. Marsi väljale jäi ligi 5o tapetut ja mõnisada haavatut.

Tulistamine Marsi väljakul omas väga suurt tähtsust revolutsiooni sündmuste edasiarengule. Asutava Kogu reetlik akt ärratas kogu maa. Alates sellest momendist algas poliitiliste jõudude jagunemine - neiks, kes lugesid revolutsiooni lõpetatuks ja neiks, kes taotlesid revolutsiooni edasist laiendamist.

Kui kuningas 1791.aasta septembris nõustus konstitutsioonile allakirjutamisega, luges Asutav Kogu revolutsiooni lõppenuks. September lõpul lõpetas Asutav Kogu oma tegevuse, loovutades oma koha Seadusandlikule Kogule. Täidesaatev võim kuulus edasi kuningale.

Töötavaid masse 1791.aasta konstitutsioon ei rahuldanud. Ainult 16,5% kogu elanikkonnast sai valimisõiguse. Alates 1791. aastast hakkab kujunema demokraatlike jõudude konstitutsioonilis-monarhistlikust kodanlusest erinev revolutsiooniline programm.

Poliitiliste jõudude ümber paiknemine leidis väljenduse jakobiinide klubis juba 16.juulil, kui oli arutusel kuninga kukutamise küsimus. Klubi mõõdukas-liberaalsed liikmed lahkusid, moodustades eraldi nn. Föjaanide klubi. Nad väljendasid oma saavutustega rahulduva suurkodanluse huve, kes kartsid revolutsiooni edasiarenemist ja püüdsid seepärast säilitada liitu monarhiaga.

Lähenemise tulemusena muutus Jakobiinide klubi palju ühtsemaks. Juhtiv koht klubis kuulus nüüd demokraatidele eesotsas Robespierre'iga. Ka enamus klubi organisatsioone provintsis jäi jakobiinide poolele.

1.oktoobril 1791.aastal alustas tööd Seadusandlik Kogu. Absoluutse enamuse moodustasid Seadusandlikus Kogus föjaanid ja neile lähedased mõõdukad. Föjaanid pooldasid konstitutsiooni muutmist veelgi kuningavõimu tugevdamise suunas; mõõdukad pidasid revolutsiooni lõpetatuks ja pooldasid kinnitatud konstitutsiooni,oma ülesannet nägid nad selle konstitutsiooni elluviimises. 136 saadikut 745-st kuulus jakobiinide hulka.

Viimaste hulgas ei olnud ühtsust. Enamik neist moodustas žirondiinide partei, Gironde'i departemangu nime järgi,kust olid valitud partei juhid - Vergniaud, Guadet jne.See oli intelligentide,advokaatide ja literaatide rühm, kes esindas kaubanduslik-tööstusliku suurkodanluse huve. Nad taipasid, et revolutsiooni võidud on äärmiselt ebakindlad, et kontrrevolutsioonilised jõud pole loobunud võitlusest ja et nad on veel revolutsioonist tugevamad; nad nägid ühtlasi, et ainult rahvamasside toetusel võiks revolutsioon saavutada täieliku võidu. Kuid kaubandus-tööstusliku suurkodanluse huvide väljendajaina kartsid nad masse ja rahva revolutsioonilist initsiatiivi. Nad olid selle vastu, et teostataks edasisi reforme rahva huvides. Seetõttu seisis nende poliitika selles, et rahva seljataga igasuguste kombinatsioonide ja monarhistidele tehtavate, edasiste mööndustega kaudu kindlustada kodanluse võimu.

Kuigi sügavat vahet ei olnud tegelikult ka föjaanide ja žirondiinide vahel. Mõlemad olid liberaalse kodanluse huvide väljendaiks. Nende vahel olid ainult taktikalised erinevused,

milliste vahenditega oma huve kaitsta. Žirondiinidele oli liberaalne programm kallim monarhiast, seepärast nihutasid nad viimase ema tegevuses esiplaanile.[1]

Äärmise vasakpoolse rühma Seadusandlikus kogus moodustas väike demokraatide grupp, mille liikmeid hakati nimetama montanjaarideks (mäeks), sest nad istusid kõige ülemistel pinkidel. Selle rühma silmapaistvamad esindajad olid Kordeljeede klubi liikmed Couthon, Basire, Chabot, nad olid tihedalt seotud jakobiinidega.

Seadusandlikus Kogus väikesearvulised montanjaarid omasid väljaspool Kogu laialdast toetust. Neid toetasid revolutsioonilis-demokraatlikud klubid, jakobiinid moodustasid nende hulgas hiljem juhtiva jõu.

Revolutsioonilis-demokraatlike klubide ja vastavalt sellele Seadusandliku Kogu vabariiklik-demokraatlike liikmete mõju kasvas pidevalt: nende lähedus rahvale võimaldas neil sügavamini näha põhiliste ümberkujunduste vajadust; nende jõud peitus nende ühtsuses massidega.

Revolutsiooni käigus kujunes montanjaaridest kodanlik demokraatlik partei. Nad nõudsid liberaalide sarnaselt feodalismi ja absolutismi kaotamist, poliitilisi vabadusi ja konstitutsioonilist korda. Neid ei eraldanud liberaalidest mitte niivõrd poliitilise programmi ulatus, kuivõrd nende järjekindlus. Taotledes feodalismi ja absolutismi hävitamist, taotlesid demokraadid eranditult kõigi vana korra jäänuste hävitamist. Nende teine erinevus liberaalidest seisis teistsuguses suhtumises massidesse.

---

1 Ф. Козлов, К вопросу о якобинской диктатуре, Историк-марксист, 1939, № 3, lk. 55.

Erinevalt liberaalsest parteist jakobiinid uskusid rahvamassi, tema jõudu, õiglust ja eesmärki, olid kirglikult valmis tegutsema koos massidega, masside läbi ja masside huvides. Neid eraldas veel föjaanidest ja žirondiinidest nende taktika revolutsioonisus. Nad olid kulissidetaguste läbirääkimiste vastased, revolutsioonilise plebeiliku arveteõiendamise poolt feodalismi ja absolutismiga. [1]

Nii Asutava Kogu kui ka Seadusandliku Kogu majanduspoliitikale oli iseloomulik kompromiss erinevate kodanlike huvide vahel. Üldiselt vabastas see poliitika prantsuse tööstuse endistest kitsendustest. 1791.a. veebruaris võeti vastu dekreedid, mis kaotasid valitsuse reglementeerimise ja tühistati lõplikult tsunftid. Sama aasta aprillis kuulutati leivakaubanduse vabadus. Need otsused viisid ellu majandusliku "liberalismi" programmi. Kuid 1791.aasta märtsis Asutava Kogu poolt kehtestatud tollitariif, kuigi ei olnud rangelt protektsionistlik, kehtestas siiski mõningate kaupade välja- või sisseveo täieliku keelu. Nii näiteks keelati tubaka, linase ketruse, siidkangaste jne. sissevedu, ehitusmaterjale, sütt, siidikookoneid jt. ei lubatud aga välja vedada. [2]

Valitsuse majanduspoliitika pidas siiski rohkem silmas liigkasuvõtmise kui tööstuse huve. Vähe tunti muret tööstusele krediidi andmise üle. Väiketööstureile kehtestati kõrged maksud.

Kaitstes majandusliku "liberalismi programmi ei arvestanud valitsus töötavate masside olukorda ega vajadusi.

---

1 Kozlov, lk. 57.
2 Французская буржуазная революция, lk. 78.

Töötavate masside olukord halvenes seoses spekulatsiooni ja hindade pideva tõusuga. Suurel määral oli see seotud nn. assignaatide väärtusetuks muutumisega.

1789.aasta detsembris oli Asutav Kogu finantskriisist vabanemise eesmärgil ning riigivõla kustutamiseks välja lasknud riiklikud rahalised kohustused nn. assignaadid. Neid lasti välja 4oo miljoni livrei suuruses summas, mis võrdus müügiletulevate natsionaliseeritud kirikuvaranduste väärtusega. Assignaatidele oli seega reaalne kindlustus.

179o.a. muudeti assignaadid aga paberrahaks. Neid lasti välja algul suuremates kupüürides (179o.a.aprillis olid kõige väiksemad 2oo livrei, oktoobris lasti välja 5o livreiseid kupüüre, väikesed, 5 livreised, lasti käiku alles 1791.aastal.[1] Assignaate tuli esialgu vahetada metallraha vastu.

Alates 179o.aastast hakkas metallraha käibelt kaduma. Emigrandid-aadlikud viisid endaga kaasa kulda, kontrrevolutsionääride agendid ostsid kokku ja pitsid metall-vahetusraha. Assignaatide peeneksvahetamise eest hakati võtma protsente. Paberraha väärtus muutus metallrahast odavamaks. Assignaatide väärtus langes ka seoses nende täiendava väljalaskmisega.[2]

Kõige selle tulemuseks oli hindade kiire tõus ja spekulatsiooni kasv. Toiduainete hindade tõusule ei järgnenud tööliste töötasu tõusu. 1791.a. hakati töölistele maksma palka assignaatides. Faktiliselt tähendas tööliste palga alandamist, sest assignaatide eest ei olnud enam võimalik midagi osta. Nende

---

1 A. Mathiez, Борьба с дороговизной и социальное движение в эпоху террора, Москва, 1928, lk. 43.
2 samas, lk. 45.

vahetamise eest metallraha vastu võeti aga juba 2o-25%,[1] kuid neid oli võimalik vahetada.

Hindade tõusu ja spekulatsiooni tulemusena hakkasid toiduained turgudelt kaduma. 1792. aasta aprillis kadus turgudelt suhkur, selle järgi kohv. Suhkru oli juba enne revolutsiooni algust muutunud hädavajalikuks toiduaineks mitte ainult Pariisis, vaid ka teistes suurlinnades. Ainult talupojad tarvitasid veel peamiselt mett. Peensuhkur saabus poolfabrikaadina Prantsusmaale koloniatest Nantes', Bordeaux jt. sadamate kaudu, siin teda rafineeriti ja saadeti edasi osalt sise, osalt välismaale.

179o.a. lõpul ja kogu 1791.a. jooksul olid Prantsuse kolooniad, eriti San-Dominogo, kust saabus põhiline kogus suhkrut, haaratud neegrite ülestõusust. Suhkru saamine peaaegu lakkas. 1792.aasta jaanuaris tõusis naela suhkru hind järsku 25 soult - 3-le livreile, muutudes vaesematele hulkadele täiesti kättesaamatuks.[2]

Suhkrukriisi peamise põhjusena püüdsid kaupmehed näidata San-Domingol toimuvad ülestõusu kahjustavat mõju suhkrukaubandusele. Pariisi tarbijad ei lugenud seda seletust rahuldavaks. Tegelikult suhkru puudust ei olnud. Vastupidi! 21.jaanuaril 1791.a. tõendas keegi [illegible] Seadusandlikus Kogus, "et on olnud suured tagavarad seda kaupa, samuti, kui kohvi."[3] Mitmed Pariisi kirikud on neid kaupu täis. Need kirikud olid suletud ja rahvusliku varandusena müüdud. Neid ostnud spekulandid olid muutnud nad oma kaubaladudeks.

23.jaanuaril Seadusandlikule Kogule Gobeläänide sektsiooni

---

1 Мальц, Борьба, lk. 43.
2 Французская буржуазная революция, lk. 174.
3 Мальц, Борьба, lk. 27.

poolt üleantud petitsioonis kinnitatakse, et suhkrukriisi põhjuseks on spekulatsioon ja ülesostmine.[1]

Need süüdistused vastasid tõele. Suhkru puudust 1792.a. jaan. Prantsusmaal ei olnud. Eraettevõtjatel olid suured suhkruvarud peale Pariisi veel Havre'is, Erleans'is, Bordeaux's, Rouen'is ja mujal. Kaasaegne ajaleht avaldas 25.jaanuaril 1792. aastal arvamust, et ka tulevikus ei ole karta selle kauba puudust.[2]

Võib teha järelduse, et rahutused koloniais olid spekulatsioonide ettekäändeks hindade järsuks ja tohutuks tõusuks.[3]

Suhkruladude omanikud olid suured kaupmehed ettevõtjad, kes rikastusid peamiselt revolutsiooni algusest alates igasuguste spekulatsioonidega.

Žirondiinid osutusid kahe tule vahel olevaiks: üheltpoolt kodanluse huvid dikteerisid neile majandusliku vabaduse kaitsemist, teisest küljest - poliitilise võitluse huvid sundisid neid säästma rahvast, kelle toetus oli neile vajalik föjaanide ja õukonna vastu.[4]

Paljud žirondiinid olid valitud just Lõuna-Prantsusmaa (Bordeaux, Marseille) kaubandus-tööstusliku suurkodanluse poolt, kes olid kõige enam huvitatud koloniaalkaubanduselt saadavatest suurtest kasumitest. Samal ajal Pariisi vaeseim elanikkond nõudis võitlust kallidue vastu ja süüdistas kodanlust spekulatsioonis ja hindade kunstlikus üleskruvimises.

---

1 Манфред, Европа, lk. 27.
2 samas, lk. 28
3 samas.
4 samas, lk. 24.

Pariisi vasempoolsed ajalehed "Les Revolutions de Paris" ja Ebert'i ajaleht "Le Pere Duchesne" viisid rahva hulgas läbi laiaulatuslikku kampaaniat ülesostjate vastu, süüdistades avalikult ülesostjaid.[1]

Kasvava elukalliduse pinnal puhkesid kogu maal 1792.aasta algul töötava rahva rahutused.

Nagu juba varem märgitud, toimusid revolutsiooni ajal kõige tõsisemad tööliste väljaastumised Pariisis.

Ka 1792. aasta talvel toimusid rahutused kõige tugevamini Pariisis. 1792.aasta jaanuari lõpul puhkes Pariisis tööliste, väikekäsitööliste ja laostunud väikeettevõtjate liikumine. 1792.a. kriisi tõttu kannatasid Pariisi töölised eriti teravalt, sest luksusesemete tööstusele anti just 1792. aastal viimane purustav hoop, millest ta enam kogu vaadeldava perioodi jooksul ei toibunud. Pariisi tööliste olukord oli raskem kui provintsides seoses sellega, et seal olid töölised juba ammu enne revolutsiooni kaotanud viimase sideme maaga. Palk oli neile ainus elatisvahendite allikas, mitte kõrvalteenistus, ega ka peamine tuluallikas, nagu tavaliselt provintsides, kus oli säilinud maaharimine vähemalt kõrvalsissetuleku allikana. 1792.aasta algasid Pariisis töötava massi rahutused.

2o.jaanuaril tungisid Pariisi eestlinnade St.Deni's ja St.-Marceau elanikud suurte koloniaalkaupmeeste poodidesse ja ladudesse, sundides ähvarduste ja jõuga peremehi müüma kaupu madalamate hindadega. Järgnevatel päevadel haaras liikumine ka linna teised osad. Erilist rahva rahulolematust kutsusid esile

---

1 Матьез, Борьба, lk. 28 jj.

kaks suurt kaubafirmat. Nende kaupluste ja ladude aknad purustati. Rahvahulk nõudis kõigi koloniaalkaupade hindade alandamist. Rahva survel oli üks kaupmees St.-Denis eeslinnast sunnitud müüma suhkrut 24 ja 26 soud naelt. [1]

24. jaanuaril nõudsid eeslinnade elanikud juba mitte ainult suhkru, vaid leiva, liha, viina jt. toiduainete hindade alandamist. Kord suudeti alles rahvuskaarti abil jalule seada. [2]

Eestlinnade sektsioonid esitasid Seadusandlikule Kogule petitsioone nõudes lõpu tegemist spekulatsioonile. Esineb ka juba toidukaupade hindade maksimumi kehtestamise nõue.

Näiteks St.-Antoine eeslinna petitsioonis on öeldud: "...Meie ootame teilt, et te osutute nii tarkadeks, et annate välja repressiivse seaduse, kuid nii õiglase, et ta kindlustaks ausate kaupmeeste vara ja ohjeldaks nende kaupmeeste ihnust, kes oleks valmis kasvõi ostma kõik, kuni patriootide kontideni, et müüa neid aristokraatidele..." [3]

Selles petitsioonis ilmnes siiski teatud määral mõõdukust. Toiduainetele kindlate hindade määramist otseselt ei nõutud. See võimaldas girondistidel kõrvale põigelda ja Seadusandlikus Kogus kaitsta majanduslikku vabadust, mis ei pooldanud riigi vahelesegamist majanduslike suhete sfääris. Samal ajal võttis Seadusandlik Kogu arvesse suurte vabrikuomanike petitsioone kaebustega tööstusliku tooraine hindade tõusust. Puuvilla hind oli tõusnud üle kahe korra. [4] Vabrikuomanikud nõudsid tooraine

---

1 Манфред, Борьба, lk. 310. jj.
2 samas.
3 samas, lk. 315.
4 Французская буржуазная революция, lk. 176.

väljaveo keeldu. 23.veebruaril 1792.a. keelaski Seadusandlik Kogu teatud ajaks villa, puuvilla ja tooranaha väljaveo.[1]

Töötava massi nõudeid aga ei rahuldatud. Žirondiinid püüdsid rahva rahulolematust osava manöövri abil summutada. Rahvale tehti ettepanek vabatahtlikult loobuda suhkru tarvitamisest, mis pidi tagama hiljem suhkru hinna langemise. Seda kiitsid heaks ka Jakobiinide klubi ning isegi Pariisi sektsioonid. Toetudes rahva revolutsioonilisele vaimustusele tõstsid jakobiinid loosungi:

"14. juuli inimesed ei hakka kaklema kompvekkide eest."[2]

Ainult ajaleht "Les Revolutions de Paris" mõistis õieti neid osavaid manöövreid, küsides kas antakse ka siis nii pidulikke tõotusi kui asjad jõuavad selleni, et tuleb täielikult keelduda leiva tarvitamisest.[3]

Suhkrukriis oli ainult kõiki toiduaineid haarava kriisi üheks osaks. 1792.aasta kevadel hakkasid tunda andma palju tõsisemad asjaolud: tugevnes uuesti leiva ja teiste olulisemate tarbeainete puudus, mis 179o/91.aasta talvel oli nõrgenenud.

Kõikide toiduainete hinnad tõusid kiiresti ja Prantsusmaa elas üle sama sügavat vapustust, kui 1789.aasta esimestel kuudel. Kogu maal toimusid nii tööliste kui ka talupoegade väljaastumised.

Üldine elukalliduse tõus sõltus sügavate majandusliku, poliitilise ja finantsilise iseloomuga asjaolude kokkusattumisest. Kriisi põhjuseks ei olnud niivõrd toiduainete puudus: 1791. aasta sügisel oli keskmine viljasaak. Kaasaegseil andmeil oli

---

1 Французская буржуазная революция, lk. 176.
2 samas.
3 samas.

saak küllaldane Põhja-Prantsusmaal, keskmine Kesk-Prantsusmaal, Lõunas aga mitterahuldav.[1]

Prantsuse ajaloolane A.Mathez toob elukalliduse tõusu põhjustajatena esile järgmisi asjaolusid: vahetuskaubanduse puudulikkus, kokkuostu ja spekulatsiooni suur ulatus,assignaatide kursi langus, kontrrevolutsionääride tegevus ja Euroopa riikide usaldamatu suhtumine revolutsioonilise Prantsusmaa valuutasse.[2]

Võitlus nälja vastu võttis juba palju tõsisema iseloomu kui töötava massi liikumine seoses suhkrukriisiga. See võitlus algas juba 1791. aasta novembris, 1792. aasta kevadeks omandas väga laia ulatuse. Sellest liikumisest võttis osa töötav mass tervikuna, töölised kõrvuti talupoegadega.

Alates 1791.a.novembrist kogunes rahvas kõige erinevamates kohtades, Dunquerque'is, St.- Omer'is, Douais'is, Arras'es, Chaumont'is Maconis Toulous'es, Nantes'is ja mujal hulgana viljaga laaditud laevade ja parvede ümber, takistades nende väljavedamist.Mõnes kohas oldi sunnitud laadung sealsamas müüma, rahva poolt määratud hinna eest.[3]

Selline rahutus kestis näiteks Chaumont'is kolm päeva. Rahvaga ühines isegi kohalik rahvuskaart.[4]

Palju tõsisemad rahutused toimusid sadamalinnades, näiteks Dunquerques's. Saak oli seal rikkalik, suures koguses vilja saadeti sealt laevadega Marseille'sse.Rahvas arvas, et vilja veetakse välismaale ja püüdis seda lõpetada.

---

1 Матьез, Борьба, ск. 42.
2 samas.
3 samas, ск. 49.
4 samas.

14.veebruaril toimus Dunqueque's nii ulatuslik väljaastumine, et purustati kümne kõige suurema kaupmehe majad sadamas. Munitsipaliteet kuulutas välja sõjaseisukorra. Toimusid verised kokkupõrked: oli 14 tapetut ja 6o haavatut.Laaditi tühjaks 18 laeva. Liikumine kestis linnas 2 nädalat.[1]

Laiaulatuslik liikumine arenes Couche ja Bretauil metsade rajoonis,kus viljatul, rauarikkal pinnasel elas arvukas puuraiduritest ja seppadest koosnev elanikkond. Kohalikud võimud olid sunnitud kehtestama kuni uue lõikuseni kindla hinna rukkile. Liikumine laienes veelgi ja ei piirdunud enam ainult viljahinna kindlaksmääramisega. Kehtestati kindlad hinnad veel lihale, munadele, samuti rauale, küttepuudele ja söele.[2]

Märtsi lõpul algasid rahutused puuraidurite hulgas. Nad nõudsid juba töötasu suurendamist, motiveerides seda nõudmist elukallidusega. Kui metsakaupmehed ei nõustunud, lõpetasid nad parvetuse, tõkestasid jõe, ja määrasid juhi. 27.märtsil tulid nad paari saja mehelise väena kohalikku linna. Nendega ühinesid sealsed töölised. Kohalekutsutud rahvuskaartlastelt võeti relvad ja koguni munder. Rahustamiseks tuli mobiliseerida 12 linna rahvuskaardivägi,kutsuda kohale regulaarväed ja tema suurtükid.[3]

1792. aasta märtsis oli tõsine kokkupõrge ka Etampes'i linnas. Kui linnapea andis käsu kindlaid hindu nõudva rahva-

---

1 Манфед, Борьба с дороговизной, lk. 50.
2 samas, lk. 51.
3 samas, lk. 53.

hulga tulistamiseks, tapeti ta ärritatud rahva poolt. [1]

See sündmus juhtis kogu Prantsusmaa tähelepanu toitlustusküsimusele. Kõik omanikud avaldasid rahulolematust. Etampesti linnapea kuulutati revolutsiooni ohvriks. Seadusandlik Kogu organiseeris tema mälestuseks leinatseremoonia, isegi Jakobiinide klubi tähistas tema mälestust, teatades, et ta seisis "korra ja seaduse kaitsel." [2]

Sellega ei ühinenud ainult Robespierre ja Marat. "Seda kodanikku - rääkis temast Robespierre, - pidasid kõik selles paikkonnas ahneks spekulandiks." [3]

Rahvaliikumise ulatus ja ootamatus alguses hirmutas revolutsiooni juhte. Isegi kõige populaarsemad ajalehd "Le Pére Duchesne" ja "Les Revolutions de Paris" ei söandanud agitaatorite programmi heaks kiita. Nad piirdusid ainult õnnetu rahva kaitseks pehmendavate asjaolude toomisega.

Seadusandlik Kogu kartes rahvast väga tugevate repressioonidega täielikult eemale tõugata, püüdis alguses teha mööndusi. Kuid liikumise laienedes anti departemangude võimudele käsk otsustavate abinõude tarvituselevõtmiseks. Toimusid areteerimised, kogu maal liikusid valvesalgad jne.

Mingeid olulisi abinõusid rahva olukorra parandamiseks ette ei võetud. Toitlustusküsimuses kaitses Seadusandlik Kogu visalt majandusliku vabaduse printsiipi. Rahva võitlus elukalliduse vastu ei toonud 1792.aasta algul veel mingeid otseseid tulemusi.

Kuid elukalliduse vastane liikumine omas tähtsust sotsiaalsete ideede arengule, leides toetust linna- ja külakehvikute ideo-

---

1 Французская буржуазная революция, lk. 172.
2 samas.
3 Горгоа, lk. 126.

loogide poolt, kes püüdsid liikumist teoreetiliselt põhjendada. Sellisteks ideoloogideks olid Pierre Dolivier ja Jacques Roux. Nende esimesed väljaastumised toimusid 1792.aasta alguses.

1792.aasta algusse kuuluvad Dolivier', ja Jacques Roux esimesed väljaastumised.

Po Dolivier oli külavaimulik. Seoses sündmuste Etampes'is saatis ta Seadusandlikule Kogule läkituse sealsete elanike nimel, milles andis rahvaliikumisele teoreetilise õigustuse ja põhjenduse. Väikekodanliku võrdsustajana tõestas ta tarbeainete hindade kindlaksmääramise möödapääsematut vajadust ja mõistis hukka rikkuste ülemäärase kogunemise eraisikute kätte.

Sellesse perioodi kuuluvad ka J.Roux esimesed väljaastumised, oma tegevuse kõrgpunktile jõudis ta aga hiljem. Ka tema oli vaimulik. 179o.a. oli ta vaimulikuks Pariisis Gravilliers sektsioonis, kus elasid peamiselt tekstiilitöölised ja väikekäsitöölised, lintide, pitsside ja hinnaliste sukkade tootjad. 179o.aastast alates elasid need töölised üle raske kriisi ja Roux vahendusel pöördusid petitsioonidega Seadusandliku Kogu poole.[1]

1792.aasta mai lõpul esines Roux reas kirikutes jutlustega, milles näitas rahva viletsust, süüdistas spekulante kunstlikus toiduainete hindade üleskruvimises. Ta nõudis leivakaubanduse reguleerimist ja surmanuhtlust spekulatsiooni eest. Juba sellel perioodil astus Roux välja Pariisi kehvikute - proletariaadi ja poolproletariaadi-esindajana.[2]

---

1 Французская буржуазная революция, lk. 178.
2 samas, lk. 179.

Revolutsiooni sündmustest ja võitlusest elukalliduse vastu võtsid töölised osa kõrvuti linna ja küla plebeiliste massidega. Kuid revolutsiooni esimesel perioodil muutus ulatuslikumaks ka tööliste otsene majanduslik võitlus. Peale Pariisi hakkab üha enam esinema tööliste võitlust ka mujal, peamiselt suurtes kaubanduslikes keskustes, sadamalinnades, kus esines tööliste suur kontsentratsioon. Suuri tööstuskeskusi oli vähe. Sajad tuhanded Normandia, Pikardie, Flandria, Elsassi külades Sevennes'i mägedes ja Sarthe'i orus laialipaisatud hajutatud manufaktuuride töölised ei olnud võimelised kollektiivseteks sammudeks ja massilisteks väljaastumisteks. Neil õnnestus isegi palvete ja petitsioonide vormis väga harva võimudele oma viletsast olukorrast teatada.[1] Esines ainult üksikuid erandeid.

Revolutsiooni esimestel aastatel olid tööliste püüdlused peamiselt seotud tööpuuduse vastu võitlemise probleemidega. Tööpuuduse ärahoidmiseks nägid nad peamise abinõuna võitlust välismaise konkurentsi vastu.

Näiteks juba 179o. aasta kevadel süütasid Abbeville'i töölised suure kaubakoorma, mida nad (ekslikult) pidasid inglise kaupadeks.[2]

Paljudes piiriäärsetes manufaktuurides anti tellimusi lõnga valmistamiseks välismaistele töölistele, sest ketrustööd olid välismaal odavamad. Näiteks anti tellimusi Picardie'st - Saksooniasse, Languedoc'ist - Šveitsi, Sedanist - Luxemburgi jne. Sellistes piirkondades esines tööliste protestiavaldusi.

---

1 Тарле, Рабочий класс, стр. 349.
2 samas, lk. 350.

Näiteks 1790.aastal püüdsid Sedani piirkonna ketrustöölised võidelda sellise nähtuse vastu. Asutavale kogule esitatavate kollektiivsete petitsioonide kaudu.[1] Kaitstes manufaktuuriomanike huve jättis Asutav Kogu ketrajate palved rahuldamata.

Võitluses tööpuudusega esinesid palju otsustavamalt Marseille töölised. Marseille sadamasse oli koondunud massiliselt laadijaid, laevaehitustöölisi jne.

1791.aasta lõpul algas Marseille's ulatuslik tööliste väljaastumine. Novembris algasid tööliste kogunemised, arutati tööliste rasket olukorda, elukallidust, madalat töötasu ja töölistele ebatulusat töötasu arvestamist. Töölised esitasid kohalikule munitsipaliteedile petitsiooni, mis pole kahjuks säilinud. Munitsipaliteet keelas igasugused kogunemised viidates Le Chapelier seadusele. Samal ajal pöördus ta ka ettevõtjate poole, et nad palga määramisel arvestaks toiduainete hindadega.[2]

Marseille ettevõtjad ei arvestanud munitsipaliteedi soovitustega. Töötasu madalal hoidmiseks kasutasid ettevõtjad välismaiseid töölisi. Esines kohalike tööliste vallandamist ja välismaalastega asendamist, mis kutsus esile uue tööliste käärimise 1792.aasta algul. Nõuti kõigi mittemarseilaste vallandamist.

1792. aasta mais algas Marseille's tislerite streik, mis võttis veel teravama iseloomu. Töölised organiseerisid koosolekuid ja töötasid koos välja uue palgatariifi ning määrustiku, mis pidi reguleerima suhteid tööliste ja ettevõtjate vahel. Streik haaras kõiki tisleritöökodasid, oli karta streigi laiene-

---

1 Марат, Рабочий класс, lk. 350.
2 samas, lk. 354.jj.

mist ka teistele kutsealadele. Munitsipaliteedi poolt keelati igasugused kogunemised, isegi kirikus.

Tööliste poolt koostatud tariif ja tingimused tühistati ning streikijate Le Chapelier seaduse järgi seaduserikkumiseks. Rahvuskaardivägi pidi arreteerima kõik töölised kui nad kogunevad suuremate gruppidena kui 1o inimest.[1]

Streigiliikumine arenes 1791-1792.aastail ka teises suures ja rahvarikkas sadamalinnas Bordeaux's. Seal algas juba 1791.a. kevadel rätsepate ja pagarite streik.[2] Töölised nõudsid töötasu tõstmist. Kuigi suurt jõudu sellel liikumisel siiski ei olnud.

1792.aastal puhkes streik uuesti ja palju suurema jõuga. Puusepad saavutasid munitsipaliteedi vahelesegamise abil palga tõstmise. Kohe peale puuseppade alustasid streiki leivatööstuse töölised, nõudes samuti palga tõstmist seoses esmajärguliste tarbeainete hindade tõusmisega. Nad otsustasid rahulikult, ilma kokkupõrgete ja avalike väljaastumisteta 25-3o liikmeliste gruppidena linnast lahkuda. Linna ähvardas leivata jäämise oht. Munitsipaliteet ei söandanud karme abinõusid tarvitusele võtta, vaid andis linna vahenditest pagaritele toetust: igale töölisele 2o soud nädalas, mille tulemusena neil töötasu tõusis 13 soult - 16 soule päevas.[3] Seega nõudis Bordeaux ühiskondliku rahu kaitsmine 1792. aastal võimudelt erilist ettevaatlikkust, mis läks koguni valmisolekuni tuua omapoolseid materiaalseid ohvreid.

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 358 jj.
2 samas, lk. 360.
3 samas, lk. 361.

Väga harva esines Prantsusmaal sellel perioodil tööliste võitlust masinate vastu, mis on seletatav prantsuse vabrikutööstuse nõrga arenguga. Vähesed masinad mis esinesid, ei suutnud veel käsitöölisi oluliselt välja tõrjuda.

Erandiks oli linditööstus. Siid- ja sametlintide valmistamiseks kasutati istrumente, mis tugevalt vähendasid tootmiseks vajalike töökäte arvu. 1791.aasta lõpul kui tööpuudus oli muutunud teravaks, tekkis linditööliste hulgas käärimine. Kõigi linditootjate huvide esindajatena astusid välja Pariisi töölised, kes esitasid kõigi selle tööalaga tegelevate tööliste (6o tuhat inimest) nimel Seadusandlikule Kogule petitsiooni, milles palusid ära keelata masinate kasutamise. Nad kaebasid,et mehhaanilised kudumisteljed levivad üha enam, neid on juba 3 tuhat, kuna üks masin teeb 2o inimese töö,jätavad nad ligi 6o tuhat inimest ilma leivata, viies neid "kõige hirmsama viletsuse ja meeleheiteni." [1]

Seadusandlik Kogu jättis endastmõistetavalt tööliste palve rahuldamata,kuna tööstuslik suurkodanluse huvides oli just tööliste arvu vähendamine ja tootmise odavamaks muutmine. Ka Lille's esines 1791.a. masinate kasutusele võtmise vastu suunatud liikumine. Manufaktuuride töölistest olid kõige paremini organiseeritud suurte tsentraliseeritud kuninglike manufaktuuride töölised. Nende ühised väljaastumised olid juba paremini kooskõlastatud ja organiseeritud. Nad olid suutelised esitama oma majanduslikke nõudmisi juba paremini väljatöötatud kujul.

Kuninglike manufaktuuride olukord oli muutunud revolutsiooni esimestel aastatel raskeks seoses kogu luksusesemete tootmist tabanud kriisiga.

---

[1] Тарле, Рабочий класс, lk. 366.

179o.aasta märtsis algas tööliste majanduslik võitlus Gobeläänide rahvuslikus manufaktuuris.[1] Töölised nõudsid tükitasu asendamist ajapalgaga. Nad töötasid välja uue palgareglemendi ja valisid võitluse juhtimiseks 18 saadikust koosneva töölisorgani. Reglemendis avaldasid töölised soovi eriliste alaliste komisjonide moodustamiseks. Vana (1783.a.) reglemendi järgi oli direktor kogu ettevõtte ainsaks peremeheks, töölistelt nõuti ainult vastuvaidlematut kuulekust. 179o.a. reglemendi projekt nõudis töölistele teatud iseseisvust, püüdis neid organiseerida. Viimane nõue ei läinud küll läbi, kuid palga osas läks töölistel korda tükipalga asendamine ajapalgaga, kus juures töölised jagati klassideks vastavalt nende oskustele ja töö tähtsusele. Samal ajal nägi valitsus aga ette tööliste arvu vähendamist, mis pidi toimuma järk-järguliselt, et mitte kutsuda esile uut tööliste rahutust. Uue palgakorralduse saavutasid 1791.a. ka Savonnerie rahvusliku manufaktuuri töölised.[2]

179o.a. kevadel toimus tööliste rahutus ka Sevres'i rahvuslikus manufaktuuris.[3] Petitsioonis Asutavale Kogule ei palunud nad oma majandusliku olukorra parandamist, vaid et neile antaks aktiivsete kodanike õigused - hääleõigus valimistel[4].

Seega esitasid Sevres'i manufaktuuri töölised juba poliitiliste õiguste nõude.

Olles paremini organiseeritud saavutasid rahvuslike manu-

---

1 Тарле, Работные национальных мануфактур, лл. 617. (Tegelikult nimetati kuninglikud manufaktuurid rahvuslikeks alles 1792.a. 10. augustikärgneval perioodil.)

2 samas, lk. 641

3 samas, lk. 621.

4 samas, lk. 648

faktuuride töölised võimude poolt teatud määral järeleandmisi.

Huvitavaks ja erandlikuks nähtuseks vaadeldaval perioodil oli rahvuslikes manufaktuurides läbiviidud palgatariif, mis jagas töölised klassidesse. Iga klass sai erinevat tasu, kus juures iga astme palga vahe oli 3 livre'i. [1]

See tariifisüsteem oli välja töötatud tööliste eneste poolt, olles ühtlasi üheks esimeseks palga normeerimise katseks.

1792. aasta aprillis töötava rahva rahutused vaibusid seoses algava sõjaga.

Sõjaohu küsimus oli seisnud Seadusandlikus Kogus pidevalt päevakorras juba 1791. a. lõpust alates. Euroopa kontrrevolutsioonilised valitsused ei varjanud oma kavatsusi lämmatada relvastatud interventsiooniga Prantsusmaal reovlutsioon. Samaaegselt tõstis pead ka sisemine kontrrevolutsioon.

Sõda algas 29. aprillil 1792. aastal. Üheks sõja alguse põhjuseks oli žirondiinide taotlus kallutada sõjaga rahva tähelepanu sisemistelt sotsiaalsetelt küsimustelt kõrvale. Samuti lootsid nad eduka sõjaga tugevdada oma võimu.

Teade sõjast võeti prantsuse rahva poolt vastu suure entusiasmiga. Töötavad massid vaatasid sõjale, kui hädavajalikule vahendile kõigis revolutsiooni saavutuste kaitsmiseks Euroopa monarhide ja vihatud emigrantide vastu. Seepärast oli žirondiinide loosung massidele arusaadav.

Rahva revolutsioonilisel vaimustusel ja võitlusvalmidusel oli oluline mõju sõja käigule ja revolutsiooni edasiarengule üha suurema radikaalsuse suunas.

---

[1] Тарле, Работные национальных мануфактур, lk. 649.

Sõda arenes esimestel kuudel revolutsiooni vaenlaste, peamiselt õukonna reetliku tegevuse tõttu prantsuse armeele ebaedukalt. Välismaise sissetungi oht ja rahva usaldamatus kuninga vastu kutsusid Pariisi rahvahulkades esile rahutuse. Vasempoolse Jakobiinide ja Kordeljeede klubi mõjul kuulutas rida Pariisi sektsioone oma istungid katkestamatuks. Jakobiinide klubi vasempoolsed liikmed kutsusid rahvast ennastsalgavasse halastamatusse revolutsioonilisse sõtta. Rahvas vastas sellele korjandusega sõja heaks ja massilise armeesse astumisega. Kõikjal formeeriti vabatahtlike väesalku.

Rahva erilise pahameele alla langes õukonna ja kuninga reeturlik tegevus. Uuesti levis kuningavastane meelsus.

29. mail ilmus 2 tuhat St.-Marseille eeslinna elanikku püssidе, piikide, harkide, kivide ja keppidega Seadusandliku Kogu ette demonstreerides oma solidaarsust saadikute-patrioodidega ja tehes õukonnale ähvardava hoiatuse.[1]

Kuninga tegevus kodanluse suhtes muutus seoses interventide eduga üha enesekindlamaks ja väljakutsuvamaks. See äratas ka žirondiinide hulgas rahulolematuse. Kartes vana korra taastamist ja kontrrevolutsiooni võitu olid žirondiinid sunnitud pöörduma töötavate masside poole.

2o. juunil toimus žirondiinide salajasel õhutusedl Pariisi rahvamasside kuningavastane demonstratsioon. Üle 2o tuhande piikide, kirveste ja keppidega relvastatud pariislase peamiselt St.-Marseille eeslinnast lossi, esitades kuningale ähvardavaid nõudmisi.

---

[1] Французская буржуазная революция, lk. 194.

See demonstratsioon ei toonud mingeid reaalseid tagajärgi, kuid ta näitas selgelt rahva monarhismivastaste meeleolude kasvu. Seadusandlik kogu ei julgenud otsustavaid samme astuda. Alles 11. juulil, kui olukord rindel oli muutunud järjest ähvardavamaks, kuulutas ta isamaa hädaohus olevaks.

Žirondiinid ei olnud siiski täiesti julged selles, et töölised ei kavatse iseseisvaid samme astuda. Seda näitab Pariisi linnapea kiri politseikomisaarile 24. juulist 1792.a., milles ärevalt küsiti eeslinnade elanike meeleolu kohta.[1] Kodanlik Seadusandlik Kogu kartis rahvamasside ülestõusu. Samal ajal tunnetas ta, et ilma rahvata osutub ta relvituks ja jõuetuks, ega suuda prantsuse ja välismaisete feodaalide ühendatud jõududega toime tulla.

Rahvaliikumist asusid suunama ja juhtima jakobiinide juhid - Marat, Robespierre ja Danton. Sektsioonide koosolekud muutusid pidevalt tegutsevateks organisatsioonideks, enamik neist lubas oma koosolekutele ka passiivseid kodanikke. Väljaastumise ettevalmistuse käigus tekkis rahva revolutsiooniline organisatsioon - Pariisi sektsioonide komissaride koosolek, mis asus revolutsiooniliste jõudude etteotsa. Alates 5.aug. sektsioonid hakkasid revolutsiooniks valmistuma. Sektsioonide komissaride koosolek kuulutas end revolutsiooniliseks Kommuuniks. Peamise elemendi sektsioonides moodustasid nn. sankülotid: töölised, käsitöölised ja väikekaupmehed.[2] Just sektsioonid olid põhiliseks jõuks uues revolutsioonilises pu-

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 375.

2 sankülottideks nimetati sotsiaalset kihti, mille koossisu kuulusid ühest küljest, revolutsiooniline väike-kodanlus - käsitöölised, väiketeenistujad jne., teisest küljest plebeilised massid.

hangus 10.augustil 1792,mille tulemusena kukutati monarhia, kuulutati välja vabariik ning likvideeriti antidemokraatlik tsensuslik valimissüsteem ja kodanike jagamine aktiivseteks ja passiivseteks. Valimisõiguslikeks tunnistati nüüd kõik kodanikud alates 21. eluaastast.

Seega vajutasid rahvamassid oma pitseri revolutsiooni käigule. Kokkuvõtteks võib öelda, et revolutsiooni esimesel perioodil võtsid töötavad massid feodalismivastasest võitlusest aktiivselt osa, [illegible] astudes välja kõige otsustavamatel momentidel.

Laia ulatuse võttis ka töötavate masside võitlus kasvava elukalliduse ja näljaga. Tööliste majanduslik võitlus ettevõtjate vastu oli üldiselt veel nõrk ja ei viinud mingite märkimisväärsete tulemusteni. Tööliste väljaastumised toimusid peamiselt suurlinnades, kus esines tööliste suurem koondumine ning nende ühine tegutsemine omas juba teatud jõudu.

Kodanliku valitsuse tööliste vastane seadusandlus (Le Chapelier seadus) näitab aga, et töölised hakkasid siiski ühiskonnas etendama teatud iseseisvat jõudu, kelle ees kodanlus hakkab juba hirmu tundma.

III

TÖÖSTUS JA TÖÖTAVAD MASSID REVOLUTSIOONI VIIMASTEL AASTATEL

(1792-1794.a.)

Kukutades 10.augustil 1792. aastal monarhia ja kõrvaldades võimult reaktsioonilis-monarhistlikult meelestatud suurkodanluse - föjaanidega eesotsas, lootis rahvas laialulatuslikke poliitilisi ja sotsiaalseid reforme.

10. augusti revolutsioon oli kuulutatud võrdsuse revolutsiooniks. Töötavad massid olid veendunud, et nad eemaldasid selle revolutsiooniga kõik takistused tõelise ja tegeliku võrdsuse kehtestamiseks. Sõnas võrdsus peitus masside jaoks edaspidiste sotsiaalsete ümberkujunduste ähmane idee. Edaspidi tekkis selle võrdsusest arusaamise pinnal "uue maailmakorra" idee - kommunismi idee.[1]

Kõige üldisemas mõttes tähendas võrdsuse nõudmine seda, et rahvas asetas päevakorda viletsuse hävitamise ja rikkuste õiglasema jaotamise küsimuse.

Kuigi 10. augusti revolutsioon oli viinud revolutsiooni arengut edasi mõõdukamas suunas, ei rahuldanud ta täielikult masside taotlusi.

---

[1] Французская буржуазная революция, lk. 273.

Revolutsiooni teisel perioodil läks võim žirondiinidele. Uues seadusandlikus organis - Rahvuskonvendis - mis alustas tegevust 21. septembril oli 750 saadikust - 165 žirondiini, 100 montanjaari, ülejäänud 500 saadikut, kodanluse keskkihtide esindajad nimetasid end erapooletuiks, tegelikult oli nende hoiak väga kõikuv, seetõttu hakati neid nimetama "sooerakonnaks". Selle kõikumise põhjused peitusid üheltpoolt hirmus revolutsioonieelse olukorra taastumise ees, teisest küljest kartsid nad rahvarevolutsiooni ja töötavate masside revolutsioonilis-demokraatlikke nõudmisi.

Žirondiinid esindasid tööstusliku, kaubandusliku ja maaga seotud kodanluse huve, kes võitsid revolutsiooni tagajärjel poliitilise võimu. Kuulutanud esimesel Konvendi istungil eraomandi pühaks ja puutumatuks, teisel istungil Prantsusmaa vabariigiks lugesid nad revolutsiooni teostunuks. Saavutanud oma taotluste teostumise, hakkasid žirondiinid muutuma kontrrevolutsiooniliseks jõuks. Kodanluse jõukama osa esindajatena kartsid nad demokraatlike jõudude üha kasvavat mõju ja revolutsiooni edasiarenemise võimalust.

Vähem kui kuu aega peale 10. augustit kirjutas žirondiin Brissot'!"...See revolutsioon tuleb peatada, sest et teisiti tekitab ta kartust, nagu ei kukutaks ta kõike.[1]

Montanjaarid esindasid demokraatliku kesk- ja väikekodanluse, talupoegade ning tööliste taotlusi. Kuigi see rühm oli ebaühtlane, nende eesmärgid olid erinevad, ühendas neid otsustavus kaitsta revolutsiooni võite ja viia teda edasi. Nad ei olnud veel saavutanud kõigi oma nõudmiste rahuldamist.

---

[1] Манфред, Французская буржуазная революция конца XVIII века, Москва, 1950, ск. 80.
Taotist seisukohta väljendas varem fojaan Barnavé.

Nende erinevate taotluste pinnal arendasid girondiinid Konvendis teatavat võitlust montanjaaride vastu. Selle võitluse saatuse otsustas jällegi rahvamasside osavõtt.

1792-1793.aastail muutus prantsuse tööstuse olukord järjest halvemaks. Sõda halvendas teravalt majandusd olukorda, tuues kaasa turustuse kitsenemise ja tooraine puuduse.Eriti raskeks muutus olukord alates 1793. aastast kui Euroopa riikide koalitsiooniga ühines Inglismaa. Kuigi lõhe Inglismaaga andis prantsuse tööstusele teatud määral tagasi siseturu, võttis ta aga ära peaaegu kogu välisturu. [1]

Inglismaa laevastik lõikas ära prantsuse merekaubanduse.

Turu puudumisele lisandus alates 1792. aastast veel ka tooraine puudus. Seda põhjustasid järgmised asjaolud: [2]

Sõda Inglismaaga eemaldas Prantsusmaa meretagustest koloonidest. Prantsusmaa jäi ilma puuvilla ja mõningate värvaineteta. Osa puuvillaketrusvabrikuid, sitsimanufaktuure ja värvimistöökodasid jäi seisma.

Sõda Kesk-Euroopa maadega kõrvaldas impordist rootsi, austria ja vene raha ning vase ja andis sellega tõsise hoobi varemgi nõrgale prantsuse metallurgiale.

Terav tooraine puudus tabas nahatööstust: see toornaha hulk, mis veel 1792. aasta jaanuaris maksis 2o-3o franki, maksis aprillis-mais 6o-65 livre'i.

Paberitööstus jäi juba 1792.aasta keskpaiku tooraine [3] puudu-

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 339.
2 Тарле, Кресьянство и рабочие, lk. 85. jj.
3 Paberitööstus nannatas kaltsude puudumise tõttu, mille põhjusi ei ole teada.

sel kiratsema.

Tooraine puuduse all kannatasid tõsiselt veel keemiatööstuse mõningad harud, eriti seebitootmine. Samuti peenkalevi, linase riide ja siiditööstus.

1792.aastast alates Lyonid manufaktuurid lõpetasid üksteise järel töö, 1793. aastaks see prantsuse tööstusharu oli lõplikult laostunud. On raske öelda,mis teda rohkem hukutas: turu või tooraine puudus. [1]

Sõja tõttu laostus täielt pitside tootmine ja juveliirtööstus,kaotades peale siseturu ka välismaised kliendid.

Alates 1792. aastast, eriti aga 1793.a. kaebavad töösturid üha enam tooraine puuduse ja kalliduse üle.

Sõda halvendas ka riigi finantsilist olukorda. Üha suurenesid kulutused armee varustamiseks. Žirondiinide valitsus ei soovinud maksustada suuromanikke ja nende huve puudutada,seepärast lasti välja uusi assignaate. Viimaste väärtus ei olnud enam kindlustatud rahvusliku varandusega. Juba 1792.aasta lõpuks oli assignaatide väärtus langenud üle 40%. [2]

Selle tulemuseks oli elukalliduse kiire tõus. Eriti kalliks muutus leib, kadudes samal ajal ka turult.Tegelikult oli saak küllaldane ja leiba oli, kuid suurmaaomanikud ja ka talupojad ei tahtnud teda assignaatide eest müüa. Ülesostjad-spekulandid ei lasknud vilja müügile lootes rahakursi muutust. Armee varustamiseks oli valitsus sunnitud juba 4.septembril 1792.a. vastu

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 339.
2 Манфред, lk. 88.

võtma dekreedi, mis lubas põllumajanduslike produktide rekvireerimise.[1] Kartes rekvireerimist jõukad talupojad hakkasid täielikult vilja varjama.

Eriti raskelt kannatasid selle tagajärjel töölised, sest töötasu jäi 179o.aasta tasemele. Tööline sai kuni 2o sou'd päevas, leiva hind oli aga 8 sou'd nael. Seega suutis tööline oma töötasu eest osta ainult 2-3 naela leiba päevas; perekonna ülalpidamiseks tema palgast enam ei jätkunud.[2]

Tööliste ja käsitööliste olukorda raskendas veel tööpuuduse suurenemine seoses kriisiga tööstuses.

Lyoni siiditööstuses jäi tööta 3o tuhat töölist.[3] Pidevalt suurenes varemgi suur töötute ja nälgivate tööliste arv pealinnas.

Rahvas pöördus abisaamise eesmärgil valitsuse poole. Üks esimesi küsimusi, millega Konvendil tuli tegeleda, oli just tööpuuduse ja elukalliduse küsimus.

Kui 1o.augusti eel Danton kutsus Pariisi rahvast üles monarhia kukutamiseks, oli rahvas kohe ühinenud, nähes selles ühtlasi väljapääsu oma lootusetust olukorrast.

Kohe peale võitu ootas nälgiv mass uuelt valitsuselt mingit abi. Tööliste tagasisaatmine eeslinnadesse ilma midagi andmata ei olnud kerge. Töölised olid olnud kodanluse relvaks monarhia vastu, kuid samal ajal olid neil kujunenud oma erinõudmised: tööpuuduse ja elukalliduse kaotamine.

---

1 Манфред, lk. 30.
2 Французская буржуазная революция, lk. 293.
3 samas, lk. 294.

Žirondiinid ei kavatse midagi olulist ette võtta.

Küsimuse lahendamine kergenes kõrvaliste asjaoludega: Seoses vaenlase pealetungi ohuga otsustas sõjaline komisjon ehitada Pariisi alla muldvallidega kindlustatud laagri. Selleks kavatseti kasutada suurt töötute massi. Samaaegselt anti tööd ligi kolmele tuhandele rätsepatöölisele seoses mundrite õmblemisega suurenenud sõjaväele.

Tööd sõjaväelaagri ehitamiseks algasid 29. augustil 1792. a. September alguses leidis seal tööd juba 6oo inimest.[1]

Kuid peagi hakkas kodanlusel kulutatavast rahast kahju. Ilmuvad kaebused, et töölised teenivad seal väga kergelt 42 soud päevas.[2] Kerkib küsimus päevapalga asendamisest tükitasuga, või tööde täielikust lõpetamisest, sest selgus, et Pariisi laagril ei ole sellist strateegilist tähtsust, nagu arvati. Alates sellest momendist oli tööde lõpetamine ajaküsimus, sest žirondiinide valitsuse ei olnud nõus tööliste heaks raha kulutama. Samal ajal töölisi kardeti. Rahvuskaardiväele tehti ülesandeks saata iga päev väesalk valveks, samuti pidid reaktsioonid organiseerima valvet tööliste üle.[3]

18. oktoobril 1792. a. tööd laagris lõpetati, andes töölistele samaaegselt kolme päeva palga ulatuses toetust.[4] Tööde lõpetamise tulemuseks oli tööliste rahutus 23. oktoobril, mis ei võtnud siiski kuigi suurt ulatust.

Samal ajal kerkis üles põhiküsimus, mis juba varem häiris

---

1 Тарле, Рабочий класс, lk. 378.
2 samas, lk. 379.
3 samas, lk. 380.
4 samas, lk. 381.

töötavate masside mõtteid: küsimus kõige hädavajalikumate tarbeainete maksimaalsete hindade kehtestamisest, et ka minimaalseima sissetuleku korral oleks inimesed kindlustatud nälja vastu.

Tööpuudus ja nälg põhjustas rahvaliikumiste uue tõusu. Alates septembrist puhkes peaaegu kogu Prantsusmaad haarav rahvarahutuste laine. Novembris oli rahutustest haaratud kogu maa idaosa ja tööstuskeskused lõunas ja edelas. Linna töötavad massid tegutsedes koos külakehvikutega, sundisid poodnikke müüma leiba 179o.a. hindadega.

Näiteks Lyonis tungisid tööliste naised hulgana poodidesse ja määrasid kaupadele hinnad. Peale selle kleepisid nad linnas seintele tariifi kõigile toiduainetele,mis oli ligikaudu poole madalam kui turuhind. [1]

Rouenis peatas elanikkond armee jaoks määratud viljatranspordi. Ilede-France'is haaras liikumine peaaegu kõigi departemangude linnad ja külad. Versaille's, Etampes'is,Rambouillet'is rüüstas rahvas turge ning määras toiduainetele hinnad. [2]

1792.a.sügisel hakkasid rahvaühingud kohtadel looma toitlustuskomiteesid,mis komissaride juhtimisel võitlesid toiduainete võltsimise vastu, teostasid külades läbiotsimisi ja sundisid talupoegi vilja peksma. Paljudes kohtades toimus kollektiivne vilja ostmine jagamiseks elanikkonnale. Erilise jälgimise all olid pagarid ja lihunikud.

Pariisi töötava massi olukorra kergendamiseks organiseeris Pariisi Kommuun leiva müügi odavama hinnaga. Selleks pidi Konvent Kommuuni nõudel andma igapäevast subsiidiumi 12 tuhande frangi ulatuses,mida jagati pagaritele. Rouenis mindi koguni

---

[1] Мамоед, Борода, lk. 79.
[2] samas, lk. 80.

nii kaugele, et munitsipaliteet pidi maksustama rikkaid erakorralise maksuga, et võimaldada linnale vilja ostmist.

Need abinõud olid siiski ainult kohaliku tähtsusega, ega parandanud üldist olukorda. Seepärast pöördus rahvas järjest otsustavamalt Konvendi poole. Toitlustusküsimus muutus 1792. aasta sügisest alates revolutsiooni peamiseks küsimuseks, mille lahendamine hakkas avaldama olulist mõju kogu revolutsiooni edaspidisele arengule.

Elukalliduse küsimus tugevdas klassivõitlust ja andis viimasele rikaste ja vaeste vahelise võitluse iseloomu. Rahvas hakkas revolutsiooni vaenlasteks pidama kõiki rikkaid, hoolimata sellest kas nad olid aristokraadid või kodanlased. Samal ajal hakkas rahvas taipama, et võitlus näljaga on tihedalt seotud võitlusega omandi pühaduse ja puutumatuse vastu.

Iseloomulikuks näiteks selle kohta on Seine'i ja Oise'i departemangu valimiskoosoleku petitsioon Konvendile 19.novembril 1792.a. [1], milles otseselt väljendati rahvamasside arusaamist nälja põhjustest. Petitsioonis küsitakse:

"... Kellest koosneb meie vabariik? Väikesest arvust kapitalistidest ja suurest arvust vaestest. Kes tegeleb leivakaubandusega? Need on väike arv kapitaliste." Edasi näidatakse petitsioonis, et kapitalist ekspluateerib töölist mitte ainult sellega, et sunnib teda maksma leiva eest nii palju, kui talle kasulik, vaid ka sellega, et kehtestab samuti talle kasuliku palga ja tööpäeva pikkuse. "... kapitalistide ja omanike klass, osutu-

---

[1] Mavorg, Fapeda, lk. 80 jj.

des piiramatu vabaduse tõttu leivahindade peremeheks, osutub samuti tööpäeva kehtestamise peremeheks; sest et iga kord,kui on vajalik üks tööline, tuleb neid kümme, ja rikkal on valik; aga ta peatab oma valiku sellele,kes vähem nõuab, tema kehtestab talle[1] hinna, ja tööline allub tema seadusele,sest tal puudub leib, ja ta ei saa teisiti seda vajadust rahuldada."

Näeme, et juba siis jõuti arusaamisele tööjõu pakkumise ja hinna vastastikusest sõltuvusest, mida Marx hiljem nimetas töötasu raudseks seaduseks.Sellisel kujul püstitati tööliste olukorra küsimus esmakordselt kogu revolutsiooni perioodil.

Petitsioonis märgiti edasi: "Tööpäeva eest makstakse 16-18 sod,leib aga maksab 37 livre'i...[2] Seega palgast ei jätku elamiseks ...[3]

Petitsioonärid nõudsid, et valitsus võtaks tarvitusele tõsiseid abinõusid, mingitest poolikutest vahenditest ei ole kasu. "... kehtestagu kindlad hinnad ... Seejärel andake toiduainetega varustamise mure ... rahva poolt valitud keskse administratsiooni kätte, ja te näete, et leiva küllus ja õiglane vahekord tema hinna ja tööpäeva maksumuse vahel taastab rahu, õnne ja elu kõigile kodanikele."[4]

Seega nõudsid nad riigi vahelesegamist majandusellu ja kontrolli kaubanduse üle,milline seisukoht oli täielikus vastuolus žirondiinide poliitikaga. Žirondiinid nägid ainult ühte abinõud võitluseks kriisiga: rahva rahutuste mahasurumist relvade abil. Montanjaaride juhid kõhklesid.Nad hakkasid selles

---

1 tööliselt

2 arvestati 260 - 270 naela leiva hinda.

3 Mathiez, Fragoda, lk. 81.

4 samas, lk. 81.jj.

küsimuses väljendama oma seisukohta alles alates 1792.aasta novembri lõpust, kui rahutused haarasid juba kogu Prantsusmaad.

1792.a. novembris oli montanjaar Saint - Just peaaegu ainus inimene Konvendis, kes tunnetas ja näitas vahetut seost poliitiliste ümberkujunduste eest toimuva võitluse ja töötavate masside majandusliku olukorra parandamise eest toimuva võitluse vahel.[1]

29.novembril esines Saint-Just kõnega toitluskriisi põhjustest ja selle ületamise teedest: "Kui te tahate rajada vabariiki, peate te rahva välja viima teda hävitavast viletsusest ja kindlustusest. Viletsus lõi revolutsiooni - viletsus võib ta hävitada."[2]

2. detsembril esines samas küsimuses Robespierre:

"Inimese esimeseks õiguseks on eksistentsiõigus. Sellepärast esimene sotsiaalne seadus on see, mis kindlustab ühiskonna kõigile liikmetele eksisteerimisvahendid."[3]

Robespierre astus spekulantide ja suurkaupmeeste huvide kaitsemise vastu.

"Inimesele vältimatu toit on sama püha kui ta elu: kõik vajalik selle ... säilitamiseks moodustab kogu ühiskonna ühise omanduse, ainult ülejääk moodustab eraomandi, mille võib anda kommersantide käsutusse ...Igasugune endasuguste elu kahjustav spekulatsioon pole kaubandus, vaid röövimine."[4]

Ilmneb, et Robespierre oli vajaduse korral valmis tungima

---

1 Французская буржуазная революция, lk. 296.

2 Революционное правительство во Франции в эпоху Конвента, Москва, 1926, lk. 227.

3 samas, lk. 148.

4 samas, lk. 149 jj.

üsna kaugele eraomandi sfääri. Samas ta aga kinnitab: "Ma ei võta rikastelt inimestelt ausat kasumit või seaduslikku omandit, ma ainult võtan neilt õiguse kahjustada teiste omandit." [1]

Seega väljendas ta peamiselt väikekodanluse seisukohta, kes olid valmis võitlema küll spekulantide ja rikaste vastu, ei soovinud aga eraomandi täielikku kaotamist.

Saint-Just ja Robespierre ei pööranud sellel perioodil veel tähelepanu linna töötavate masside poolt püstitatud kindlate hindade kehtestamise loosungile.

Kui novembri lõpul Pauce'i ümbruses töölised, talupojad ja käsitöölised sundisid relvadega kaupmehi kehtestama kindlaid hindu, siis otsustas Konvent 8.detsembril üksmeelselt suruda see liikumine maha. Girondiinidega ühinesid ka montanjaarid hääletades kindlate hindade vastu ja relvade kasutamise poolt. [2] Montanjaaride kõhklemine aitas kaasa girondiinide poliitilise suuna läbiviimisele, mille tulemusena Konvent deklareeris veel samal päeval: "Vilja, jahu ja kuivatatud juurviljaga kauplemise alal peab kogu vabariigi territooriumil säilima kõige täielikum vabadus..." [3] Otsustavat võitlust spekulantidega ja hindade maksimumi kehtestamist nõudsid "pöörased". Jacques Roux oli 48 Pariisi sektsiooni poolt 12.veebruaril Konvendile esitatud petitsiooni autoriks. Petitsioonis nõuti kuueaastast sunnitööd kaupmeestele ja põlluharijatele, kes müüvad 25o-naelalise nisukoti kallimalt kui 25 livre'i. [4] Kui sellest kordu-

---

1 Революционное правительство, lk. 152.
2 Французская буржуазная революция, lk. 294.
3 Революционное правительство, lk. 157.
4 samas, lk. 155.

valt kinni ei peeta, nõuti koguni surmamuhtlust.

"Pöörased" nõudsid veel ühesuguse mõõdu- ja kaalusüsteemi kehtestamist kogu vabariigis, samuti progressiivset maksu.

Seega olid just "pöörased" töötavate masside huvide väljendaiks. Nad olid demokraatliku leeri kõige vasempoolsemaks rühmaks. Roux valiti 1792. aasta detsembris Gravillier's sektsiooni poolt Pariisi Kommuuni liikmeks. Ta pidas tihti kõnesid, kirjutas petitsioone ja esines Konvendis.

"Pöörased" nõudsid oma esinemistes eelkõige ühiskonna kõige vaesemate osade sotsiaalsete nõudmiste rahuldamist. Vastavalt toitluskriisi süvenemisele ja rahva häda suurenemisele nõudsid nad üha resoluutsemalt maksimumi kehtestamist ning terrorit ülesostjatele ja spekulantidele. Nad astusid välja rikaste ja varakate ülekohtu vastu. Kuid oma kriitikas kodanliku korra kohta jäid "pöörased" eraomandi pinnale: kõik nende sotsiaalsed nõuded puudutasid ainult jaotuse küsimust, ei tunginud tootmise sfääri.[1]

"Pööraste" agitatsioonil oli suur edu Pariisi ja Lyoni plebeiliste masside hulgas. Nende ümber koondusid ka töölised.

1792/1793.a. talvel muutus tööliste olukord väljakannatamatuks. Eriti raske oli olukord Pariisis ja Lyonis.

1793.a. veebruaris oli Pariisis väga terav leiva puudus, kuigi Kommuunil oli õnnestunud leiva hinda Pariisis alandada kuni 3 souni nael. Leiba ei jätkunud, sest odav leib meelitas Pariisi ümbruskonna elanikke, juba öösel tekkisid pikad järje-

---

[1] Manoppeg, lu. 33.

korrad.

Veebruari lõpul tõusis ootamatult seebi hind 14 soult 32 souni naelt.[1] Sellel pinnal puhkes Pariisis uuesti rahutus. Rahutuste mahasurumiseks pidi Konvent mobiliseerima 80 tuhat rahvuskaardiväelast. Algasid läbiotsimised ja areteerimised. Liikumine summutati, kuid tema põhjused jäid jõusse.

Lyonis maksis 1793.a. algul nael leiba 6 soud - seega kaks korda rohkem kui Pariisis.[2]

Rahva viletsus üha suurenes. Märtsis ja aprillis olid Pariisi sankülotid sunnitud terveid päevi kulutama selleks, et saada kas või mingisuguseidki toiduaineid.[3]

Pariisi departemangu läkituses 18.aprillist 1793.a. esitatakse juba "pööraste" seisukohtadele väga sarnaseid nõudmisi: "Omandõigus ei või olla oma kaaskodanike näljaga piinamise õiguseks. Maa viljad kuuluvad nagu õhk kõikidele inimestele..."[4] Nõutakse teravilja maksimumi kehtestamist.

Jakobiinid ei suutnud jääda ükskõikseiks rahva viletsuse ja nõudmiste ees. Kuigi nad suhtusid vaenulikult "pööraste" tegevusse, mis oli nende jaoks siiski liialt radikaalne. Olles laia kodanliku demokraatia pooldajad püüdsid nad seda kehtestada kõigil aladel, ka majanduslike suhete alal. Maksimumis nägid nad midagi vana režiimi taastamise taolist - tagasipöördumist ennerevolutsioonilaegse riikliku reglementeerimise juurde.

---

1 Французская буржуазная революция, lk. 302.
2 samas, lk. 304.

Samal ajal olles seotud massidega pidid nad nende nõudmisi arvestama. Eriti vasempoolsed jakobiinid nagu Chaumette ja Chalier, kes olid tihedalt seotud sankülottidega. Nad lähenesid maksimumi toetamisele.

Ka jakobiinide juhid Marat, Robespierre ja Saint-Just veendusid, et on vaja sankülottide viletsuse leevendamiseks midagi ette võtta. Samal ajal ei võinud nad jätta arvestamata, et "pööraste kriitika oli suunatud žirondiinide vastu, kellega jakobiinid ka ise võitlesid. 1793.a.märtsis muutsid jakobiinid oma varem avalikult vaenulikku seisukohta "pööraste" ja maksimumi suhtes, ning jäid äraootavale seisukohale.

Seoses sõjasemise kontrrevolutsiooni ja välismaise interventsiooni süvenemisega muutus riigi olukord järjest tõsisemaks. Oli vaja kiireid ja otsustavaid abinõusid. Sellel pinnal hakkab kujunema ajutine jakobiinide liit "pöörastega", jakobiinid hakkavad Konvendis toetama maksimuminõuet.

5.aprillil esinedes Konvendis Danton nõudis töötasude ja leivahinna vastavust, kus juures vahe tuleb tasuda rikastel. Argumenteerides oma nõudmist teatas ta, et sellise dekreediga äratatakse rahvas tervenisti liituma revolutsiooniga.[1]

Maksimumi kehtestamise eest võitlesid visalt ka töölised. Just Saint-Antoine eeslinna tööliste otsustavale väljaastumisele järgnes esimese maksimumi väljakuulutamine.

1. mail saabus selle eeslinna delegatsioon Konventi ning nõudis ultimatiivselt "püha maksimumi" kehtestamist. Vastasel

---

[1] Mathez, lk. 136.

korral ähvardati alustada ülestõusu."Nagu rahvas tooge ohvriks oma huvid, las paljud teist unustavad, et nad on omanikud... Revolutsiooni raskus on seni lasunud vaid varanduseta klassil... Kasutage koos meiega erakordseid vahendeid erakordsete hädade vastu.." [1]

Nad teatasid, et Konvendi ees ootab looo sankülotti ja on iga hetk valmis alustama ülestõusu.Konvent oli sunnitud järele andma. 4.mail 1793.a. võeti vastu dekreet viljahindade maksimumi kohta. [2]

Vilja ja jahu lubati müüa vaid turgudel. Iga viljaomanikku kohustati müüma kogu viljaülejääk. Kohalikele võimudele anti õigus kohustada viljaomanikke vilja turule viima, et hoida turge küllaldaselt varustatuna, samuti lubati rekvideerida töölisi vilja jahvatamiseks. Siseministeeriumil lubati rekvireerida vilja ülejääke ja suunata puudustkannatavatesse departemangudesse. Departemangude direktooriume kohustati välja töötama iga terviljaliigi keskmine hind antud departemangu ulatuses,mis oligi maksimumiks, millest kõrgema hinna eest ei tohtinud vilja müüa.

Seaduse rikkujaid ähvardati konfiskeerimise ja trahviga.

Tegelikult ei viidud seda maksimumi kaugeltki kõigis departemangudes läbi. Žirondiinlik Konvent ei võtnud tarvitusele otsustavaid abinõusid selle elluviimiseks.

Žirondiinid näitasid oma võimetust nii rahva viletsuse lahendamisel kui ka võitluses välimise ja sisemise kontrollrevolutsiooniga.

---

1 Революционное правительство, lk. 176.jj.
2 samas, lk. 177 - 181.

Kerkis täie teravusega esile küsimus revolutsiooni süvendamise vajadusest, samuti energiliste abinõude tarvitusele võtmise vajadus nii võitluses kontrrevolutsiooniga kui ka näljaga.

1793.a. kevadel moodustus seetõttu revolutsiooni edasiarendamisest huvitatud jõudude blokk. Rahvas, sealhulgas töölised, toetasid jakobiinide parteid, ning 31. mai - 2. juuni ülestõusu tulemusena tulid võimule jakobiinid. Žirondiinid-Saadikud areteeriti.

Marx kirjutab: "Esimeses Prantsuse revolutsioonis järgneb konstitutsionalistide valitsusele žirondiinide valitsus ja žirondiinide valitsusele jakobiinide valitsus. Igaüks neist parteidest toetub eesrindlikumale. Niipea kui antud partei on viinud revolutsiooni nii kaugele, et ta ei suuda sellega enam sammu pidada, veel vähem seda juhtida - lükkab tagapool seisev julgem liitlane ta kõrvale ja saadab ta giljotiinile. Revolutsioon liigub niiviisi tõusujoones." [1]

Revolutsiooni tõusvale arengule avaldasid väga suurt mõju rahvamassid, sealhulgas töölised. Nende väljaastumine toimus alati otsustavatel momentidel revolutsiooni edasiviivate jõudude kasuks.

Eriti suuri lootusi panid töötavad massid jakobiinide valitsusele. Jakobiinid seda osalt ka õigustasid.

Üheks esimeseks jakobiinide revolutsioonililiseks sammuks oli uue konstitutsiooni vastuvõtmine 24. juunil 1793.a. See oli

---

[1] K. Marx, Louis Bonaparte'i 18. brumäär, Tallinn, 1952, lk. 33.

üks kõige demokraatlikumaid kodanlikke konstitutsioone. Konstitutsioon kuulutas ühiskonna eesmärgiks üldise õnne. Ta deklareeris iga kodaniku piiramatu õiguse vabadusele, võrdsusele, isikupuutumatusele ja omandile ning kuulutas välja isiku-, usu-, trüki- ja petitsioonide esitamise vabaduse, õiguse tööle, haridusele ja sotsiaalkindlustusele. Konstitutsioonil oli suur progressiivne tähtsus, kuna esmakordselt Prantsusmaa ajaloos elanike laiad hulgad said võimaluse poliitilisest elust osavõtuks. Seepärast läks jakobiinide poolele töötava rahva enamus.

Samal ajal jättis aga konstitutsioon jõusse eraomandi puutumatuse põhimõtte, mistõttu ta ei saanud olla tõeliselt demokraatlik. Konstitutsiooniga deklareeritud vabadused ei olnud garanteeritud.

Vastuolu jakobiinide demokraatlike loosungite ja tõelise olukorra vahel hakkab ilmnema juba kohe peale jakobiinide võimuletulekut.

Jakobiinid tulid võimule ajal, mil revolutsiooni seisund oli väga raske. Kontrrevolutsiooni surve osutus enneolematult tugevaks.

Ka riigi majanduslik olukord oli äärmiselt raske. Assignaatide langus jätkus, kuigi Jakobiinide Konvendi dekreet 31. juulist 1793.a. annuleeris kõik nn. "kuninga assignaadid" (s.t. enne 1792. aasta 10.augustit välja lastud assignaadid). Augustiks assignaatide kurss langes 22%-le, kõige madalamale kogu revolutsiooni ajal. [1]

---

[1] Французская буржуазная революция, lk. 337.

Nälg ja elukallidus kasvasid veelgi.

Jakobiinid olid võimule tulnud sankülottide toetusel, viimaste nõudmisi aga ei rahuldatud.

Kõige varem hakkavad sellele tähelepanu juhtima "pöörased". Nüüd ei piirdunud nad enam maksimumihinna kehtestamise nõudega viljale, nad nõudsid energiliselt kindlate hindade kehtestamist kõigile esimese järgu tarbekaupadele, metallrahaga hangeldamise keelamist, kõigi "kahtlaste areteerimist. Nad taotlesid oma sotsiaalmajanduslike nõudmiste lülitamist konstitutsiooni teksti.

25. juunil heitis Roux jakobiinide Konvendile ette, et need pole oma konstitutsiooniprojekti sisse võtnud ažiotaaži kõrvaldamist ega piiritlenud kaubanduse mõistet: "Vabadus on vaid tühi sõnakõlks, kui üks klass ... võib piinata teist näljaga." [1]

Sankülottide sidumiseks revolutsiooniga, revolutsioonile tugeva sotsiaalse baasi loomiseks, on vaja parandada masside materiaalset olukorda, lõpetada riisumine kaubanduse vabaduse sildi all, näitab Roux: "Avaldage määrus sepkulantide ja ülesostjate vastu ja sankülotid sunnivad oma odadega täitma teie dekreete." [2]

Pööraste nõuded ühendasid nendega küllaltki laialdasi ühiskonnakihte, kuid need jõud ei olnud ühtsed.

Jakobiinid nägid "pöörastes" tõsist ohtu oma huvidele ja astusid seepärast nendega halastamatusse võitlusse, kartes et massid võtavad nende loosungid omaks .

---

[1] Революционное правительство, lk. 181.
[2] samas, lk. 182.

26.-28. juunil toimusid Pariisis töötavate masside rahutused seoses seebipuudusega. Jakobiinid seletasid neid rahutusi mitte masside raske olukorraga, vaid "pööraste" kontrrevolutsioonilise tegevusega.[1] Jakobiinid saavutasid "pööraste" vastase agitatsiooni tulemusena viimaste väljaheitmise Kordeljeede klubist.

Kuid "pöörased" polnud veel kaugeltki purustatud. 11. juulil toimusid Pariisis kasvava elukalliduse pinnal uued rahutused, mis lõppesid verevalamisega. Massid hakkasid ellu viima "pööraste loosungeid halastamatust võitlusest spekulantidega. Tekkis masside jakobiinidest võõrdumise ja "pöörastega" liitumise oht. Jätkates küll endiselt võitlust "pööraste" juhtidega, on jakobiinid masside survel sunnitud omaks võtma nea "pööraste" loosungeid. Nii avaldatakse 26. juulil 1793.a. Konvendi dekreet ülesostjate vastu.[2]

"Ainult masside survel, ägeda kodusõja olukorras jakobiinide diktatuur omandas revolutsioonilis-demokraatliku, ühiskonna alamkihtide diktatuuri."[3]

26. juuli dekreet kuulutas ülesostmise kriminaalkuriteoks, mida karistati surmanuhtlusega. Kaupmehed võisid küll kehtestada ise kaupade hinna, pidid neid aga pidevalt müügile andma. Seega oli see dekreet jakobiinide esimeseks järeleandmiseks masside nõudmistele.

Augustis järgnesid edaspidised sammud. 9. augusti dekreedi kohaselt tuli igas distriktis asutada nn. "külluse ai-

---

1 Р. М. Тонкова-Яковкина, Движение народных масс Парижа 4-5 сентября 1793 г., Из истории общественных движений и международных отношений, Москва, 1957.

2 Революционное правительство, lk. 183-186.

3 Lenin, Teosed XI kd., lk. 38.

dad" - riiklikud viljahoidlad, millede täitmiseks määrati krediiti loo milj. livre'i ulatuses. [1] Kästi asutada ka riigi pagaritööstusi, mille kasuks anti võimudele õigus rekvireerida linnade pagaritööstusi.

Tegelikult jäid need dekreedid enamasti paberile, olles ainult lubadusteks nälgijate rahustamiseks.

19. augustil kehtestati kindlad hinnad küttepuudele, turbale ja kivisöele, [2] 2o. augustil kaerale. [3]

Augusti vältel toitlusolukord ei paranenud. 1793. a. lõikus osutus põua tõttu rohkem kui tagasihoidlikuks. Lähenev talv ähvardas näljaga. Pariisi sankülotid nõudsid jakobiinidelt energilisemate sammude astumist.

Konvent andis Pariisi toitlusolukorra parandamiseks Rahvapäästekomitee käsutusse märkimisväärseid summasid: 24. juulil anti liha ja riisi ostmiseks 54 tuhat franki, 7. augustil vilja ja jahu ostmiseks 2oo tuhat franki, 14. augustil - 3oo tuhat franki jne. [4]

Samal ajal lõppes jakobiinide võitlus "pöörastega" viimaste purustamisega. Jakobiinide võitu soodustas asjaolu, et nad olid hakanud üle võtma ja ellu viima "pööraste" loosungeid.

"Pööraste" kaotus ei lõpetanud siiski plebeiliste masside võitlust. Nende võitlust hakkasid juhtima vasakpoolsed jakobiinid - Hebert ja Chaumette, kes olid vahekindlustatud poolproletaarsete kihtide huvide väljendajateks. [5]

---

1 Революционное правительство, lk. 186.
2 Мальэ, Борьба, lk. 232.
3 samas, lk. 238.
4 samas, lk. 239.
5 Французская буржуазная революция, lk. 349.

1793.aasta sügisel läksid nendega ka töölised. Hebertistide sotsiaalmajandusliku programmi peamisteks punktideks oli "kahtlaste" varanduste konfiskeerimine sankülottide kasuks, karm maksimumi rakendamine, uue range seaduse väljaandmine spekulantide vastu ja terroristlike abinõude rakendamine revolutsiooni vaenlaste suhtes.

Majandusliku olukorra halvenemine ja rahvusvahelise ning sisepoliitilise olukorra kriitiline olukord kutsus esile 1793.a. sügisel töötavate masside rahulolematuse jakobiinide poliitikaga.

1793.aasta septembri algul algas Pariisi töötavate masside hulgas uuesti rahutus. 4.septembril algas St.-Antoine eeslinna tööliste väljaastumine. Liikumise initsiaatorid käisid manufaktuurides ja töökodades, kutsudes töölisi demonstratsioonist osa võtma. Töölised katkestasid töö ja kogunesid tänavaile väljendades valjult oma rahulolematust leiva puuduse ja palga vähesuse üle. Töölistega ühinesid käsitöölised, kes ka kannatasid elukalliduse tõttu. Tööliste demonstratsioon suundus südalinna poole, teel ühines nendega veel uusi töölisi.[1]

Liikumisest võtsid osa peamiselt töölised: ehitustöölised, luksepad, müürsepad.[2] -Tööliste aktiivsel osavõtul koostati petitsioon munitsipaliteedile. Nõuti üldist maksimumi ja revolutsioonilise terrori kehtestamist.

5.septembril esitas Chaumette rahva nõuded Konvendile. Viimane oli sunnitud need vastu võtma.

---

1 ~~Революционное правительство~~, ~~лк. 186-191~~. Тонков-Яковкина, лк. 214.

2 Французская буржуазная революция, лк. 350.

Töötava massi ühine väljaastumine omas üsna suurt mõju Konvendi tegevusele.

Konvent lubas juba nädala jooksul kehtestada kindlad hinnad kõigile esimese järgu tarbeesemetele. Otsustati ka revolutsioonilise armee asutamise küsimus, mis pidi samuti tegelema toitlusküsimusega.

11.septembril ilmuski Konvendi dekreet.[1] Tegelikult piirdus see peamiselt 4. mai maksimumiseaduse kordamisega, siiski oli selles ka uusi elemente. Taksseerimisele allutati peale vilja ka jahu. Kehtestati ühtne maksimumhind kogu vabariigi territooriumil.

Kvintali (74 naela) esimeses sordi nisu hinnaks määrati 14 livre'i, kõrgema sordi nisu - 2o livre'i ja esimese sordi rukis - 1o livreli. Sellele hinnale lisandusid veel transpordikulud.

Seega osutus 11.sept. dekreet siiski sammuks edasi ja andis tunnistust jakobiinide edasiminekust rahva nõuete rahuldamise suunas.

Töötavad massid suhtusid uude seadusesse heakskiiduga. Nii teatas politseiagent Beroud 28.septembril 1793.a.:

"Kindlad hinnad toiduainetele põhjustasid St.-Antoine eeslinnas ja paljudes teistes kvartalites rahulolu."[2]

Kuid üldist maksimumi siiski ei kehtestatud, mis oli kujunenud töötavate masside peamiseks sooviks. 5.septembri sündmuste järel oli Konvendi poolt moodustatud nn. kuue komitee

---

[1] Рев. правительство, lk. 186-191

[2] Новая история в документах и материалах, lk. 186.

üldise maksimumi seadusprojekti väljatöötamiseks. Projekti väljatöötamine aga venis.

22. septembril saatsid Kommuun ja 48 sektsiooni Konventi deputatsiooni meenutades rahvale antud lubadust. Rahvas "...loodab, et toiduainete hinnad ei kehtestata kõrgemad 1790. a. minimaalsetest hindadest, et viimased kuulutatakse nüüd maksimumiks.

29. septembril oli Konvent sunnitud masside nõuded rahuldama. Kehtestati maksimumhinnad kõigile laiatarbekupadele. Viimaste hulka loeti:

"...värske ja soolatud liha, rasv, koorevõi, paastuõli, kariloomad, soolakala, viin, äädikas, õunavein, õlu, küttepuud, puu- ja kivisüsi, küünlad, põletusõli, sool, sooda, suhkru, mesi, valge paber, nahk, raud, malm, inglistina, teras, vask, kanep, lina, vill, lõuend, vabrikutele vajalik tooraine, puukingad, saapad, seep, potas, tubakas." [1]

Üldine maksimum ei olnud ühtlane. Ainult osade kaupadele: küttepuudele, söele, lõigatud tubakale, soolale ja seebile määrati ühtsed kindlad hinnad kogu riigis. Teistele kaupadele määras hinna iga departemang eraldi. 1790. aasta hinnast ühe kolmandiku võrra kõrgema maksimumhinna.

Seega oli Konvent vastu oma tahtmist sunnitud järkjärgult kehtestama "pööraste" sotsiaalmajanduslikku programmi.

Maksimumiseadus leidis rahvamasside hulgas heakskiitu, kuid tema rakendamine ei vastanud sellele, mida ootasid töö-

---

1 Революционное правительство, lk. 191.

vad massid. Maksimumi rakendamine kutsus esile kodanluse ja jõukate talupoegade visa vastupanu. Kaupmehed hakkasid selleks möödahiilimiseks kasutama igasuguseid võtteid, võltsiti toiduaineid, või müüdi madalamaid sorte kõrgema sordi hinnaga. Paljud kaubad kadusid müügilt jne.

Pariisis jätkus juba žirondiinide ajal kehtestatud odavama leiva müük. Selle tulemuseks olid tohutud järjekorrad. Sellise ebanormaalse olukorra kaotamiseks kehtestas hebertistlik Pariisi Kommuun 29. oktoobril 1793. a. kaardisüsteemi leivale. Kaardisüsteemi kehtestamine toimus rahvahulkade otsesel survel: 27. okt. ilmusid Kommuuni 48 sektsiooni esindajad ja nõudsid uute abinõude tarvituselevõtmist rahva rahustamiseks, sest kaupade saamine muutus üha raskemaks.[1] Leivakaarte hakati andma ka teistes linnades. Pariisis ka lihakaardid: viie päeva kohta anti pool naela liha.[2] Osaliselt jaotati kaardi alusel veel seepi, võid, suhkrut, soola jm.

Seega kontsentreerus linnades esimese järgu tarbeainetega kauplemine tunduvas ulatuses riigi kätte. "Revolutsiooni tõelisus kummutas kodanliku revolutsiooni teoreetilised doktriinid - kaubanduse ja tööstuse vabaduse.[3]

Maksimumiseadus täiendati väikekodanluse jõukama osa huvides. Suurkaupmeestel lubati võtta kasumit 5% ulatuses, väikekaupmeestel - 10%. Kaubahinnale lisatakse veel ka transpordikulud.

Seoses 1793. aasta viljaikaldusega keelas Konvent 25. nov.

---

1 Матьез, Борьба, lk. 300.
2 samas, lk. 377. jj.
3 Французская буржуазная революция, lk. 398.

1793.aastal kogu Prantsusmaa territooriumil kõrgemate leivasortide küpsetamise keelu. Kolmele neljandikule nisujahule tuli lisada üks neljandik rukki- või odrajahu. Sellist leiba hakati nimetama "võrdsuse leivaks".

Seega oli jakobiinide valitsus sunnitud olukorra ja masside survel järele andma rahva võitlusele elukalliduse ja näljaga. Võideldes maksimumiseaduse eest, ei saavutanud jakobiinid kunagi selle täpset täitmist.

Kuna aga maksimumiseadust täielikult läbi viia ei suudetud jäi töötava massi olukord endiselt raskeks. Jakobiinide maksimumipoliitika suutis leevendada ainult äärmist nälga.

Töötava massi olukorrale mõjus väga raskelt ka tööstuses edasikestev kriis, mis algas 1792.aastal ning kestis kogu vaadeldava perioodi lõpuni. Ühe teravamini andis tunda tooraine puudus.

Juba 1792. aastal vähenes tunduvalt oliiviõli sissevedu Vahemeremaadest Marseillesse, kus see moodustas tähtsaima tooraine seebi valmistamiseks. 1793. aastal lõppes selle tulemusena Marseilles seebitootmine. See tähendas aga seebi täielikku puudust kogu maal, sest seebitootmine oli koomdunud eranditult Marseillesse.

Väga tugevalt andis tunda ka teiste tööstuslike toorainete puudus. Tekstiilitööstusele mõjus halvavalt puuvilla ja hispaania villa sisseveo lakkamine. Samuti puudusid värvained. Siiditööstus oli juba varem laostunud. 1793.aasta ei toonud sellel alal peaaegu mingeid muutusi.

1793.aasta augustis teatas üks rahvaesindaja Alam-Seine'i

departemangust kohalikel turgudel valitsevast teravast tooraine puudusest. Ta märkis, et nahka müüakse turul 8 franki nael, sellest valmistatud saapad maksavad 2o livre'i.

Naha puudumise peamiseks põhjuseks luges ta välismaise impordi äralangemist. Samuti kurdab ta seebi ja küünalde puudust, näidates, et puudub nende valmistamiseks tooraine: rasvad, õli, sooda. Edasi märgib kiri, et tuleb karmilt keelata tooraine väljavedu, muidu laostuvad manufaktuurid. Samal ajal peab olema lubatud valmistoodete väljavedu, et tagada turgu. "Need abinõud on ainsaks vahendiks, et võimaldada elanikkonnale elu." [1]

Tooraine puudus oli terav veel klaasitööstuses. Seoses toorsuhkru sisseveo lakkamisega kanntasid suhkru ümbertöötlemisega tegelevad ettevõtted jne.

Akadeemik Tarle arvates oli peamiseks tööstuskriisi põhjuseks jakobiinide majanduspoliitika, eriti maksimumi kehtestamine.

Tundub, et selline käsitlus on siiski ühekülgne. Tööstuses algas tooraine puudus juba varem (1792.aastal seoses sõjaga). 1793.aastal selles suhtes olukord ei muutunud, seega kriis ainult kestis edasi. Tööstuse vähenemine seoses maksimumi kehtestamisega tulenes ikkagi eelkõige ettevõtjate suurema käsu saamise taotlustest.

Samal ajal püüdsid jakobiinid energiliselt arendada sõjatööstust. Ka selles osas tuli puudu toorainetest: rauast, vasest,

---

[1] Французская революция в провинции и на фронте, Москва, 1924, lk. 141.jj.

salpeetrist. Püssirohu jaoks hakati salpeetrit valmistama virtsast. Kahurite valmistamiseks valati ümber kirikukellad.

Töötava massi olukorda halvendas jakobiinide töölispoliitika.

Sõjatellimuste suurenemine ja suure osa tööliste värbamine sõjaväkke võimaldas töölistel teatud määral nõuda kõrgemat töötasu. 1793.aasta 29.septembri maksimumiseadusega määrati kindlaks ka töötasu maksimum. Iga paikkonna kommuuni peanõukogu volitati fikseerima tööliste palgad nii, et 179o.aasta töötasu suurendatakse 5o% võrra.[1]

Töölisi kes ilma kaaluvate põhjusteta keelduvad jätkamast oma harilikku tööd lubati munitsipaliteetidel karistada 3-päevase arestiga.

Töötasu maksimumi kehtestamisega tulid jakobiinid vastu ettevõtjate kaebustele, mis nõudsid tööliste palkade takseerimist.[2]

Töötasu maksimum oli töölistele raskeks hoobiks. Kuigi väliselt nähtus nagu oleks tööliste töötasu rohkem tõstetud võrreldes toiduainete hindadega, sest 179o.aasta hinnale lisati pool hinda juurde, samal ajal kui toiduainete hind tõusis ainult ühe kolmandiku võrra, võrreldes 179o.aasta hindadega.

Tegelikult ei saanud kõiki kaupu osta maksimumhindadega, sest paljud kaubad kadusid turult sootuks, neid tuli hankida altkäe. Kaubad, mis 179o.aastal maksid 1 frank, ei maksnud 1793.aastal ainult 1 1/3 franki, vaid 3-5-7-1o, isegi

---

1 Революционное правительство, lk.192.
2 Тарле, Рабочий класс, lk.197.

15 franki.[1]

Töötasu maksimumi rakendati aga kõikjal, sest see vastas ettevõtjate huvidele. Tööliste huvides oleks olnud töötasu miinimumhinna kindlaksmääramine. Jakobiinid asusid seega ettevõtjate ja tööliste vahelises antagonismis ettevõtjate poolele ilmutades sellega oma klassiolemust.

Tööline muudeti seega oma tööjõu kui kauba müüjaks.

Töötasu maksimumi kehtestamine ja kontrolli usaldamine selle täitmise üle kohalikele võimudele, mille eesotsas seisid tavaliselt jõukamate kihtide esindajad tähendas seaduse rakendamist tööandjate huvides. Palgamaksimumile vastasid töölised sageli tööst loobumisega. Nii keeldusid Orleans'is mustatöölised alistumast maksimumile.[2] Kohalikud võimud märkisid tööliste "ahnust" ja "ebaõiglust", kuna nad nõudes kaupu maksimumi alusel, ise keelduvad maksimumile allumast.

Ulatuslik väljaastumine arenes Bordeaux's,kus töölised Rousseau kõiemanufaktuurist keeldusid 1794.a.jaanuaris maksimumile allumast.[3]

Jakobiinidel tuli korduvalt anda seadusi ja määrusi tööliste vaoshoidmiseks. 16.septembril 1793.a. ilmub seadus, mille järgi päevilisi, kes on mobiliseeritud farmerite käsutusse ja kes julgevad streikida töötasu tõstmise eesmärgil karistatakse üheksakuise vangistusega.[4] Toitlus ja varus-

---

1 Тарле, Крестьяне и работные, lk. 97.
2 Тарле, Рабочий класс, lk. 461.
3 Samas, lk. 474.
4 Французская буржуазная революция, lk. 402.

tuskomisjoni 1.detsembri ringkiri märgib, et paljud töölised, eriti metsa- ja söetöölised nõuavad maksimumist kõrgemat töötasu, mistõttu raskeneb elanikkonna varustamine küttega.[1] Administratsiooni kohustatakse aru andma töötasu maksimumist kinnipidamisest.

Rahvapäästekomitee määrus 1794.a. veebruarist[2] märgib, et Joigny' distrikti metsatöölised moodustavad ühinguid kõrgema töötasu saamise eesmärgil. Määrus tegi kohalikule administratsioonile ülesandeks esitada töölistele järgmised küsimused:
1) kas töölised kavatsevad oma kutsealal edasi töötada;
2) kui jah, siis kas nad keelduvad tööd jätkamast juhul, kui neile ei tasuta maksimumist kõrgemalt ja ei lasta õhtul puid koju kaasa viia. Vastused kirjutatakse üles ja iga tööline peab selle kohta andma oma allkirja. Töölistele, kes keelduvad edasi töötamast vaadatakse kui kahtlastele. Yoigny' distrikti administratsiooni volitatakse vajaduse korral kasutama relvastatud jõudu määruse ellurakendamiseks.

Peale töötasu maksimaalsete hindade kindlaksmääramist oli töötavate masside vastu suunatud ka jakobiinide poolt laialdaselt rakendatav tööjõu rekvireerimine.

Et pääseda palgamaksimumiga kehtestatud madala palga eest töötamise vajadusest toimus tööliste massilisi põgenemisi. Töölised astusid vale nime all sõjaväkke. Rekvireeritud või mobiliseeritud töölised suunati sõjavajaduste rahuldamiseks teostatavate ülesannete täitmisele. Rekvireerimisest kõrvale-

---

1 Революционное правительство, lk. 244. Jj.
2 samas, lk. 245. Jj.

hoidjaid karistati.

Juba 4. mai ja 11.septembri dekreedid andsid administratiivvõimudele õiguse rekvireerida töölisi vilja jahvatamiseks.

1793. aasta 23.augusti Pariisi Kommuuni määrus kuulutas rekvireerituks ehitustöölised.[1]

Üldise maksimumi seaduses oli eriartikkel,mis volitas kohalikke võime välja kuulutama rekvisitsioone ja karistama kolmepäevase vangistusega töölisi,kes "seaduslike põhjusteta keelduvad töötamast oma peremeeste juures. 1794. aasta 3.jaanuaril kuulutati rekvireerimisele alluvaks kõik töölised, kelle erialal on midagi ühist laevaehitusega.[2]

12.jaanuaril võttis Konvent vastu dekreedi[3],millega kuulutati rekvireerituks kõik paberitööstuse töölised. Eriti laialaulatuslikult hakati rekvireerimisi teostama 1794. aasta kevadel.

Jakobiinide töölispoliitika kõige ilmekamaks näiteks oli Asutava Kogu poolt väljaantud töölistevastase Le Chapelier' seaduse kehtimajätmine.

24.oktoobril 1793.a. avaldas Konvent dekreedi, mis kinnitas 1791.a. 28.sept. seaduse. Seda seadust laiendati koguni põllutööliste osas.[4]

Selle kohta märkis Marx oma kirjas Engelsile järgmist: "...Prantsuse kodanlased väga karmilt... karistasid iga liiki töölisühinguid sel ettekäändel, et need kujutavad endast tsunftide taastamist ja on vastuolus liberte constitutionelle'iga[6]

---

1 Революционное правительство, lk. 178 jj.
2 samas, lk. 244.
3 Тарле, Рабочий класс, lk. 473
4 samas, lk. 475.

... Väga iseloomulik Robespierre'ile, et samal ajal kui "konstitutsioonilisust" 1789.aasta Kogu vaimus loeti giljotiini väärivaks reetmiseks, kõik selle Kogu seadused tööliste vastu jäid jõusse." [1]

Oma töölistevastase seadusandlusega tõukasid jakobiinid töölised endast eemale. Töötavad massid olid vaimustusega järgnenud jakobiinide revolutsioonistele sammudele lootes, et jakobiinid täidavad nende taotlused.

Kuna töölised ei saavutanud oma huvide rahuldamist, vaid vastupidi nende huve koguni kärbiti, ei järgnenud nad enam endise vaimustusega jakobiinidele.

1794.aasta algul teravnesid vastuolud ka jakobiinide eneste hulgas. Jakobiinide blokk ei olnud juba oma tekkimisel ühtne, selllesse blokki kuuluvad jõud olid ainult ajutiseks võimelised oma erihuve tahaplaanile nihutama ja võitlema ühise huvi - revolutsiooni süvendamise eest.

1794.a. alguseks olid vabariigi piirid juba väljaspool hädaohtu, kõrvaldatud oli ka sisemise kontrrevolutsiooni võidu oht. Jakobiinide bloki ühised huvid nihkusid tagaplaanile.

Üksikute gruppide erihuvid avaldusid võolude võitluses, mis viis lõpptulemusena jakobiinide sotsiaalse baasi ahenemisele ja nende diktatuuri langemiseni.

1794.a. eraldus jakobiinide blokist esiteks vasempoolne tiib eesotsas Hebert'iga, kes väljendasid väikekodanluse huve. Revolutsioon oli soodustanud väikekodanlike kihtide pauperiseerumist, mille tulemusena toimus nende teatud määral vasemale

---

1 K. Marks u Fr. Engels, Soč. T. XXIII, lk. 233.jj.

nihkumine.

Paralleelselt väikekodanluse ühe osa vaesumisega toimus teise osa rikastumine spekulatsioonide ja ülesostmise arvel. Väikekodanlusest eraldus nn. uuskodanlus, kelle huve jakobiinide blokis esindas Danton.

Jakobiinide võitlus nende rühmadega lõppes mõlema rühma purustamisega, kuid sellega eemaldusi jakobiinidest küllaltki laiad hulgad, kelle huve hebertistid ja dantonistid olid kaitsenud.

Jakobiinide bloki langemisele aitas väga tugevalt kaasa ka töötavate masside eemaldumine jakobiinidest.

Esiteks põhjustas töötavate masside eemaldumist jakobiinide toitluspoliitika.

Riigivõimu sekkumine majandusellu oli jakobiinidele vaid ajutiseks abinõuks, mitte põhimõtteks. Maksimumi kehtestamine ja teised abinõud toitlusküsimuse lahendamiseks olid jakobiinidele pealesurutud äärmiselt raske olukorra ja töötavate masside surve poolt.

Erakordsete vajaduste äralangemine seoses interventide ja kontrrevolutsiooni lüüasaamine ning tugevnev surve kodanluse ja väikekodanluse jõukama osa poolt viis maksimumipoliitika lõdvendamiseni.

Nii kaotati 2o.vantoosil (11. märtsil) esimese järgu tarbeainete väljaveo keeld. Surmanuhtlus spekulatsiooni eest jäi kehtima ainult siis, kui spekulatsioon toimus kontrrevolutsioonilisel eesmärgil.

9. žerminali (29.märtsi) dekreediga kehtestati uued, igas distriktis erinevad, maksimumhinnad tervele reale laiatarbekaupadele. Uued hinnad olid endistest tunduvalt kõrgemad. Sisuliselt tekkis uus, kolmas maksimum.

Need sammud ei arvestanud enam tarbijate huve.

Kuid töötavate masside eemaldumist jakobiinidest põhjustas peamiselt nende töölispoliitika, mis omandas 1794. aastal veel teravama tööliste vastase hoiaku.

Tööliste taotlused töötasu suurendamiseks suruti maha.

16. florealil (5.mail) avaldatud proklamatsioonis ähvardati kohtu alla andmisega kõiki töölisi, kes lahkuvad töölt.[1]

Väga laialdaselt hakati rakendama tööjõu rekvireerimist.

1794.a. 9. vantoosil (1.märtsil) kuulutati rekvireerituks kõik kingsepatöökojad, iga kingseppa kohustati kohalikule administratsioonile üle andma 2 paari saapaid iga 10 päeva kohta.[2]

15. florealil (4.mail) rekvireeriti töölisi naelte valmistamiseks[3], transporditöölisi ja esimese järgu tarbeainete müüjad.[4]

18 florali (6.mail) tehti Pariisi Kommuuni proklamatsioonis pealinna elanikele ähvardus, et tööliste võitlus töötasu tõstmise eest võrdsustatakse kontrrevolutsioonilise kuriteoga[5]

---

1 Французская буржуазная революция, ек. 465.
2 Тарле. Рабочий класс, ек. 312.
3 Революционное правительство, ек. 246.
4 Французская буржуазная революция, ек. 246
5 Революционное правительство, ек. 247. jj.

Pariisi tööliste eemaldumiseks jakobiinidest aitas eriti kaasa Pariisi Kommuuni poolt 5.termidoril töötasu maksimumi sisseviimine ka Pariisis.

Kommuuni poolt kehtestatud tariif vähendas tunduvalt tööliste tasu võrreldes 179o.aasta tasuga. Näiteks langes tisleril töötasu 8 livre'ilt - 3 livre'i 15 sou'ni,treialil - 16 livre'ilt lo sou'lt - 6 livrei'ni.[1]

Marksistlikud ajaloolased A.Sobul ja G. Rude kinnitavad oma uurimuses, et just selle töötasude maksimumtariifi sisseviimine oli peamiseks teguriks,miks Pariisi töötavad massid suhtusid 9. termidoril jakobiinidesse erapooletult, või koguni vaenuga,mis kergendas tunduvalt jakobiinide kukutamist reaktsioonilise kodanluse poolt.

9.termidori riigipöördega loetakse lõppenuks ka Prantsuse XVIII sajandi kodanlik revolutsioon, sest kodanliku revolutsiooni ees seisnud ülesanne oli täidetud.Just jakobiinide diktatuuri viis täielikult lõpule feodalismi purustamise Prantsusmaal.

---

[1] A. Sobul ja G. Rude, Das Maximum der Arbeitslöhne in Paris und der 9. Thermidor, Beiträge zur geschichte der Französischen Revolutionsregierung 1793/1794, Berlin, 1956, lk. 125.

LÕPPSÕNA

Purustades lõplikult feodalismi täitis Prantsuse XVIII sajandi kodanlik revolutsioon oma peaülesande majanduslikus sfääris, viies tootmissuhted vastavusse kasvavate kapitalistlike tootlike jõudude arenguga. Prantsuse tööstuse arenguteelt kõrvaldati revolutsiooni käigus kõik tõkked: absolutistliku valitsuse omakasupüüdlik majanduspoliitika, tsunfitisüsteemi ja tootmise reglementeerimise pidurdav mõju, vananenud administratiivne korraldus, vanad mõõdu- ja kaalusüsteemid, talupoegade feodaalne sõltuvus jne.

Kodanlus - manufaktuuride ja vabrikute omanikud kaasaarvatud - sai riigivõimu täielikuks peremeheks. Seega võis ta takistamatult teostada oma huvidele vastavat majanduspoliitikat - piiramatu tööstuse ja kaubanduse vabaduse poliitikat.

Kuigi tööstus revolutsiooni perioodil elas üle sügavat kriisi, ei tulenenud see enam tootmissuhete pidurdavast mõjust, vaid oli tingitud riigi üldisest raskest majanduslikust ja poliitilisest olukorrast.

XIX sajandil algas aga revolutsiooni tulemusena tööstuse kiire areng, ka Prantsusmaal teostus tööstuslik revolutsioon, mille tulemusena võitis tööstuses lõplikult kapitalistlik suurtööstus.

Väga suurt tähtsust Prantsuse XVIII saj. kodanliku revolutsiooni arengule osutas töötavate masside osavõtt revolutsiooni sündmustest. Just töötavate masside survel toimus revolutsiooni täielik lõpuleviimine, sest kodanlus oli korduvalt valmis revolutsiooni peatama. Aidates revolutsiooni edasi arendada,aitasid töötavad massid aga võimule kodanluse.

Kodanliku revolutsiooniga likvideeriti töötavate masside feodaalne ekspluateerimine, kuid samal ajal hakkas juba revolutsiooniperioodil end tunda andma antagonistlik vastuolu tööliste ja kodanluse vahel. Seega ei saavutanud töötavad massid oma olukorra parandamist, vaid feodaalne ekspluateerimine asendus kapitalistliku ekspluateerimisega.

Töötavad massid olid vaimustusega revolutsiooniga kaasa läinud lootes revolutsiooni abil oma raskest olukorda parandada, uskudes siiralt kodanlike demokraatide loosungitesse vabadusest, võrdsusest ja vendlusest. Revolutsiooni käigus selgus aga üha enam nende loosungite ebareaalsus kodanlikus ühiskonnas,kus säilus eraomandi pühadus ja puutumatus. Eriti paljastus kodanliku demokraatia tõeline olemus jakobiinide diktatuuri tulemusena.Jakobiinide töölispoliitika põhjustas, et revolutsiooni lõpul hakkasid töötavad massid revolutsioonist eemalduma.

XVIII sajandi tingimustes ei saanudki teisiti olla, sest suurtööstuse nõrga arengu tõttu ei olnud töölised veel klassiks

formeerunud, ega saanud asuda revolutsioonis juhtivale kohale. Kuigi töötavad massid võtsid revolutsioonist tõsiselt osa, oli revolutsiooni juhiks ikkagi kodanlus, kelle käes olid kõik vahendid revolutsiooni suunamiseks kodanluse soovide järele. Töölistel ei olnud nende nõrkuse tõttu võimalik oma taotlusi ellu viia. Sellel perioodil võisid töölised edukalt tegutseda ainult kodanluse juhtimisel ja viimase huvides. Oma isiklike huvide, sel perioodil peamiselt ainult majandusliku olukorraga seotud huvide, eest võideldes pidid töölised kodanlusele alla jääma. Kodanluse seadusandlus paiskas neid uuesti ekspluateerimisobjekti tasemele.

Revolutsiooni perioodil võitlesid töölised peamiselt koos kogu töötava massiga - küla kehvistu ja väikekäsitöölistega - samal ajal astusid manufaktuuride ja vabrikut töölised juba välja ka otseselt ettevõtjate vastu. Tööliste iseseisvad väljaastumised jäid aga kogu revolutsiooni perioodil nõrkadeks.

Prantsuse töölisklassi formeerumine toimus alles revolutsioonile järgneval perioodil. Revolutsioon oli avanud kõik võimalused suurtööstuse kiireks aranguks ja kapitalismi kasvuks. Kuid K.Marxi sõnade järgi: "Samal määral, kui kodanlus, s.o. kapital, areneb, samal määral areneb proletariaat, tänapäeva tööliste klass, ..." [1] Seega oli revolutsioon ühtlasi andnud kõik võimalused ka töölisklassi kiireks kujunemiseks ja edasiarenemiseks.

1832. aasta Lyoni siiditööstuse tööliste ülestõusu ajal esinesid töölised juba poliitiliste nõuetega. Prantsuse 1848.

---

[1] K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku partei manifest, lk. 37.

aasta kodanliku revolutsiooni ajal aga juba iseseisva jõuna kodanluse vastu. Kodanlus oli sünnitanud oma hauakaevaja - proletariaadi.

Kasutatud kirjandus.

Marksismi - leninismi klassikud:

1. K. Marx, Kapital, I k., Tallinn, 1953.
2. K. Marx ja F. Engels, Kommunistliku partei manifest, Tallinn, 1951.
3. К. Маркс и Ф. Энгельс, Статьи из „Новой Рейнской газеты", Буржуазия и контр-революция, Сочинения, Т. VII, Москва - Ленинград, 1930, (lk. 49-72)
4. К. Маркс и Ф. Энгельс, Немецкая идеология, Сочинения, Т. IV, Москва, 1930.
5. V.I. Lenin, Kapitalismi arenemine Venemaal, Teosed, III k., Tallinn 1950. a. lk. (3-511)
6. V. I. Lenin, II Internatsionaali kahk, Teosed 21. köide, Tallinn, 1953, (lk. 181-230)

Allikad:

1. М. М. Лукин, В. М. Далин, Новая история в документах и материялах, I к., Москва, 1934.

2. Революционное правительство во Франции в эпоху Конвента, Москва, 1926.
3. Французская революция в провинции и на фронте, Москва, 1924.

Mini kirjandus.

1. Ж. Брюа, История рабочего движения во Франции, Т. I, Москва, 1953. = Брюа.
2 А. Волгин, Е. В. Тарле французская буржуазная революция, Москва - Ленинград, 1941. = французская буржуазная революция.
3. С. Б. Кан, Парижские рабочие в революции, 1789 - 1794 годов, Вопросы истории, Москва, 1956, № 1.
4. М. Ковалевский, Очерки социально-го быта франции, Вестник Европы, X, Петербург, 1911 = Ковалевский, Очерки.
5. М. Ковалевский, Рабочий вопрос во франции, С.-Петербург, 1905, = Ковалевский.
6. Ф. Козлов, К вопросу о якобинской диктатуре, Историк - Марксист, 1939, № 3.
7. Е. Кучинский, История условий труда во франции, Москва, 1950. = Кучинский.

8. Манфред, Французская буржуазная революция, Москва, 1950.
9. А. Матьез, Борьба с дороговизной и социальное движение в эпоху террора, Москва, 1928. = Матьез.
10. Блар, Политическая история французской революций, Москва, 1938.
11. В. Петров, Вопросы промышленности и торговли в наказах третьего сословия генеральных штатов 1789 года, Журнал министерства народного ~~обра~~ просвещения, С.-Петербург, 1911, н. б., (ст. 289-320)
13. В. Петров, Обзор некоторых документов по поводу об отношении к цехам во Франции, Николаю Ивановичу Карееву ученики и товарищи по научной работе, С.-Петербург, 1914, (ст. 211-240) = Петров, Обзор.
14. Полянский экономическая история средних веков, Москва, 1953.
15. А. Е. Ромейская, Очерки по истории франции XVII - XIX вв., Москва, 1958.
16. A. Sobul, Das Problem der Arbeit im Jahre II, Beiträge zur Geschichte der Französischen Revolutionsregierung 1793-1794, Berlin, 1956.

17. A. Sobul ja G. Rude, Das Maximum der Arbeitslöhne in Paris und der 9. Thermidor, Beiträge zur Geschite der Französischen Revolutionsregierung 1793-1794, Berlin, 1956.

18. Е. В. Тарле, Крестьяне и рабочие во франции в эпоху революции, С.-Петербург, 1914. = Тарле, Рабочие Крестьяне и рабочие.

19. Е. В. Тарле, Рабочий класс во франции в эпоху революции, Сочинения, Т. II, Москва, 1957. = Тарле, Рабочий класс.

20. Е. В. Тарле, Рабочие во франции в XVII в., Книга для чтения по истории нового времени, Т. II, Москва, 1914.

21. Е. В. Тарле, Рабочие национальных мануфактур во франции в эпоху революции (1789-1799 гг.), Сочинения, Т. I, Москва, 1957.

22. Р. М. Тонкова-Яковкина, Движение народных масс Парижа 4-5 сентября 1793 г, Из истории общественных движений и международных отношений, Москва, 1957. = Тонкова-Яковкина.

SISUKORD

Sissejuhatus . . . . . Lk.2-7.

I peatükk

Tööstus ja töötavad massid Prantsuse kodanliku revolutsiooni eel.

1. Üldine ülevaade prantsuse tööstuse ja töötavate masside olukorrast revolutsiooni eel lk. 8-36.

2. Tööstus ja töötavad massid revolutsioonilise situatsiooni kujunemise ajal. lk. 37-53

II peatükk

Tööstus ja töötavad massid revolutsiooni esimestel aastatel (1789-1792.a.) lk.54-

III peatükk

Tööstus ja töötavad massid revolutsiooni viimastel aastatel (1792-1794.a.) lk.92-124

Lõppsõna lk.125-126